

पहिलो परिच्छेद शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

यस शोधपत्रको शीर्षक तारानाथ शर्माको उपन्यासकारिता रहेको छ ।

१.२ शोधको प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, एम्.ए. दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो ।

१.३ समस्याकथन

तारानाथ शर्माका औपन्यासिक कृतिहरू ओभेल पर्दा (२०२२), मेरो कथा (२०२३), सुली (२०३०), भ्रुङ्गको (२०४५) र नेपालदेखि अमेरिकासम्म (२०४९) हुन् । यिनै उपन्यासलाई केन्द्र मानेर प्रस्तुत शोधपत्रको समस्या निम्नानुसार देखाइएको छ :

- (१) तारानाथ शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व के कस्तो छ ?
- (२) तारानाथ शर्माका उपन्यासहरूको विश्लेषण के कसरी गर्न सकिन्छ ?
- (३) तारानाथ शर्माका औपन्यासिक प्रवृत्तिहरू के-कस्ता रहेका छन् ?

१.४ उद्देश्य

माथि प्रस्तुत गरिएका शोध समस्याहरूको व्यवस्थित ढङ्गमा अध्ययन विश्लेषण गरेर तिनको उचित निरूपण गर्न प्रस्तुत शोधपत्रका निम्नलिखित उद्देश्य रहेका छन् :

- (१) तारानाथ शर्माको संक्षिप्त रूपमा जीवनी, व्यक्तित्व केलाउनु,
- (२) उपन्यास विश्लेषणको प्रारूपका आधारमा तारानाथ शर्माका उपन्यासहरूको विश्लेषण गर्नु,
- (३) तारानाथ शर्माका औपन्यासिक प्रवृत्तिको निरूपण गर्नु,

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा

तारानाथ शर्माका बारेमा शोधपरक अध्ययन तारानाथ शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन (२०४०), यात्राकार तारानाथ शर्मा (२०५५) र तारानाथ शर्माका निजात्मक निबन्धहरूको कृतिपरक अध्ययन (२०५९) मात्र भएको छ । उपन्यासकार तारानाथ शर्माको अध्ययन भएको छैन । उपन्यासकारका रूपमा तारानाथ शर्माका बारेमा जे जति कार्य भएका छन्, तिनलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ :

घटराज भट्टराईले प्रतिभै प्रतिभा र नेपाली साहित्य (२०४०) मा तारानाथ शर्माका उपन्यासहरूलाई यथार्थवादी कोणबाट हेरेका छन् ।

जगदीशचन्द्र भण्डारीले तारानाथ शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन (२०४०) मा तारानाथ शर्माका ओभेल पर्दा र मेरो कथा उपन्यासलाई यथार्थवादी उपन्यासका रूपमा लिएका छन् भने सुली उपन्यासले यथार्थको नग्नतालाई अँगालेकाले यसलाई आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासका रूपमा चित्रण गरेका छन् ।

तारानाथ शर्माले नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय (२०४०) मा ओभेल पर्दा र मेरो कथामा अपराधीहरूको मनोविश्लेषण गरिएको छ भने सुलीमा काठमाडौंका चरित्रभ्रष्ट युवतीहरूको चित्र उतारिएको कुरा प्रस्तुत गरेका छन् ।

प्रतापचन्द्र प्रधानले नेपाली उपन्यास : परम्परा र पृष्ठभूमि (सन् १९८३) मा नेपाली उपन्यासको विकासक्रमको चर्चा गर्दा शर्माको ओभेल पर्दा र मेरो कथा उपन्यासको उल्लेख गरेका छन् ।

घनश्याम नेपालले नेपाली साहित्यको परिचयात्मक इतिहास (सन् १९९१) मा प्रयोगकालका उल्लेखनीय उपन्यासहरूको सूचीमा तारानाथ शर्माको नाम समावेश गरेका छन् ।

तारानाथ शर्माले नेपाली साहित्यको इतिहास (२०५६) मा नेपाली उपन्यासको विकासक्रमको चर्चा गर्ने क्रममा उनका उपन्यासहरूको उल्लेख गरेका छन् ।

कृष्णहरि बराल र नेत्र एटमले उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यास (२०५८) मा समाजका विकृति र विसङ्गितिलाई भण्डाफोर गर्दै आफ्नो देश, संस्कृति र मूल्यहरूको प्रस्तुतीकरणमा रमाउने आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासका रूपमा शर्माका उपन्यासहरूलाई लिएका छन् ।

कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानले नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार (२०६१) मा शर्माका ओभेल पर्दा र मेरो कथा उपन्यासलाई सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासका रूपमा चर्चा गरेका छन् भने सुलीलाई आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासका रूपमा चित्रण गरेका छन् ।

दयाराम श्रेष्ठ र मोहनराज शर्माले नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास (२०६३) मा नेपाली उपन्यासको विकासक्रमका सन्दर्भमा शर्माका उपन्यासहरूको चर्चा गरेका छन् ।

राजेन्द्र सुवेदीले नेपाली उपन्यास : परम्परा र प्रवृत्ति (२०६४) मा आदर्शोन्मुख यथार्थवादी अर्थात् सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्तिका उपन्यासअन्तर्गत तारानाथ शर्माका उपन्यासहरूको सूची दिएका छन् भने सोही पुस्तकको अर्को ठाउँमा समाजलाई विसङ्गतिपूर्ण ठान्ने र त्यसलाई तीव्र टिप्पणी गर्नुपर्ने आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासका रूपमा यिनका उपन्यासहरूको चर्चा गरेका छन् ।

यसप्रकार तारानाथ शर्माका उपन्यासहरूका बारेमा जे-जति अध्ययन भएका छन्, ती नेपाली उपन्यासको इतिहास लेखनका सन्दर्भमा तथा नेपाली उपन्यासको धारागत वर्गीकरणका सन्दर्भमा भएका छन् । यसबाहेक तारानाथ शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शोधपत्रमा पनि यिनका प्रारम्भिक तीनवटा उपन्यासको मात्र संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ । फलतः यस शोधपत्रमा तारानाथ शर्माको उपन्यासकारिताको सन्दर्भमा अध्ययन गरिएको छ ।

१.६ शोधपत्रको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता

नेपाली साहित्यका बहुमुखी प्रतिभाका धनी तारानाथ शर्माको बारेमा शोधपरक अध्ययन तारानाथ शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन, यात्राकार तारानाथ शर्मा र तारानाथ शर्माका निजात्मक निबन्धको कृतिपरक अध्ययन मात्र भएको छ । उपन्यासकार तारानाथ शर्माको अध्ययन भएको छैन । उनका उपन्यासहरूका बारेमा नेपाली समालोचकहरूले पनि उपन्यासको इतिहास लेखनका क्रममा सामान्य चर्चा मात्र गरेका छन् । विस्तृत अध्ययन गरेका छैनन् । तसर्थ उनी कस्ता उपन्यासकार हुन् र नेपाली उपन्यास परम्परामा शर्माको उपन्यासकारिताको केकस्तो भूमिका छ भन्ने कुराको अध्ययन गर्नमा प्रस्तुत शोधपत्र केन्द्रित रहेको हुँदा यसको महत्त्व स्वतः स्पष्ट हुन्छ र यस शोधपत्रको उपयोग यस सम्बन्धमा चासो लिने ज्ञानेच्छुहरूले गर्ने छन् ।

१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन

तारानाथ शर्माका प्रकाशित औपन्यासिक कृतिहरू ओभेल पर्दा (२०२२), मेरो कथा (२०२३), सुली (२०३०), भ्रमको (२०४५) र नेपालदेखि अमेरिकासम्म (२०४९) हुन् । यिनै कृतिहरूलाई केन्द्र मानेर शर्माको उपन्यासकारिताको अध्ययन गरिएको छ ।

१.८ सामग्री सङ्कलन विधि

यस शोधपत्रका लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू मूल रूपमा पुस्तकालय विधिद्वारा सङ्कलन गरिएको छ । यस बाहेक आवश्यक मात्रामा उपन्यासकार तथा विभिन्न समालोचकहरूसँग भेटघाट गरी अन्तर्वार्ताद्वारा पनि सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.९ सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि जीवनीपरक समालोचनाका साथै उपन्यास विश्लेषणको प्रारूपका आधारमा पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त, वाद तथा प्रणालीमा केन्द्रित हुँदै तारानाथ शर्माका उपन्यासहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

१.१० शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्र निम्न परिच्छेदमा विभाजन भएको छ -

प्रथम परिच्छेद : शोध परिचय

दोस्रो परिच्छेद : तारानाथ शर्माको संक्षिप्त परिचय

तेस्रो परिच्छेद : उपन्यास विश्लेषणको प्रारूप

चौथो परिच्छेद : तारानाथ शर्माका उपन्यासको विश्लेषण

पाँचौँ परिच्छेद : तारानाथ शर्माका औपन्यासिक प्रवृत्ति

छैटौँ परिच्छेद : उपसंहार

दोस्रो परिच्छेद

तारानाथ शर्माको संक्षिप्त परिचय

२.१ तारानाथ शर्माको जीवनी

२.१.१ जन्म र जन्मस्थान

तारानाथ शर्माको जन्म वि.सं. १९९१ आषाढ ९ गते निर्जला एकादशीका दिन तदनुसार २४ जुन १९३४ मा मेची अञ्चलअन्तर्गत पर्ने सुन्दर पहाडी जिल्ला इलामको बरबोटे भन्ने ठाउँमा भएको हो।^१ प्रजापति उपाध्याय भण्डारीकी जेठी श्रीमती देवकी उपाध्यायका कोखबाट जेठो सन्तानका रूपमा तारानाथ शर्माको जन्म भएको हो। तारानाथ शर्माले कतिपय ठाउँमा तानासर्मा उपनाम लेख्ने गरेको पाइन्छ तर सबै स्थानमा तानासर्मा उपनाम प्रयोग गरेको भेटिँदैन। फलस्वरूप यिनको तारानाथ शर्मा नाम नै बढी प्रचलित छ।^२

२.१.२ बाल्यकाल

तारानाथ शर्माका पिता तत्कालीन समयमा नै जागिरे थिए। पिताको जागिरको कार्यथलो फिक्कल भएपछि यिनी पनि पिता र कान्छीआमा टीकाकुमारीसँग फिक्कलमा नै बस्न थाल्दछन्। बाल्यकालीन अवस्थामा पिता र कान्छी आमा टीकाकुमारीको उचित रेखदेख पाएकाले शर्माको बाल्यकाल सुखपूर्वक नै बितेको थियो।^३

२.१.३ शिक्षादीक्षा

बाल्यकालदेखि नै सरल स्वभाव भएका तारानाथ शर्माको अक्षरारम्भ पिताबाट भए पनि अध्ययनको प्रारम्भ भने वैदिक संस्कृतिको पृष्ठभूमिमा संस्कृतका विद्वान् भोजराज घिमिरेबाट पाँच वर्षको उमेरदेखि नै भएको थियो।^४ भोजराज घिमिरे शर्माको घरको सिकुवामा केटाकेटीहरूलाई जम्मा गरेर पढाउने गर्दथे। भोजराज घिमिरेको निर्देशनमा यिनले चण्डी, अमरकोश, रुद्री, ज्योतिषशास्त्र तथा **भास्वती** ग्रन्थको समेत अध्ययन गरेका थिए।

तारानाथ शर्माको अनौपचारिक शिक्षाको आरम्भ वैदिक संस्कृतिका पृष्ठभूमिमा संस्कृतका विद्वान् भोजराज घिमिरेबाट भए पनि औपचारिक शिक्षाको आरम्भ भने फिक्कलको आदर्शचन्द्र माध्यमिक विद्यालयबाट भएको थियो।^५ पिताका माध्यमबाट आदर्शचन्द्र माध्यमिक विद्यालयमा भर्ना भएका तारानाथ शर्माले कुशाग्र बुद्धिका कारण दुई वर्षमा नै पाँच कक्षा उत्तीर्ण गरे।^६

२००७ सालको जनक्रान्तिको लहरले अङ्ग्रेजी पढ्न बाहिर पठाउँदा ब्राह्मणको जात जान्छ भन्ने पिताको धारणामा आमूल परिवर्तन आयो। फलस्वरूप शर्माले दार्जीलिङमा अध्ययन गर्ने अवसर पाए। दार्जीलिङको सेन्ट अल्फेन्स हाइस्कूलमा कक्षा ९ मा भर्ना भएका तारानाथ शर्माले वि.सं. २००९ मा प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गरे।^७

^१ तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी।

^२ जगदीशचन्द्र भण्डारी, तारानाथ शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय शिक्षण विभाग, कीर्तिपुर, २०३९), पृ. १।

^३ तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी।

^४ ऐजन।

^५ ऐजन।

^६ ऐजन।

^७ जगदीशचन्द्र भण्डारी, पूर्ववत्, पृ. ३।

इलामको बारबोटेबाट औपचारिक शिक्षा आरम्भ गरेका तारानाथ शर्माको उच्च शिक्षाको शुभारम्भ दार्जिलिङबाट भएको थियो।^५ दार्जिलिङको सेन्ट अल्फेन्स हाइस्कूलबाट वि.सं. २००९ सालमा प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गरी सेन्ट जोसेफ कलेज दार्जिलिङमा भर्ना भएका शर्मा वि.सं. २०११ सालमा प्रथम श्रेणीमा आई.ए. उत्तीर्ण भए। यही उच्च अध्ययनका क्रममा वि.सं. २०१३ सालमा काशी हिन्दू विश्वविद्यालय बनारसबाट दोस्रो श्रेणीमा बी.ए. पास भए।^६ उच्च शिक्षा अध्ययन गर्ने क्रममा वि.सं. २०१६ (सन् १९५९) मा कोलम्बो प्लानअन्तर्गत पटना विश्वविद्यालयबाट अङ्ग्रेजी साहित्यमा एम.ए. उत्तीर्ण भए।^७ अङ्ग्रेजी साहित्यमा एम्.ए. उत्तीर्ण गरेपछि यिनले वि.सं. २०१७ सालदेखि वि.सं. २०२५ सालसम्म काठमाडौं स्थित पद्मकन्या कलेजमा प्राध्यापन गर्न थाले।

तारानाथ शर्मा पद्मकन्या कलेजको प्राध्यापन कार्य पश्चात 'नेपाली भाषा र अङ्ग्रेजी भाषाको वाक्य गठनको तुलनात्मक अध्ययन' गर्न बेलायत गए। बेलायत बसाइकै क्रममा यिनले 'दोस्रो भाषाका रूपमा अङ्ग्रेजी' विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त गरे।^८ बेलायतबाट नेपाल फर्केपछि प्राध्यापन कार्यमा सम्लग्न रहेका शर्मा वि.सं. २०३१ फाल्गुण १ गते अमेरिकातर्फ प्रस्थान गरे। अमेरिकामा रहँदा यिनले विस्कान्सिन विश्वविद्यालय, म्याडिसनबाट २०३४ सालमा भाषाविज्ञानमा एम्.ए. गरी आधुनिक भाषावैज्ञानिक व्यक्तित्वका रूपमा परिचित भए। अमेरिका बसाइकै क्रममा शर्माले २०३६ साल अर्थात् सन् १९८० मा 'नेपाली सहायक क्रिया' शोधशीर्षकमा पीएच्.डी. गरे भने अमेरिकामै रहँदा दक्षिण एसियाली भाषाहरूको वाक्यगठनको अध्ययन, संस्कृत, फ्रान्सेली र तेलगू भाषाहरूको अध्ययन^९ गर्ने अवसर प्राप्त गरी वि.सं. २०३८ भाद्र महिनाको मध्यतिर स्वदेश फर्के।

२.१.४ पारिवारिक अवस्था

२.१.४.१ विवाह र सन्तान

तारानाथ शर्माले स्वदेश तथा विदेशमा रहेर उच्च शिक्षा आर्जन गरेपछि जनकपुर अञ्चलको भरतपुर निवासी केशवप्रसाद रेग्मीकी सुपुत्री शान्ता रेग्मीसँग २०२५ माघ २ गते वैवाहिक जीवन शुभारम्भ गरे।^{१०} हाल तारानाथ शर्माका दुई छोराहरू अनलनाथ शर्मा (२०२७) र सलिलनाथ शर्मा (२०३०) छन्।

२.१.४.२ आर्थिक अवस्था

तारानाथ शर्मा निम्नवित्त परिवारमा जन्मिएका भए पनि प्रतिष्ठित र जागिरे बाबुको कुशल रेखदेखमा बाल्यकाल वितेको हुनाले यिनलाई आर्थिक विपन्नताले किचेन।^{११} पछि पनि एम्.ए. को अध्ययन कोलम्बो प्लानअन्तर्गत तथा विशिष्ट अध्ययन पनि यस्तै प्लानअन्तर्गत गरेका हुन्। अमेरिकामा पनि यिनले विभिन्न जागिर खाई अध्ययन कार्यलाई अगाडि बढाएका हुनाले यिनलाई व्यक्तिगत आम्दानीको अभाव भएन।^{१२} यसरी समयमा नै उच्च शिक्षा हाँसिल गरेका र

^५ ऐजन।

^६ तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी।

^७ ऐजन।

^८ ऐजन।

^९ ऐजन।

^{१०} ऐजन।

^{११} ऐजन।

^{१२} ऐजन।

विशिष्ट व्यक्तित्वका रूपमा परिचित समेत भएकाले उनलाई आफ्नो आर्जनद्वारा पारिवारिक जीवन सञ्चालन गर्न कुनै अप्ठ्यारो स्थितिको सामना गर्नु परेन ।

२.१.५ कार्यक्षेत्रमा प्रवेश

२.१.५.१ अध्यापन

तारानाथ शर्मा पटना विश्वविद्यालयबाट एम्.ए. उत्तीर्ण गरेर नेपाल फर्के । नेपाल आएपछि अनेक प्रयास गर्दा पनि उनले तुरुन्त कुनै काम पाएनन् । जागिर अन्वेषणका धुनमा नै एक वर्ष बितेपछि वि.सं. २०१७ सालमा पद्मकन्या कलेजमा प्राध्यापक बने ।^{१६} शर्मा वि.सं. २०२५ सालसम्म उक्त कलेजमा कार्यरत रहेको देखिन्छ । यही समयमा भएको विद्यार्थी आन्दोलनमा सुरक्षा कानूनअन्तर्गत २०२२ सालमा जेल समेत परेका थिए । यही जेल बासमा नै यिनले **ओभ्हेल पर्दा** (२०२२) र **मेरो कथा** (२०२३) उपन्यास लेखेका हुन् ।^{१७} पद्मकन्या कलेजको प्राध्यापन कार्य पश्चात् विशिष्ट अध्ययनका लागि बेलायत र अमेरिकामा विभिन्न पेसामा सम्लग्न रहेका तारानाथ शर्माले २०३८ साल भाद्र महिनाको मध्यतिर नेपाल फर्केपछि पनि अधिकांश समय अध्यापन कार्यमा नै लगाएका छन् ।^{१८} यस क्रममा २०३९ सालदेखि २०४२ सालसम्म त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा भाषा र साहित्यको प्राध्यापन गरेका छन् ।^{१९} यसैगरी वि.सं. २०५४ देखि वि.सं. २०५६ सम्म साम्भवी स्कूल, बत्तीसपुतली काठमाडौंका प्रिन्सिपल, वि.सं. २०५६ देखि वि.सं. २०५७ सम्म काठमाडौं विश्वविद्यालयका अङ्ग्रेजी विषयका प्राध्यापक, स्पेनको जाउमे आई क्यास्टलोन विश्वविद्यालयमा 'शान्ति र विकास' एम्.ए. कार्यक्रमका भिजिटिङ प्रोफेसर तथा काठमाडौं डन बस्को कलेज, नयाँ बानेश्वरका प्रिन्सिपल बनेका तारानाथ शर्माले वि.सं. २०६३ देखि वि.सं. २०६५ सम्म मिसिगन विश्वविद्यालय, अमेरिकामा भिजिटिङ प्राध्यापकको^{२०} भूमिका पनि कुशलतापूर्वक निर्वाह गरेका छन् ।

२.१.५.२ सम्पादन

२.१.५.२.१ पत्रपत्रिका

विद्यार्थी जीवनदेखि नै साहित्यतिर रुचि देखाउने तारानाथ शर्माले यसै समयदेखि नै सम्पादकको भूमिका पनि निर्वाह गरेका छन् । स्कूले जीवनमै खर्साङको हाइस्कूलबाट निस्कने **हिमध्वनि** हस्तलिखित पत्रिकाका लागि एक वर्षको सम्पादक बनेका शर्मा २०४९ देखि २०५१ सालसम्म **द राइजिङ नेपाल**का प्रधान सम्पादक बनेका छन् ।^{२१} यस बाहेक २०१२ सालदेखि २०१४ सालसम्म भाषा र साहित्यसम्बन्धी त्रैमासिक पत्रिका **नौलो पाइलो**को सम्पादन गर्ने काम गरेका छन् । यसै समयमा बालकृष्ण पोखरेलसँग मिलेर यिनले 'भर्रोवादी आन्दोलन' चलाएका हुन् । यस क्रममा वि.सं. २०१४ मा बनारस विश्वविद्यालयबाट निस्कने **छात्रा** वि.सं. २०२५ मा भारतबाट निस्कने **उकालो**, वि.सं. २०३९ देखि वि.सं. २०४२ सम्म **गरिमा**, वि.सं. २०४३ मा **स्मारिका** वि.सं. २०४४ देखि वि.सं. २०४७ सम्म **सामाजिक सेवा** आदि^{२२} पत्रिकाको पनि सम्पादन गरेका छन् ।

^{१६} ऐजन ।

^{१७} ऐजन ।

^{१८} ऐजन ।

^{१९} ऐजन ।

^{२०} ऐजन ।

^{२१} ऐजन ।

^{२२} ऐजन ।

२.१.५.२.२ पुस्तक

विद्यार्थी जीवनदेखि नै पत्रपत्रिकाको सम्पादक बनेका तारानाथ शर्माले पुस्तकहरूको सम्पादन पनि कुशलतापूर्वक गरेका छन् । यस क्रममा **बल्दो दियो** (२०१२) कथासङ्ग्रह **आमाको सपना** (२०२०) कवितासङ्ग्रह **नासो** (२०२०) कथासङ्ग्रह, **पच्चीस वर्षका नेपाली निबन्ध** (२०३९) निबन्धसङ्ग्रह, **म** (२०४०) कवितासङ्ग्रह **पिस फर प्रोस्पेरिटी** (२०४०) लेख सङ्कलन, **समसामयिक साभा कविता** (२०४०) कवितासङ्ग्रह आदि^{२३} कृतिहरू सम्पादन गरेका छन् ।

२.१.५.३ संस्थागत संलग्नता

मानिस सामाजिक प्राणी भएको हुनाले समाज विकासका लागि केही न केही गर्नु उसको कर्तव्य हो । तारानाथ शर्माले पनि विभिन्न संघसंस्थामा रहेर कार्य गरेको देखिन्छ । यिनी सामाजिक र साहित्यिक सङ्गठनका सदस्य, सामाजिक सेवा समन्वय समितिका सम्मानित सदस्य तथा साभा प्रकाशनका महाप्रबन्धक बनेका छन् ।^{२४}

२.१.६ भ्रमण

मानिस गतिशील प्राणी भएकाले ऊ सधैं एकै ठाउँमा रहन सक्दैन । तसर्थ ऊ विभिन्न स्थानको भ्रमण गर्न पुग्छ । तारानाथ शर्माले पनि आफ्नो देशका विभिन्न भूभागका साथै अन्य थुप्रै देशको भ्रमण गरेका छन् । अध्ययन तथा अन्य कार्य सम्पादनका क्रममा शर्माले बेलायत, अमेरिका, जापान, चीन, जर्मनी, स्पेन, थाइल्याण्ड, भारत, भ्याटिकन सिटी आदि देशहरूको भ्रमण गर्ने अवसर पाएका छन् ।^{२५}

२.१.७ साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश

२.१.७.१ लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव

तारानाथ शर्माको साहित्य सिर्जना गर्ने उत्प्रेरणा निर्माणमा घरायसी वातावरणले भन्दा बाह्य जीवनमा प्राप्त अनुभवहरूले मुख्य भूमिका निर्वाह गरेको छ । घरायसी वातावरणको पण्डितपन्थी विचारधाराको विकर्षणले उनको मानसिक धरातल निर्माणमा सहयोग पुऱ्याए पनि बाह्य वातावरणले नै यिनको व्यक्तित्व निर्माणमा विशेष भूमिका खेलेको छ ।^{२६} खासगरी फिक्कलको आदर्शचन्द्र पाठशालाका शिक्षक चन्द्रभक्त कशजुवाट अन्धपरम्परा, राणाशासन तथा कुरीतिहरूको तीव्र घृणा गर्ने भावना जागृत भएपछि शर्मा अप्रत्यक्ष रूपमै भए पनि साहित्यतिर अग्रसर भएको देखिन्छ भने प्रत्यक्ष रूपमा अग्रसर गराउन नारायण तामाङको हात रहेको छ ।^{२७} नारायण तामाङको सम्पर्कले डायरीका पानाहरूमा कविताका टुक्राटाक्रीले भर्ने बानी परेका शर्माले राणाविरोधी चेतनशील युवाहरूले ल्याउने गरेको **नेपाल पुकार**, **युगवाणी** आदि पत्रिकाहरू लुकीछिपी पढ्ने अवसले पनि साहित्य सिर्जनामा उत्प्रेरणा थपेको पाइन्छ ।^{२८} यसैगरी महानन्द सापकोटा र नरेन्द्र बास्तोलाले कर्फोकको हाइस्कूलमा खोलेको **नेपाली भाषा प्रचारक संघ** (२००८) नामक संस्थाले २००९ सालमा गरेको बृहत् साहित्य सम्मेलनमा प्रवासी नेपाली त्रिमूर्ति सूर्यविक्रम ज्ञवाली, धरणीधर कोइराला र पारसमणि प्रधान तथा नेपाली त्रिमूर्ति लेखनाथ पौड्याल, बालकृष्ण सम र लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले कविता पाठ गरेको सुन्ने अवसर प्राप्त गरेपछि उनीहरूको अभिव्यक्तिबाट उनी प्रभावित भए । यसै समयावधिमा साहित्यका विभिन्न धारासँग परिचित

^{२३} ऐजन ।

^{२४} ऐजन ।

^{२५} ऐजन ।

^{२६} जगदीशचन्द्र भण्डारी, पूर्ववत् ।

^{२७} ऐजन ।

^{२८} ऐजन ।

भएकाले शर्मा साहित्यलेखन तर्फ अग्रसर हुन्छन् । विद्यार्थी जीवनमै हिमध्वनि हस्तलिखित पत्रिकाको एक वर्षको सम्पादक बन्ने मौका पाएपछि उनमा दमित अवस्थामा रहेका भावनाका लहरहरूले प्रस्फुटन हुने अवसर पाउँछन् ।^{२९}

२.१.७.२ लेखन प्रारम्भ

तारानाथ शर्माले स्कुले जीवनदेखि नै डायरीका पानाहरूमा कविताका टुक्राटुकीले भर्ने, हस्तलिखित पत्रिकाको सम्पादकीय लेखे काम गरे तापनि प्रकाशनका दृष्टिले वि.सं. २००८ साल वैशाखको साथी साप्ताहिकमा प्रकाशित 'इलाम' शीर्षक प्रबन्धबाट यिनको साहित्ययात्रा आरम्भ हुन्छ ।^{३०} यसप्रकार साथी पत्रिकामा 'इलाम' शीर्षक प्रबन्ध प्रकाशन गरी साहित्यिक फाँटमा अवतरण गरेका शर्माको कलम निबन्ध र समालोचना विधामा तीव्र रूपमा दौडिएको छ भने उपन्यास, भाषा, कथा, कविता^{३१} विधामा पनि गतिशील छ ।

२.१.७.३ प्रकाशित पुस्तकाकार कृतिहरू

वि.सं. २००८ सालको साथी पत्रिकामा 'इलाम' शीर्षक प्रबन्ध प्रकाशन गरी साहित्ययात्रा आरम्भ गर्ने शर्माका करिब १४०० भन्दा बढी लेखहरू प्रकाशन हुनुका साथै साहित्य, भाषा तथा सामाजिक क्षेत्रका विभिन्न पुस्तकहरू प्रकाशन गरेका छन् । यी विविध विधामा ख्याति कमाएका शर्माका प्रकाशित पुस्तकाकार कृतिहरूको सूची यसप्रकार छ-^{३२}

२.१.७.३.१ निबन्ध सङ्ग्रह

- (क) नमस्ते (२०१८)
- (ख) जमर्काहरू (२०२५)
- (ग) बेलायततिर बरालिंदा (२०२६)
- (घ) जीवनका छाल (२०३०)
- (ङ) पाताल प्रवास (२०४२)
- (च) श्रद्धाका सुमन (२०४४)
- (छ) आँसु छचल्कदै जान्छ (२०५६)
- (ज) नसुनिएका ध्वनि (२०६१)

२.१.७.३.२ समालोचना

- (क) घोटल्याइँहरू (२०२१)
- (ख) पश्चिमका केही महान साहित्यकार (२०२६)
- (ग) नेपाली साहित्यको इतिहास (२०२७)
- (घ) भानुभक्तदेखि तेस्रो आयामसम्म (२०२७)
- (ङ) सम र समका कृति (२०२९)
- (च) नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय (२०२९)
- (छ) सुम्पन ल्याएँ (२०४४)

^{२९} ऐजन ।

^{३०} तारानाथ शर्मा, नेपाली साहित्यको इतिहास, दो.सं. (काठमाडौं : सङ्कल्प प्रकाशन, २०३९), पृ. २२२ ।

^{३१} तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी ।

^{३२} ऐजन ।

२.१.७.३.३ उपन्यास

- (क) ओभेल पर्दा (२०२२)
- (ख) मेरो कथा (२०२३)
- (ग) सुली (२०३०)
- (घ) भ्रमलको (२०४५)
- (ङ) नेपालदेखि अमेरिकासम्म (२०४९)

२.१.७.३.४ कथासङ्ग्रह

- (क) दुई पोका चुरा (२०२६)

२.१.७.३.५ भाषा

- (क) इन्टरमिडियट नेपाली रिडर (२०३७)
- (ख) इन्टरमिडियट नेपाली स्ट्रक्चर (२०३७)
- (ग) महेन्द्रमाला (२०४०) माध्यमिक तहको नेपाली पाठ्यपुस्तक
- (घ) हाम्रो नेपाली व्याकरण भाग-१ (२०५०)
- (ङ) हाम्रो नेपाली व्याकरण भाग-२ (२०५१)
- (च) सजिलो नेपाली (२०५२)
- (छ) अनिवार्य नेपाली (२०५३)
- (ज) युवा व्याकरण (२०६०)
- (झ) विगिनिड नेपाली

२.१.७.३.६ सामाजिक सेवाका पुस्तकहरू

- (क) श्री ५ र पञ्चायत (२०४३)
- (ख) द क्राउन एन्ड द पञ्चायत डेमोक्रेसी इन नेपाल (२०४४)
- (ग) श्री ५ बडामहारानी सरकार र नेपाली सेवा (२०४५)
- (घ) टु द बेटलफिल्ड अन द इलेफेन्ट : कोलुम्स अफ फायर (२०५२)

२.१.७.३.७ अनुदित पुस्तकहरू

- (क) लिरिकल पोएम्स बाई चाँदनी शाह, हर मेजस्टी क्विन (२०४३)
- (ख) सुमिदा नदी र अरू कथाहरू (२०४६)
- (ग) नासो (२०४८)
- (घ) जापानी बुद्धधर्मको गायन (२०५३)
- (ङ) रुट्स (२०५५)
- (च) मोर्डन नेपाली पोएम्स बाई फिफ्टन पोएट (२०५६)
- (छ) सिनिक स्पोटस् इन इस्टर्न नेपाल (२०५६)
- (ज) क्याट्रोलोजी, अ बुक अन क्यारेक्टर साइन्स (२०५९)

यी विविध क्षेत्र एवम् विधाका पुस्तकहरू बाहेक विभिन्न विषयका ६४ वटा अरू पुस्तकहरू पनि लेखेका छन्।^{३३}

२.१.८ सम्मान तथा पुरस्कार

कुनै पनि व्यक्तिलाई प्रोत्साहन वा हौसला दिनका लागि सम्मान गर्नुपर्छ। सम्मान पाएमा मात्र ऊ आफ्नो कार्यमा दत्तचित्त भएर लाग्दछ। तारानाथ शर्मालाई पनि साहित्यिक एवं साहित्येतर क्रियाकलापमा संलग्न भएबापत विभिन्न पुरस्कार प्रदान गरिएको छ। यस क्रममा शर्माले विद्यालय तहमा हुने अतिरिक्त क्रियाकलापमा प्रथम भएबापत प्राप्त पुरस्कारका साथै विशिष्ट साहित्य सिर्जना गरेबापत प्राप्त पुरस्कारले पुष्टि गर्छ।^{३४} यसै सिलसिलामा 'फेरि उसैका लागि हेर्दा' (२०२६) लेख रत्नश्री पत्रिकामा प्रकाशित भएपछि यिनको प्रतिभा र सिर्जना क्षमतालाई सम्मान गर्दै रत्नश्री स्वर्ण पदक ले विभूषित गरिएको छ। यसैगरी बेलायततिर बरालिंदा यात्रा संस्मरणात्मक निबन्धसङ्ग्रहका लागि मदन पुरस्कार (२०२६) बाट सम्मानित भएका छन्।^{३५} यस्तै वैयक्तिक समालोचना सम र समका कृति (२०२९) पुस्तकका लागि साभा पुरस्कार पीएच्.डी. उपाधि प्राप्त गरेबापत महेन्द्र विद्याभूषण-क (२०३८) बाट सम्मानित भएका छन्। यसै क्रममा २०४० सालमा माध्यमिक तहका विद्यार्थीका लागि भाषासम्बन्धी सर्वोत्कृष्ट पुस्तक लेखेबाट शिक्षामन्त्रालयबाट प्रदान गरिएको विशेष पुरस्कार, तत्कालीन बडामहारानीबाट प्रदान गरिएको प्रकोप उद्धार पदक-२०४६, कला र साहित्यका लागि इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य पुरस्कार, आँसु छचल्किदै जान्छका लागि सर्वोत्तम हस्तलिखित पुरस्कारबाट सम्मानित भएका छन्। यसैगरी पूर्वी नेपालका सबैभन्दा राम्रा साहित्यिक व्यक्तित्व भएकाले पूर्वाञ्चल सहकारी वाणी पुरस्कार-२०५७ पूर्वेली परिवार इलामबाट २०५७ मा प्रदान गरिएको राष्ट्रिय प्रतिभा पुरस्कार, स्ट्याटोडाइनामिक सम्मेलन केन्द्रद्वारा प्रदान गरिएको विशुद्ध स्ट्याटो डाइनामिक पुरस्कार-२०५८, वि.सं. २०५९ सालमा विशिष्ट रथारोहण मार्फत कलैया नगर परिक्रमा गराइ राष्ट्रिय लेखकका रूपमा सम्मान आदि सम्मान तथा पुरस्कार प्राप्त गरेका छन्।^{३६}

२.१.९ जीवनदर्शन

तारानाथ शर्मा बाल्यावस्थादेखि नै अन्धविश्वास, कुरीति एवम् रुढिवादी परम्पराको विरोध गर्दथे। शर्मामा यस्तो धारणाको विकासमा घरायसी वातावरणभन्दा बाह्य परिवेशले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। यिनमा आएको यस्तो विचारधारामा २००७ सालको जनक्रान्तिको लहरले भन्त मलजल प्रदान गर्‍यो। यही परम्परागत धारणाभन्दा भिन्न दृष्टिकोण अपनाएकाले नै शर्मा दार्जिलिङमा अङ्ग्रेजी पढ्न जान सफल भए। उमेरको परिपक्वतासँगै मार्क्सवादी विचारधारा अवलम्बन गर्न पुगेका तारानाथ शर्माले पूर्ण निष्ठाका साथ यस दर्शनलाई अपनाएको भने पाइदैन।^{३७} फलस्वरूप यिनको वैचारिक दृष्टिकोण ढुलमुलको अवस्थामा अगाडि बढिरहेको छ।

२.२ तारानाथ शर्माको व्यक्तित्व

२.२.१ पृष्ठभूमि

कुनै पनि व्यक्तिको व्यक्तित्व निर्माणमा उसको पारिवारिक वातावरणका साथै समकालीन साथीहरूको सङ्गतले उल्लेखनीय भूमिका खेलेको हुन्छ। त्यस्तै उसमा रहेको सिर्जनशील प्रतिभा, चिन्तन, मनन तथा उच्च आकांक्षाले पनि गम्भीर प्रभाव पारेको हुन्छ। तारानाथ शर्माको

^{३३} ऐजन।

^{३४} ऐजन।

^{३५} ऐजन।

^{३६} ऐजन।

^{३७} जगदीशचन्द्र भण्डारी, पूर्ववत्।

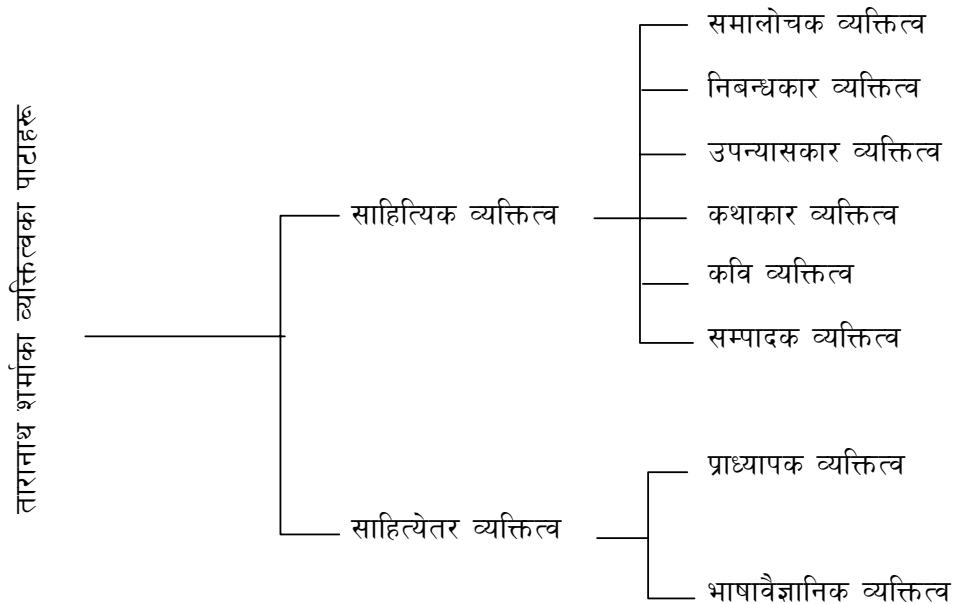
व्यक्तित्व विकासमा पनि नेपालका वरिष्ठ व्यक्तिहरू, शिक्षक तथा साथीभाइहरूको सङ्गतले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ।^{३८} यसबाट प्रभावित तारानाथ शर्माका साहित्यकार, प्राध्यापक, भाषावैज्ञानिक आदि सबै व्यक्तित्वका पाटाहरू अनुकरणीय छन्।

२.२.२ शारीरिक व्यक्तित्व

तारानाथ शर्माको शारीरिक व्यक्तित्वलाई हेर्दा यिनी मझौला कदका देखिन्छन्। ठूलो निधार तथा गोलो अनुहारका शर्मा राता वर्णका छन्। फुलेको कपाल, अनुहारमा केही दाग भएका शर्मालाई भट्ट हेर्दा अलि कठोर जस्ता देखिए पनि यिनी यथार्थमा साना र ठूला जस्ता खालका मान्छेसित पनि उत्तिकै मिलनसार व्यवहार गर्दछन्। खरो, खस्रो एवम् ओजस्वी व्यक्तित्वका धनी शर्माको अभिव्यक्तिमा निक्खरता पाइन्छ। आफ्ना जीवनका ७५ हिउँद पार गरिसकेका शर्माको फुर्तिलो र जाँगरिलो स्वभावकै कारण जीवनका उत्तरार्द्ध समयमा पनि साहित्य साधनामा क्रियाशील छन्।

२.२.३ व्यक्तित्वका विभिन्न पाटा

जीवनभरि आफ्नो कार्यमा लगनशीलताका साथ सक्रिय रहेका तारानाथ शर्माको व्यक्तित्व उनले साहित्यिक र प्राध्यापन क्षेत्रमा निर्वाह गरेको भूमिका र योगदानका कारण बहुआयामिक बन्न पुगेको छ। यिनको व्यक्तित्वका बहुआयामिक पाटाहरूलाई निम्नानुसार विभाजन गर्न सकिन्छ-

२.२.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व

२.२.३.१.१ समालोचक व्यक्तित्व

तारानाथ शर्माको समालोचक व्यक्तित्व **घोल्याइँहरू** (२०२१) समालोचना कृतिबाट शुभारम्भ भएको हो।^{३९} यसबाट आरम्भ भएको यिनको समालोचना यात्रामा **पश्चिमका केही महान साहित्यकार** (२०२६), **नेपाली साहित्यको इतिहास** (२०२६), **भानुभक्तदेखि तेस्रो आयामसम्म**

^{३८} तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी।

^{३९} ऐजन।

(२०२७), **सम र समका कृति** (२०३०), **नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय** (२०२९), **सुम्पन ल्याएँ** (२०४४) आदि पुस्तकाकार कृति र अन्य विभिन्न पत्रिकामा थुप्रै समालोचनात्मक लेखहरू छरिएर रहेका छन् । आफ्ना समालोचनाहरूलाई फटाहाहरूलाई लाटो पारुन्जेल पोल्ने सिस्नु हो^{४०} भन्ने शर्मा समीक्षा शक्तिलाई निर्भीकतापूर्वक प्रष्ट शब्दमा राख्छन् । समालोचकीय व्यक्तित्वका आरम्भमा प्रगतिवादी चिन्तनबाट निर्देशित भए पनि पछि उनमा आएको सैद्धान्तिक विचलनका कारण प्रभाववादी बन्न पुगेका छन् । सरल र आकर्षक शैलीमा ऐतिहासिक तथा कालक्रमिक विशेषतालाई निरूपण गरी आलोचनात्मक यथार्थवादी दृष्टिकोण प्रक्षेपण गर्नु यिनको समालोचकीय व्यक्तित्वको सबल पक्ष हो । यति हुँदाहुँदै पनि सामान्य योगदान भएका व्यक्तिलाई धुरीमा चढाउनु र विशेष साधना गरेका प्रतिभालाई स्थापित स्थानबाट पछार्नु^{४१} तारानाथ शर्माको समालोचकीय व्यक्तित्वको ऋणात्मक पक्ष हो ।

२.२.३.१.२ निबन्धकार व्यक्तित्व

वि.सं. २००८ सालको वैशाख महिनाको **साथी** पत्रिकामा 'इलाम' शीर्षक प्रबन्ध प्रकाशन गरेर साहित्ययात्रा आरम्भ गर्ने^{४२} शर्माको निबन्धकार व्यक्तित्व विशिष्ट किसिमको छ । साहित्य सिर्जनामा अन्य विधाका तुलनामा उर्वर रहेको यिनको निबन्धकार व्यक्तित्व **नमस्ते** (२०१८), **जमर्काहरू** (२०२५), **बेलायततिर बरालिंदा** (२०२६), **जीवनका छाल** (२०३०), **पाताल प्रवास** (२०४२), **श्रद्धाका सुमन** (२०४४), **आँसु छचल्किदै जान्छ** (२०५६), **नसुनिएका ध्वनि** (२०६१) आदि आठ निबन्ध सङ्ग्रह र अन्य विभिन्न पत्रपत्रिकामा छरिएर रहेका निबन्धहरूमा प्रस्फुटन भएको छ ।^{४३} यिनी जीवनका तीता मीठा अनुभवहरूलाई कलात्मक पाराले आफ्ना निबन्धहरूमा अभिव्यक्त गर्दछन् । नेपाली जनजीवनप्रति अगाध आस्था राख्दै धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक विकृति तथा पुराना अन्ध परम्परालाई पन्छाउँदै नयाँ समाजको स्थापना गर्नु यिनको निबन्धकार व्यक्तित्वको प्रमुख अभिलक्षण हो । मिठासपूर्ण भाषामा भर्रा नेपाली शब्दहरूको प्रयोग गरी आफ्ना अनुभूतिलाई अरूका अनुभूतिमा सार्न सफल तारानाथ शर्माको निबन्धकार व्यक्तित्व यात्रा निबन्धका क्षेत्रमा हालसम्म विशिष्ट रहेको छ ।

२.२.३.१.३ उपन्यासकार व्यक्तित्व

तारानाथ शर्माको उपन्यासकार व्यक्तित्व वि.सं. २०२२ को जेलबासबाट आरम्भ भएको हो ।^{४४} शर्माले आफ्नो तीन महिने कारावास जीवनमा भोगेका अनुभव र त्यहाँ भित्रका क्रियाकलापहरूलाई समेटेर **ओभेल पर्दा** (२०२२) र **मेरोकथा** (२०२३) उपन्यास लेखेका छन् भने यिनको तेस्रो उपन्यास **सुली** (२०३०) काठमाडौंको परिवेशमा लेखिएको आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यास हो ।^{४५} त्यस्तै यिनको चौथो उपन्यास **भ्रमल्लो** (२०४५) र पाँचौं उपन्यास **नेपालदेखि अमेरिकासम्म** (२०४९) मा पनि यथार्थ धरातलमा उभिएर समाजमा व्याप्त अन्ध परम्परा, अन्याय, अत्याचार, धार्मिक आडम्बर आदिको भण्डारफोर गरी स्वस्थ समाज निर्माणको चाहना राखिएको छ । ग्रामीण र सहरी दुवै परिवेशको जीवन्त चित्रण गरिएका यिनका उपन्यासमा नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गरिएको छ । समाजमा रहेका अन्ध परम्परा, थिचोमिचो, अन्धविश्वास आदिको अन्त्य हुनुपर्छ भन्ने अभिव्यक्ति दिनु उपन्यासकार तारानाथ शर्माको प्रमुख विशिष्टता हो ।

^{४०} कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान, **साभ्ना समालोचना**, पाँचौं संस्क. (काठमाडौं : साभ्ना प्रकाशन, २०५२), पृ. ५०० ।

^{४१} तारानाथ शर्मा, **भानुभक्तदेखि तेस्रो आयामसम्म**, दो.सं. (काठमाडौं : साभ्ना प्रकाशन, २०३४), पृ. ५९-७५ ।

^{४२} तारानाथ शर्मा, पूर्ववत् ।

^{४३} तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी ।

^{४४} जगदीशचन्द्र भण्डारी, पूर्ववत्, पृ. १६ ।

^{४५} कृष्णहरि बराल र नेत्र एटम, **उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यास**, दो.सं. (काठमाडौं : साभ्ना प्रकाशन, २०५८), पृ. १२१ ।

२.२.३.१.४ कथाकार व्यक्तित्व

तारानाथ शर्माको कथाकार व्यक्तित्व दुई पोका चुरा (२०२६) कथासङ्ग्रह र अन्य विभिन्न पत्रिकामा रहेका कथाहरूमा प्रस्फुटन भएको छ।^{४६} सामाजिक विषयवस्तु वरण गरी लेखिएका शर्माका कथामा परम्परित कृत्रिमताको विरोध गरिएको छ। नेपाली समाजमा व्याप्त सामाजिक-आर्थिक शोषण, सामन्त वर्गको व्यभिचारी वृत्तिको भण्डाफोर गर्दै आडम्बरी आदर्शलाई उदाङ्गो पारेर पाठक सामु राखी स्वस्थ समाज निर्माणको चाहना गर्नु तारानाथ शर्माको कथाकार व्यक्तित्वको प्रमुख अभिलक्षण हो।

२.२.३.१.५ कवि व्यक्तित्व

तारानाथ शर्माको कवि व्यक्तित्व २००९ सालमा भारती पत्रिकामा प्रकाशित प्रहेलिकाबाट आरम्भ भएको हो।^{४७} वि.सं. २००९ मंसिर अङ्कमा प्रकाशित माधवप्रसाद शास्त्रीको प्रहेलिकाको उत्तरकारूपमा माघ महिनाको अङ्कमा प्रकाशित एक श्लोके पद्यबाट आरम्भ भएको शर्माको कवि व्यक्तित्व सङ्ग्रहका रूपमा भन्दा फुटकर रचनाहरू विभिन्न पत्रपत्रिकामा छरिएर अभिव्यक्ति भएको छ। सरल एवम् स्पष्ट शैलीमा पद्य कविताबाट कवितायात्रा आरम्भ गर्ने शर्माले धेरैजसो गद्य कविता नै रचेका छन्। देशको उन्नतिको लागि क्रान्ति गर्नुपर्छ भन्ने भावना टड्कारो रूपमा देखिने शर्माका कवितामा नेपाली जनजीवन प्रतिको अगाध स्नेह मुखरित भएको छ।

२.२.३.१.६ सम्पादक व्यक्तित्व

विद्यार्थी जीवनदेखि नै साहित्यतिर अग्रसर भएका तारानाथ शर्माले यही समयदेखि नै सम्पादकको भूमिका पनि निर्वाह गरेका छन्। खर्साङको हाइस्कूलबाट निस्कने हिमध्वनि हस्तलिखित पत्रिकाको एक वर्षको सम्पादन गरेपछि आरम्भ भएको^{४८} यिनको सम्पादक व्यक्तित्व पत्रपत्रिका र पुस्तक सम्पादनमा विभाजन भएको छ। पत्रिकाका क्षेत्रमा द राइजिङ नेपाल (२०४९-२०५१) का प्रधान सम्पादक बनेका शर्माले नौलो पाइलो (२०१२-२०१४), छात्रा (२०१४), उकालो (२०२५), गरिमा (२०३९-२०४२), स्मारिका (२०४३), सामाजिक सेवा (२०४४-२०४७), आदिको कुशलतापूर्वक सम्पादन गरेका छन्। साथै बल्दो दियो (२०१२) कथासङ्ग्रह, आमाको सपना (२०२०) कवितासङ्ग्रह नासो (२०२०) कथासङ्ग्रह पच्चीस वर्षका नेपाली निबन्ध (२०२९), निबन्ध सङ्ग्रह म (२०४०) कवितासङ्ग्रह, पिस फर प्रोस्पेरिटी लेखसङ्कलन, समसामयिक नेपाली कविता (२०४०), कवितासङ्ग्रह आदि पुस्तकहरूको सम्पादन गरेका छन्।^{४९}

२.२.३.२ साहित्येत्तर व्यक्तित्व

२.२.३.२.१ प्राध्यापक व्यक्तित्व

पटना विश्वविद्यालयबाट अङ्ग्रेजी विषयमा एम.ए. गरेर फर्किएपछि २०१७ सालदेखि तारानाथ शर्माको प्राध्यापक व्यक्तित्वको थालनी भएको हो।^{५०} वि.सं. २०१७ सालदेखि वि.सं. २०२५ सालसम्म पद्मकन्या कलेजमा अङ्ग्रेजी विषयका प्राध्यापक बनेका शर्माको प्राध्यापन कार्य करिब एक डेढ वर्षको बेलायत बसाइले बीचैमा रोकिन्छ। बेलायतबाट फर्केपछि वि.सं. २०२६ देखि वि.सं. २०३० सम्म सरस्वती कलेजमा प्राध्यापक बनेका शर्माले यसै अवधिमा पाटन र त्रिचन्द्र कलेजमा पनि आंशिक समय प्राध्यापन गरेका छन्। यस क्रममा वि.सं. २०३९ सालदेखि वि.सं. २०४२ सालसम्म त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा भाषा र साहित्यका प्राध्यापक, वि.सं. २०५६

^{४६} जगदीशचन्द्र भण्डारी, पूर्ववत्।

^{४७} तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी।

^{४८} जगदीशचन्द्र भण्डारी, पूर्ववत्, पृ. ८।

^{४९} तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी।

^{५०} ऐजन।

सालदेखि वि.सं. २०५७ सालसम्म काठमाडौं विश्वविद्यालयका अङ्ग्रेजी विषयका प्राध्यापक, स्पेनको जाउमे आई क्यास्टलोन विश्वविद्यालयमा ‘शान्ति र विकास’ एम्.ए. कार्यक्रमका भिजिटिङ प्रोफेसर, मिसिगन विश्वविद्यालय अमेरिकाका भिजिटिङ प्रोफेसर भई आफ्नो प्राध्यापन पेसालाई अगाडि बढाएका शर्माले विभिन्न कलेजमा प्रिन्सिपलको भूमिका पनि कुशलतापूर्वक निभाएका छन्।^{५१} उपदेशमूलकभन्दा सम्बन्धित विषयको जरासम्म उधिनेर सबै स्तरका विद्यार्थीलाई उत्तिकै रुचि उब्जाउन सक्नु प्राध्यापक तारानाथ शर्माको प्रमुख विशेषता हो। त्यस्तै अङ्ग्रेजी साहित्यबाट प्राध्यापन पेशा आरम्भ गरे पनि नेपाली भाषा र साहित्यका क्षेत्रमा पनि गहन योगदान दिनु शर्माको प्राध्यापक व्यक्तित्वको प्रमुख विशेषता हो।

२.२.३.२ भाषावैज्ञानिक व्यक्तित्व

विद्यार्थी जीवनमा बनारसमा रहँदादेखि नै भाषाप्रति आकृष्ट भएका शर्माले बालकृष्ण पोखरेलसँग मिलेर वि.सं. २०१३ सालमा ‘भर्रोवादी आन्दोलन’ चलाएका छन्।^{५२} यस समयमा लेखिएका यिनका भाषासम्बन्धी लेखहरूले यिनको भाषावैज्ञानिक व्यक्तित्वको परिचय दिन्छ। त्यस्तै बेलायत र अमेरिकामा भाषासम्बन्धी अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त गरेका शर्माले इन्टरमिडियट नेपाली रिडर (२०३७), इन्टरमिडियट नेपाली स्ट्रक्चर (२०३६), हाम्रो नेपाली व्याकरण भाग-१ (२०५०), हाम्रो नेपाली व्याकरण, भाग-२ (२०५१), सजिलो नेपाली (२०५२), अनिवार्य नेपाली (२०५३), युवा व्याकरण (२०६०), बिगिनिङ नेपाली जस्ता भाषासम्बन्धी पुस्तकहरू प्रकाशन^{५३} गरी भाषावैज्ञानिक व्यक्तित्वका रूपमा स्थापित भएका छन्।

२.२.४ जीवनी र व्यक्तित्वबीच अन्तर्सम्बन्ध

तारानाथ शर्माको जन्म नेपालको पूर्वी पहाडी जिल्ला इलाममा भएको हो। निम्नमध्यम वर्गीय परिवारमा जन्मिएका तारानाथ शर्माले इलाम जिल्लाबाट औपचारिक अध्ययन सुरु गरी दार्जिलिङ बनारस र बेलायत हुँदै अमेरिकाबाट पूरा गरेका हुन्। विद्यार्थी जीवनदेखि नै हस्तलिखित पत्रिकाको सम्पादकीय लेखे शर्माले साहित्यका निबन्ध, समालोचना, उपन्यास, कथा, कविता आदि विधामा कलम चलाएका छन्।

प्राध्यापन पेसालाई आफ्नो जीवनको मूल कार्यक्षेत्रका रूपमा अपनाएका शर्मा आफूले अपनाएको पेसाप्रति लगनशील भएर कार्य गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछन्। ग्रामीण परिवेशमा हुर्किएका शर्मा तत्कालीन सामाजिक परिवेश, थिचोमिचो, युवा वर्गमा व्याप्त पलायनमुखी वृत्ति, धार्मिक आडम्बर, कुसंस्कार आदिको कुशल अभिव्यक्ति दिन्छन्। यही नै उनको जीवनी र व्यक्तित्वलाई अन्तर्सम्बन्धित बनाउने मूलभूत पाटाहरू हुन्।

^{५१} ऐजन।

^{५२} जगदीशचन्द्र भण्डारी, पूर्ववत्।

^{५३} तारानाथ शर्माबाट प्राप्त जानकारी।

तेस्रो परिच्छेद उपन्यास विश्लेषणको प्रारूप

३.१ प्रारूप

कृति विश्लेषण एवम् मूल्याङ्कन गर्ने सुव्यवस्थित प्रक्रियालाई प्रारूप भनिन्छ । प्रारूपलाई कृति विश्लेषणको सुनिश्चित संहिता वा नियमको रूपरेखा पनि भनिन्छ ।^{५४} जे भए पनि प्रारूप कुनै न कुनै दृष्टिकोण वा सिद्धान्तमा आधारित हुन्छ । कविताको संरचनात्मक विश्लेषण नामक पुस्तकमा संरचनावादी सिद्धान्त अनुसार तयार पारिएको कविता विश्लेषणको प्रारूपका आधारमा समग्र साहित्यिक विधाहरूको विश्लेषण गर्न सकिने हुँदा त्यही संरचनावादी अवधारणाअनुसार उपन्यास विश्लेषणको प्रारूप तयार पारिएको छ,^{५५} जुन निम्नानुसार छ-

१. परिचय : उपन्यासकार, उपन्यास र यसका प्रमुख भागहरू
२. कथावस्तु : प्रमुख आधार सामग्री
३. कथानकको सङ्गठन : उपन्यासको आङ्गिकता
४. सहभागी : चरित्रचित्रण
५. परिवेश : देश, काल र वातावरण
६. उद्देश्य : प्रयोजनमूलकता
७. दृष्टिविन्दु : लेखकीय अवस्थिति
८. भाषाशैलीय विन्यास : भाषाशैलीय बुनोट
९. उपसंहार : व्याख्या तथा निष्कर्ष

३.२ प्रारूपको स्पष्टीकरण

उपन्यास विश्लेषणको उपर्युक्त संरचनात्मक प्रारूपका घटकहरूमध्ये कथावस्तु, कथानकको सङ्गठन, सहभागी र परिवेशलाई स्थूल तथा उद्देश्य, दृष्टिविन्दु र भाषाशैलीय विन्यासलाई सूक्ष्म घटक भनिन्छ । त्यस्तै परिचय र उपसंहारचाहिँ संरचनात्मक प्रारूपका अनिवार्य घटक नभएर ऐच्छिक घटक हुन् भने शेष सबै अनिवार्य घटक हुन् ।^{५६} यी सबै संरचनाका व्यवस्थाहरूको समष्टि रूप नै उपन्यास विश्लेषणको संरचनात्मक प्रारूप हो । यस आधारमा सबै खाले साहित्यिक संरचनाको विश्लेषण गर्न सकिन्छ । यस्तो प्रारूपको स्पष्टीकरण निम्नानुसार छ-^{५७}

३.२.१ परिचय

उपन्यास विश्लेषणको यस संरचनात्मक प्रारूपका आधारमा कृतिको विश्लेषण गर्नुभन्दा अगाडि परिचय, विषयप्रवेश, पृष्ठभूमि आदिमध्ये कुनै उपशीर्षकमा सम्बद्ध कृतिकार र कृतिको बाह्य परिचय दिइन्छ ।^{५८} यसअन्तर्गत लेखकको नाम वा उपनाम, प्रथमपटक प्रकाशित मिति, प्रकाशक र प्रकाशन स्थानका साथै उक्त औपन्यासिक कृतिको परिच्छेद विभाजन, पृष्ठसङ्ख्या, आदिका बारेमा सामान्य परिचय दिइन्छ ।

^{५४} खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, कविताको संरचनात्मक विश्लेषण, (काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६२), पृ. ३०१ ।

^{५५} ऐजन ।

^{५६} ऐजन ।

^{५७} ऐजन ।

^{५८} ऐजन ।

३.२.२ कथावस्तु

कृतिको सारभूत अंश वा सारतत्त्वलाई कथावस्तु भनिन्छ । यो उपन्यासमा महत्त्वपूर्ण संरचनाका रूपमा रहेको हुन्छ । यसर्थ यसको अभावमा उपन्यासको निर्माण हुन सक्दैन । उपन्यासको यस्तो महत्त्वपूर्ण संरचनात्मक अवयव कथावस्तुलाई घटना र प्रसङ्गका आधारमा कसरी र कुन रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ^{५९} भन्ने कुरा प्रष्ट पारिन्छ ।

३.२.३ कथानकको सङ्गठन

संरचनालाई पूर्णता प्रदान गर्नका लागि गरिएको परस्पर सम्बद्ध अवयवहरूको व्यवस्थापनलाई सङ्गठन भनिन्छ ।^{६०} यसमा कृतिका अङ्गहरूलाई निश्चित क्रममा व्यवस्थापन गरिन्छ । प्रत्येक कृति अवयव अवयवी सम्बन्धबाट निर्मित हुन्छ ।^{६१} यसले कृतिलाई निश्चित संरचनामा सुव्यवस्थित गर्छ । यसरी बनेको कृतिको सङ्गठन आदि, मध्य र अन्त्यको क्रममा हुन्छ र यो व्यतिक्रमिक पनि हुन सक्छ । जे भए पनि यसमा उपन्यासको कथावस्तुलाई आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा व्यवस्थित गर्ने काम गरिन्छ ।

उपन्यासमा क्रमिक र व्यतिक्रमिक जुनसुकै ढङ्गबाट कथावस्तुको व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ । जुनसुकै ढङ्गबाट कथावस्तुको विन्यास गरिए पनि त्यो आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा सङ्गठित भएको हुन्छ । यहाँ यही कथानकको संगठनका आधारमा उपन्यासको कथानकको सङ्गठनलाई प्रस्तुत गरिन्छ ।

३.२.४ सहभागी

सहभागी भन्नाले कृतिमा प्रयोग भएका व्यक्ति, पात्र वा चरित्र भन्ने बुझिन्छ ।^{६२} उपन्यास बृहत् आख्यानतात्मक विधा भएकाले सहभागी बिना उपन्यासको कल्पना गर्न सकिदैन । यसप्रकार उपन्यासमा पात्रको सङ्ख्या घटीबढी भए पनि तिनको उपस्थितिचाहिँ अनिवार्य हुन्छ । उपन्यासको एक महत्त्वपूर्ण तत्व सहभागीको भूमिका कृतिमा वक्ता-श्रोता, प्रेषक-प्रापक आदिका रूपमा रहेको हुन्छ ।^{६३} उपन्यासमा सहभागी जेजस्तो भूमिकामा उपस्थित भए पनि तिनीहरूका विभेदक अभिलक्षणहरू प्रस्तुत गरिन्छ र यही विभेदक अभिलक्षणहरूका आधारमा उपन्यासका पात्रहरूलाई लिङ्ग, कार्य, प्रवृत्ति, स्वभाव जीवनचेतना, आसन्नता, आबद्धता आदिका आधारमा प्रकारगत वर्गीकरण गरिन्छ ।

३.२.५ परिवेश

उपन्यासमा वर्णन गरिएको देश, काल र वातावरण नै परिवेश हो ।^{६४} उपन्यासमा प्रस्तुत गरिएको घटना घटित हुने देश, काल र वातावरणमध्ये सबै वा कुनैको अभिव्यक्ति वर्णनात्मक, विवरणात्मक, सङ्केतात्मक हुन सक्छ । यीमध्ये वातावरण उपन्यासमा स्पष्ट रूपमा आए पनि स्थान र समयको उल्लेखचाहिँ स्पष्ट नहुन सक्छ । यसप्रकार स्थान र कालको उल्लेख नभए त्यसले समय र स्थानको महत्त्वहीनतालाई जनाउँछ । उपन्यासको परिवेश विश्लेषण गर्दा स्थान, समय र वातावरणको प्रयोग सामान्य वा विशिष्ट कुन रूपमा गरिएको छ भन्ने केलाइन्छ ।

^{५९} ऐजन ।

^{६०} ऐजन ।

^{६१} ऐजन ।

^{६२} ऐजन ।

^{६३} ऐजन ।

^{६४} ऐजन ।

३.२.६ उद्देश्य

उपन्यासकारले उपन्यासमार्फत अभिव्यक्त गर्न खोजेको कुरो नै त्यस उपन्यासको उद्देश्य हो । हरेक कृतिको कुनै न कुनै उद्देश्य हुन्छ । मनोरञ्जन, शिक्षा, आनन्द, लोककल्याण, यथार्थको प्रकटीकरण आदिलाई कृति लेखनको प्रमुख उद्देश्य मानिन्छ ।^{६५} उपन्यासको विश्लेषण गर्दा त्यसमा अन्तर्निहित उद्देश्य कुन रूपमा आएको छ, त्यसलाई केलाइन्छ । यस क्रममा कस्ता कस्ता वस्तु, सहभागी र परिवेश कुनकुन उद्देश्य पूर्तिका लागि के कसरी अभिव्यक्त भएको छ भन्ने कुराको निष्कर्ष निकालिन्छ ।

३.२.७ दृष्टिविन्दु

कृतिमा लेखकले आफ्ना विचारलाई अभिव्यक्त गर्ने एउटा पद्धति अपनाएको हुन्छ । दृष्टिविन्दु भनेको यही लेखकीय विचारलाई कृतिका माध्यमबाट पाठक समक्ष उपस्थित गर्ने पद्धति हो ।^{६६} अर्थात् कृतिमा कथयिताले कथावाचनका लागि बस्न रोजेको ठाउँ नै दृष्टिविन्दु हो । उपन्यासका चरित्र, कार्यव्यापार, परिवेश आदिलाई पाठक समक्ष पुऱ्याउने तरिकाका रूपमा लिइने दृष्टिविन्दुमा लेखकीय विचारधाराको पनि अभिव्यक्ति हुन्छ । समाख्याता र समाख्यानको निर्धारण पछि ज्ञात हुने दृष्टिविन्दु मूलतः प्रथम पुरुष र तृतीय पुरुष गरी दुई प्रकारको हुन्छ ।^{६७} उपन्यासको विश्लेषण गर्दा समाख्याता प्रथम पुरुष वा तृतीय पुरुष कुन दृष्टिविन्दुमा उपन्यासमा उपस्थित भएको छ र त्यस कृतिका माध्यमबाट लेखकले के कस्तो विचार अभिव्यक्त गर्न खोजेको छ भन्ने कुराको विश्लेषण गरिन्छ ।

३.२.८ भाषाशैलीय विन्यास

बनोटको निर्माण गर्ने साना घटकहरू (बुनोट) को व्यवस्थापनलाई भाषाशैलीय विन्यास भनिन्छ ।^{६८} यस्ता साना घटकहरू इन्द्रिय ग्राह्य एवम् मूर्त हुन्छन् । कृतिमा बाह्य तलमा रहेका बुनोटहरूको योगबाट बनोटको निर्माण हुन्छ । बुनोटभित्र खासगरी भाषा र शैलीसँग सम्बद्ध घटकहरू पर्दछन् ।^{६९} भाषाशैलीय विन्यासले उपन्यास लगायत सम्पूर्ण साहित्यिक कृतिहरूलाई विशिष्टता प्रदान गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । उपन्यासको विश्लेषण गर्दा कृतिमा प्रयुक्त भाषाशैलीय व्यवस्थापन, उपन्यासमा तिनको प्रयोग गर्ने तरिका, तिनले कृतिमा उत्पन्न गरेको विशिष्टता तथा कृतिभित्र तिनको सम्बन्ध र भूमिका जस्ता कुराहरू समेत केलाइन्छ ।

३.२.९ व्याख्या तथा निष्कर्ष

माथि उल्लेख गरिएका उपन्यास विश्लेषणका संरचनात्मक प्रारूपका आधारमा औपन्यासिक कृतिको विश्लेषण गरिसकेपछि कृतिमा अभिव्यञ्जित अभिधेयार्थका अतिरिक्त व्यङ्ग्यार्थ, शीर्षक, सन्देश आदिबारे व्याख्या गरिन्छ । प्रारूपका हरेक उपशीर्षकअन्तर्गत गरिएको व्याख्या-विश्लेषणको निष्कर्ष तथा समग्र व्याख्याबाट प्राप्त निष्कर्षलाई सिङ्गो कृतिको निष्कर्षका रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ । कृतिलाई प्रारूपका सबै कोणबाट अध्ययन विश्लेषण गरिसकेपछि अन्त्यमा समग्र रूपले व्याख्या गरी निष्कर्ष निकालिन्छ ।

^{६५} ऐजन ।

^{६६} ऐजन ।

^{६७} ऐजन ।

^{६८} ऐजन ।

^{६९} ऐजन ।

चौथो परिच्छेद उपन्यासको विश्लेषण

४.१ 'ओभ्नेल पर्दा' उपन्यासको विश्लेषण

४.१.१ परिचय

ओभ्नेल पर्दा वि.सं. २०२२ सालमा प्रकाशन भएको उपन्यास हो। सन् १९६५ का ३ जुन देखि ९ जुनसम्मका सात दिनमा लेखिएको यस उपन्यासमा **रोयल नेपाल एकेडेमी**का सदस्य लैनसिंह बाडुदेलको मन्तव्य सहित उपन्यासकारले 'यसको बारेमा' शीर्षकमा उपन्यास प्रतिको आफ्नो दृष्टिकोण प्रष्ट पारेका छन्। यो तानासर्मा उपनामबाट रत्न पुस्तक भण्डार, काठमाडौँबाट प्रकाशन भएको तारानाथ शर्माको प्रथम औपन्यासिक कृति हो। यसलाई ११ परिच्छेदका ११९ पृष्ठमा विस्तार गरिएको छ। बढीमा १९ पृष्ठ (परिच्छेद : १०) देखि कमिमा ६ पृष्ठ (परिच्छेद : ६ र ११) सम्मका परिच्छेदहरू रहेका यस उपन्यासमा दोस्रो र तेस्रो परिच्छेदको विभाजन गरिएको छैन। फलस्वरूप यस उपन्यासको परिच्छेद विभाजन शिथिल रहेको छ।

४.१.२ कथावस्तु

वर्षेनी बालाचतुर्दशीका दिन लाग्ने ट्याम्के मेला भर्ना लामाखुलेको एक्काईस वर्षे साङ्गे शेर्पा ओह्रालो लाग्छ। अलि तल पुगेपछि भट्ट उसलाई आफ्नो मितसाला सर्गे राईको सम्झना आउँछ। साङ्गेको मितसाला सर्गेले ट्याम्के मेलामा जाँदा मलाई पनि बोलाउनु है सँगै जाउँला भन्ने अनुरोध गरेको थियो। सर्गे राईलाई लैजाँदा विध्वंश पर्ने सम्भावना भए पनि ऊ आफ्नो मितसालालाई नलिइ जान श्रेयस्कर ठान्दैन। फलस्वरूप साङ्गे सेर्पा सर्गेको घरतिर लाग्छ। सर्गेको पिंठीमा ऊ र तारे रक्सी धोकिरहेका हुन्छन्। त्यहीँ साङ्गे पनि रक्सी खान थाल्छ र केही समयपछि तीनै जना ट्याम्के मेलातर्फ लाग्दछन्। यसै क्रममा डाँडागाउँतिरबाट सिद्धकाली थानमा पूजा गर्न आएका धामीहरूको ढ्याङ्गो प्वाल पारिदिन्छन् घण्ट फालेर उनीहरूलाई कुटेर भगाउँछन् अनि रइनीको भट्टीमा फेरि रक्सी खान थाल्दछन्।

ट्याम्के भेगका अरू गाउँलेहरूको पनि घुइँचो लाग्ने त्यस मेलामा मेलाका दृष्टिले मात्र होइन आफ्नो इवी साँध्ने वा बदला लिने ठाउँका रूपमा पनि त्यसले प्रसिद्धि पाएको छ। परम्परागत अज्ञानता र अशिक्षाले गर्दा त्यस भेगका जनता स्वाँठ बनेका हुन्छन्। त्यही परम्परागत मेलामा उनीहरूको पुरानो शत्रु मित्रबहादुर राई पनि आएको हुन्छ। यस क्रममा डाँडागाउँले र लामाखुलेहरूबीच कुटामारी चल्छ। त्यहाँ साङ्गेहरूले कति आइमाईका चुल्हा काटिदिन्छन् भने कतिका टाउका फुटाइदिन्छन्। यही रिसको भूवांकमा साङ्गे र सर्गेले उनीहरूको पुरानो शत्रु मित्रबहादुरको टाउको गिँडेर हत्या गर्छन्। निश्चल र पवित्र भावना हुँदाहुँदै पनि अज्ञानता, कुसंस्कार एवम् रक्सी र जाँडको अनियन्त्रित प्रभावबाट उन्मत्त बनेको साङ्गे सेर्पाको अन्धो रिसले गर्दा उसले आजीवन कारागारको सजाय भोग्नुपर्छ। यस घटनालाई ढाकछोप गर्न उसले अनेक प्रयास गर्छ। आफ्ना सहयोगी साथीहरू सर्गे, तारे, रत्ने, जङ्गे, रने, कालेलाई सिद्धकालीको थानमा लगेर "सिद्धकाली माईले भस्म पार्ने कसैले कसैलाई केही पनि नभन्ने"^{७०} भनी कसम खान लगाउँछ तापनि खुकुरी तथा उसका शरीरका लुगाहरूमा लागेका रगतका छिट्टा र दागहरूबाट साङ्गेको मानसिक धरातल सम्भाव्य आशङ्काले गर्दा आक्रान्त हुन्छ। उसका बाजे र श्रीमतीले सम्भावित सजायबाट बाँच्नका लागि मुग्लान पस्ने सल्लाह दिएका थिए तर साङ्गेलाई आफ्नो प्यारो जन्मभूमि तथा घर, गाउँ, जङ्गल आदिका आकर्षणले गर्दा मुग्लानतिर पलायन हुन मन लाग्दैन। यसरी उसको मथिङ्गलमा आकर्षण र विकर्षणका द्वन्द्व सघन रूपमा चर्किरहेका हुन्छन्। यसै समयमा साङ्गेलाई पक्राउ गर्न एकाबिहानै पुलिसहरू आएर उसको घर घेराउ

^{७०} तानासर्मा, ओभ्नेल पर्दा, (काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार, २०२२), पृ. ६०।

गर्दछन् । यसबेला उसका मनमा अर्को हत्या गर्ने जस्ता क्षणिक विचार पनि आउँदछ तर यो कार्य पूरा हुन भने पाउँदैन । यसपछि साङ्गे सेर्पालाई र मित्रबहादुरकी स्वास्नी फकाएर ल्याउने चित्रबहादुर राईलाई पुलिसले पक्रेर लैजान्छन् । पुलिसको निर्मम तथा बर्बर यातनाबाट साङ्गे सेर्पा टसकोमस हुँदैन । फलस्वरूप ऊबाट हत्याको कुरो खुस्कने कुनै छाँट देखिँदैन भने चित्रबहादुरले चाहिँ चाँडै कुरो खुस्काउँछ ।

यस उपन्यासको घटना शृङ्खलालाई अगाडि बढाउने अर्को पात्र टलकबहादुर हो । उसको आत्मकथनबाट के थाहा हुन्छ भने टलकबहादुर स्वयं दोषी होइन । सामन्ती मामाको दुर्व्यवहार र दोषारोपाणबाट उसले कैदको सजाय भोग्नु परेको हो । भाइमारा काममा ज्यादा प्रवृत्त हुने तथा सीधासाधा गाउँलेहरूलाई कीर्ते कागज गरेर भुट्टा मुद्दा लगाई उसको मामा भूमक बहादुरले घरबार उठाइदिन्थ्यो । टलकबहादुरचाहिँ मामाको तारिख धाउँथ्यो । तारिख धाउँदा आफूले केही नपाएपछि उसले मामा भूमकबहादुरको तारिख धाउन छाडिदिन्छ । जसका कारण मामाभान्जाबीच मनोमालिन्य बढ्न थाल्छ । फलस्वरूप टलकबहादुरलाई भूमकबहादुरले घटीबढी करनीको मुद्दा लगाउँछ । टलकबहादुरले मुद्दा जितेपछि मामाका शत्रुसँग मिलेर उसलाई मार्ने योजना बनाउँछ । योजना अनुसार धुलिखेलबाट तारिख खेपेर आएको मौकामा बाटैमा उनीहरूले भूमकबहादुरलाई मरणासन्न हुने गरी कुट्छन् र दुबै आँखा फुटाएर खाल्डामा स्याउलाले छोपेर राखिदिन्छन् । होस खुलेपछि बटुवासँग गुहार मागेर उनीहरूकै सहायताले घरमा पुगेको भूमकबहादुरले अहिले भने टलकबहादुरलाई पोलेन । बरु छोराहरूलाई बोलाएर उसको सबै बाली बारी फर्काइदिनु भन्छ । यसको केही समयपछि राती उसका मामाका मतियारहरूले उसलाई मामा भूमकबहादुरका घरमा लिएर जान्छन् भने उसकी स्वास्नीको भने हत्या गर्दछन् र हत्याको आरोप उल्टै टलकबहादुरलाई लगाएर जेल पठाउँछन् ।

४.१.३ कथानकको व्यवस्थापन

ओभेल पर्दा (२०२२) परम्परागत कुसंस्कार, अज्ञानता एवम् अशिक्षाले गर्दा स्वाँठ बनेका नेपाली पहाडी भेगका समाजको यथार्थ चित्रण गरिएको उपन्यास हो । नेपाली पहाडी ग्रामीण समाजका साथै कारागार भित्रको परिवेशलाई पनि जीवन्त रूपमा चित्रण गरिएको यस उपन्यासको घटना शृङ्खला क्रमिक रूपमा नआएर व्यतिक्रमिक बनेको छ । अर्थात् उपन्यासको कथानक विन्यास आदि, मध्य र अन्त्यको रैखिक शृङ्खलामा भएको छैन । केन्द्रीय कारागारको चित्रण गरी रचना गरिएको यस उपन्यासका प्रमुख पात्र साङ्गे सेर्पा, टलकबहादुर नेपाली पहाडी ग्रामीण समाजका यथार्थ स्तम्भ हुन् । यिनै दुई प्रमुख पात्र साङ्गे सेर्पा र टलकबहादुरले 'म' पात्र अर्थात् शर्माजीसँग आफूहरूले विगतमा गरेका क्रियाकलापको वर्णन गर्ने सन्दर्भमा उपन्यासको थालनी भएको छ । अर्थात् आफूहरू जेल परेको कारण अभिव्यक्ति गर्ने क्रममा उपन्यासको आरम्भ भएकाले कथानक पूर्वदीप्ति शैलीमा अगाडि बढेको छ । यसरी अगाडि बढेको उपन्यासको कथानक शृङ्खलाको ढाँचा निम्नानुसार छ -

४.१.३.१ आदिभाग

अशिक्षा तथा अज्ञानताले ग्रस्त नेपाली ग्रामीण समाजका व्यक्तिहरूको स्वाँठ प्रवृत्तिले गर्दा कहाली लाग्दो जीवन व्यतित गर्न बाध्य भएको सन्दर्भमा 'ओभेल पर्दा' उपन्यासको आदिभागको थालनी हुन्छ । यस उपन्यासमा टलकबहादुर जेलमा रहँदा दिउँसो उसको मामाको आँखा फुटाएको दिनको जस्तै चर्को घाम लागेको हुँदा सोही दिनको घटनाको स्मरणबाट थालनी भएको यस उपन्यासको आदि भागअन्तर्गत एक्काईस वर्षे साङ्गे सेर्पा वर्षेनी बालाचतुर्दशीका दिन लाग्ने ट्याम्के मेला तर्फ लाग्नु, मेला जाँदा मितसाला सर्गे राईको सम्झना आउनु र ऊ मितसालाको घरतिर लाग्नु, उसको घरमा पुगी टन्न रक्सी खाई मेलतिर जाँदा सिद्धकालीका थानमा पूजा गर्न आएका धामीहरूलाई कुटेर लखेट्नेसम्मको घटना शृङ्खलाहरू पर्दछन् ।

४.१.३.२ मध्यभाग

यस उपन्यासको मध्यभागअन्तर्गत साङ्गे, सर्गे तथा यिनीहरूका अन्य लामाखुले साथीहरू ट्याम्के मेलामा रम्ने क्रममा उनीहरूको पुरानो शत्रु मित्रबहादुरले साङ्गे, सर्गेहरूसँग निहु खोज्नु, कुरै कुरामा मेलामा आएका आइमाईहरूका चुल्हा काटिदुनुका साथै पुरानो शत्रु मित्रबहादुरको टाउको गिंडेर हत्या गर्नु, हत्या गरेको कुरा कसैलाई नभन्ने कसम खानु तथा हत्याको खोजतलास हुँदै जाँदा साङ्गेको बाजे र श्रीमतीले उसलाई मुग्लानतिर लाग्ने सल्लाह दिनेसम्मका घटना शृङ्खलाहरू पर्दछन् ।

४.१.३.३ अन्त्य भाग

यस उपन्यासको अन्त्यभागअन्तर्गत साङ्गे सेर्पालाई पक्राउ गर्न पुलिसले उसको घर घेराउ गरेको घटनादेखि उसलाई र चित्र बहादुरलाई पक्राउ गर्नु, पुलिसको बर्बर यातनाबाट अभियुक्त साङ्गे सेर्पा टसको मस नहुनु तर निर्दोष चित्रबहादुर भने चाँडै सबुद हुने घटना हुँदै अर्को कैदी टलकबहादुर उसको मामा भूमकबहादुरको दोषारोपणबाट श्रीमतीको हत्याको आरोपमा कैदी हुनुसम्मका घटनाहरू आएका छन् ।

प्रस्तुत उपन्यासको कथानकको व्यवस्थापन साङ्गे सेर्पा, टलकबहादुर, मित्रबहादुर आदि पात्रहरू किन जेल परे ? भन्ने कुराको अभिव्यक्ति 'म' पात्र अर्थात् शर्माजीसँग केन्द्रीय कारागारमा रहँदा यिनीहरू आफैँले प्रष्ट्याउने सन्दर्भमा अगाडि बढेको छ । यसप्रकार व्यतिक्रमिक रूपमा अगाडि बढेको यसको कथानकमा जेलका कैदीहरूले तँछाड र मछाड गर्दै आआफ्ना कथाव्यथा 'म' पात्र अर्थात् शर्माजीसँग अभिव्यक्त गरेकाले कथानक केही खजमजिन पुगेको छ ।

४.१.४ सहभागी

ओभेल पर्दा (२०२२) प्रशस्त मात्रामा पात्रहरू प्रयोग गरिएको उपन्यास हो । यसमा अन्धविश्वास, कुरीति एवम् अशिक्षाले गर्दा स्वाँठ बनेका नेपाली पहाडी भेगका जनताहरूको यथार्थ चित्रण गर्न आवश्यक पर्ने सबै खाले सहभागीहरूको उपस्थिति गराइएको छ । जसलाई विभेदक अभिलक्षणका आधारमा निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

ओभेल पदा

क्र.सं.	आधार → पात्र ↓	लिङ्ग		कार्य			प्रवृत्ति		स्वभाव		जीवनचेतना		आसन्नता		आबद्धता	
		पुरुष	स्त्री	प्रमुख	सहायक	गौण	अनुकूल	प्रतिकूल	गतिशील	स्थिर	वर्गीय	व्यक्तिगत	नेपथ्य	मञ्चीय	बद्ध	मुक्त
१.	साङ्गे सेर्पा	+	-	+	-	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
२.	टलकबहादुर	+	-	+	-	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
३.	'म' पात्र	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
४.	भूमकबहादुर	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
५.	चित्रबहादुर	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
६.	मित्रबहादुर	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
७.	सर्गे राई	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
८.	तारे	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
९.	जङ्गे	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
१०.	रत्ने	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
११.	काले	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
१२.	रने	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
१३.	गोपाले भन्ने डिठ्ठा	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
१४.	सुबेदार	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
१५.	इन्स्पेक्टर	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
१६.	विचारी	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
१७.	साङ्गेकी माइजू सासू	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
१८.	साङ्गेकी श्रीमती	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
१९.	बाजे	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
२०.	टलकबहादुरकी श्रीमती	-	+	-	-	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-	+
२१.	भूमकबहादुरको जेठो छोरो	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
२२.	मिजार बूढा	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
२३.	थामी	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
२४.	ढकाल बाजे	+	-	-	-	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-	+
२५.	अन्तरे दमाई	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
२६.	दमिनी	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
२७.	खिलफा	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+

विभेदक अभिलक्षणअनुसार निर्माण गरिएको उपन्यासका पात्रहरूको वर्गीकरण गर्ने तालिकाअनुसार पात्रले गर्ने कार्यका आधारमा यस उपन्यासमा प्रमुख, सहायक र गौण गरी तीनै वर्गका पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । यस उपन्यासका प्रमुख पात्रका रूपमा साङ्गे सेर्पा र टलकबहादुर आएका छन् । यी दुई पात्रले नै उपन्यासको आदिदेखि अन्त्यसम्मको कथा सूत्रलाई अगाडि बढाएको देखिन्छ । यसैगरी यस उपन्यासका सहायक पात्रहरूमा 'म', मित्रबहादुर, भूमकबहादुर, चित्रबहादुर, सर्गे राई रहेका छन् । यिनीहरू उपन्यासमा प्रमुख पात्रलाई सहयोग पुर्याउने चरित्रका रूपमा उपस्थित भएका छन् । यस उपन्यासका गौण पात्रहरूमा तारे, जङ्गे, रत्ने, काले, रने, गोपाले डिङ्गा, साङ्गेकी माइजूसासू, श्रीमती र बाजे, टलकबहादुरकी श्रीमती, मिजार बूढा, थामी, ढकाल बाजे, धामीहरू, इन्स्पेक्टर, सुबिदार आदि रहेका छन् । यी पात्रहरूको भूमिका उपन्यासमा सामान्य किसिमको छ ।

लिङ्गका आधारमा हेर्दा यस उपन्यासमा पुरुष पात्रहरू नै बढी देखिन्छन् । यस्ता पात्रहरूमा साङ्गे सेर्पा, टलकबहादुर, भूमकबहादुर, मित्रबहादुर, चित्रबहादुर, 'म', सर्गे राई, जङ्गे, रत्ने, काले, रने, गोपाले डिङ्गा, विचारी, सुबिदार, इन्स्पेक्टर, ढकाल बाजे आदि रहेका छन् । त्यस्तै यस उपन्यासका स्त्री पात्रहरूमा रक्सी पसल्ली रइनी, साङ्गेकी माइजूसासू र श्रीमती, टलकबहादुरकी श्रीमती, दमिनी आदि रहेका छन् ।

प्रवृत्तिका आधारमा यस उपन्यासमा प्रतिकूल पात्रहरूकै बाहुल्यता रहेको छ । निश्चल र पवित्र भावना हुँदाहुँदै परम्परागत कुरीति, अन्धविश्वास र अशिक्षाले गर्दा मूर्ख बनेका नेपाली समाजका चरित्रहरूका साथै त्यस अशिक्षित समाजमा रहेका व्यभिचारी व्यक्ति तथा सामन्ती र शोषकहरूको उपस्थिति उपन्यासमा गराइएको छ । यस उपन्यासका यस्ता खालका अर्थात् प्रतिकूल प्रवृत्तिका पात्रहरूमा साङ्गे सेर्पा, टलकबहादुर 'म', मित्रबहादुर, चित्रबहादुर, भूमकबहादुर, सर्गे, तारे, जङ्गे, रत्ने, रने, काले, गोपाले डिङ्गा, विचारी, सुबिदार, इन्स्पेक्टर, ढकाल बाजे आदि रहेका छन् । उपन्यासमा जीवनलाई नकारात्मक प्रभाव पार्ने चरित्र बोकेर यी पात्रहरू उपस्थित भएको पाइन्छ । यस उपन्यासका अनुकूल पात्रहरूमा साङ्गेकी माइजूसासू, मिजार बूढा, थामी, टलकबहादुरकी श्रीमती आदि आएका छन् । यी पात्रहरूको उपस्थिति उपन्यासमा समाजलाई सकारात्मक प्रभाव पार्ने किसिमको छ ।

स्वभावका आधारमा यस उपन्यासमा मूलतः स्थिर स्वभाव भएका पात्रहरूको उपस्थिति गराइएको छ । यसमा आएका पात्रहरू उपन्यासको आरम्भमा जुन विचारमा रहेका थिए, अन्त्यसम्म पनि त्यही विचारमा अडिग छन् । हुनतः शोषक भूमकबहादुरले अब थिचोमिचो नगर्ने प्रतिबद्धता जनाएको छ तर उसले नै पछि भान्जो टलकबहादुरकी श्रीमतीको हत्या गराएर टलकबहादुरलाई श्रीमतीको हत्याको आरोप लगाइ जेल पठाउँछ । फलस्वरूप यस उपन्यासका प्रायः सबै पात्रहरू स्थिर स्वभावका छन् ।

जीवनचेतनाका आधारमा यस उपन्यासमा वर्गीय पात्रहरू नै रहेका छन् । यसमा प्रयोग भएका सबै पात्रहरूले नेपाली समाजको कुनै न कुनै पक्षको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । यहाँ साङ्गे सेर्पा अज्ञानी र अशिक्षित जातिको नै प्रतिनिधित्व गर्दछ भने टलकबहादुरचाहिँ अत्याचारको विरोधमा टाउको उठाउन चाहने केही चेतनशील वर्गको प्रतिनिधि चरित्र हो । फलतः यस उपन्यासका पात्रहरू वर्गीय चरित्रका रूपमा उपस्थित भएका छन् ।

आसन्नताका आधारमा यस उपन्यासमा मञ्चीय र नेपथ्य दुवै किसिमका पात्रहरू प्रयोग गरिएका छन् । यस उपन्यासका मञ्चीय पात्रहरूमा साङ्गे सेर्पा, टलकबहादुर, मित्रबहादुर, चित्रबहादुर, भूमकबहादुर, 'म', सर्गे राई, तारे, गोपाले डिङ्गा, इन्स्पेक्टर, टलकबहादुरकी श्रीमती, साङ्गेकी माइजूसासू आदि रहेका छन् । यी पात्रहरूको उपस्थिति उपन्यासमा प्रत्यक्ष रूपमा देख्न सकिन्छ । यस उपन्यासका नेपथ्यमा आएका पात्रहरूमा रत्ने, रने, काले, जङ्गे, विचारी, दमिनी, मिजार बूढा, थामी, ढकाल बाजे आदि रहेका छन् । यी पात्रहरूको उपस्थिति उपन्यासमा प्रत्यक्ष नभए पनि यसको घटनाक्रमलाई अगाडि बढाउन यिनीहरूको महत्त्वपूर्ण भूमिका भने रहेको छ ।

आबद्धताका आधारमा हेर्दा यस उपन्यासमा बद्ध तथा मुक्त दुवै किसिमका पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । यसका बद्ध पात्रहरूमा साङ्गे, सेर्पा, टलकबहादुर, 'म' पात्र, भूमकबहादुर, मित्रबहादुर, सर्गे राई, तारे, गोपाले डिङ्गा आदि रहेका छन् । यी पात्रहरूको अनुपस्थितिमा उपन्यासको संरचना भत्किने हुँदा यिनीहरूलाई बद्ध पात्रका रूपमा लिइएको छ । यस उपन्यासका मुक्त पात्रहरूमा जङ्गे, काले, चित्रबहादुर, सुविदार, साङ्गेकी माइजूसासू, दमिनी, मिजार बूढा, थामी, ढकाल बाजे आदि पर्दछन् । यी पात्रहरूको अनुपस्थितिमा पनि उपन्यासको संरचनाले पूर्णता प्राप्त गर्न सक्ने हुँदा यी चरित्रहरूलाई मुक्त पात्रका रूपमा लिइन्छ ।

ओभेल पर्दा उपन्यासमा प्रयोग गरिएका सहभागीहरूलाई हेर्दा यस उपन्यासको पात्रयोजना सिथिल देखिन्छ । लिङ्का आधारमा यस उपन्यासका स्त्री पात्रलाई गौण चरित्रका रूपमा मात्र उपस्थित गराइएको छ भने स्वभावका आधारमा स्थिर र जीवनचेतनाका आधारमा वर्गीय पात्रहरूको मात्र प्रयोग गरिएको छ । फलतः उपन्यासमा विभेदक अभिलक्षणका सबै स्वरूपका पात्रहरूको उपस्थिति गराइएको छैन ।

४.१.५ परिवेश

ओभेल पर्दा उपन्यासमा नेपाली पहाडी गाउँले परिवेशको चित्रण गरिएको छ । उपन्यासमा उल्लेख भए अनुसार वि.सं. २०१३ सालदेखिका घटना अर्थात् उपन्यास लेखनको समयभन्दा करिब दस वर्ष अघिको घटनाक्रमलाई केन्द्रीय कारागारको पृष्ठभूमिमा उल्लेख गरिएको छ । यसप्रकार प्रस्तुत उपन्यासमा कारागार भित्रको परिवेश प्रत्यक्ष रूपमा आएको छ भने उपन्यासका सहभागीहरूको वार्तालापका सन्दर्भमा उनीहरूका जीवनका उकाली ओराली स्मरण गर्ने क्रममा धुलिखेलदेखि पूर्वी पहाडी जिल्ला भोजपुरसम्मको परिवेश आएको छ ।

प्रस्तुत उपन्यास केन्द्रीय कारागार भित्रको यथार्थ अभिव्यक्त गर्ने क्रममा सिर्जना भएको कृति हो । फलतः यसमा कारागारका भौतिक संरचनाको दयनीय स्थितिका साथै कैदीहरूका जीवनमा आउन सक्ने सङ्कटको चित्रण उपन्यासमा यसरी गरिएको छ- "उही धरहरा, उनै काला पहाडहरू उनै करड खुस्केका धुरीहरू, उनै कामदारहरूको व्यस्त कुर्लाई"^{९१}

यसप्रकार उपन्यासमा नेपाली कारागारको जीर्ण अवस्थाको चित्रण गर्नुका साथै अपराधीहरूलाई सबुद गराउने नाममा दिइने बर्बर एवम् जङ्गली किसिमको सजायको चित्रण पनि यथार्थ किसिमले गरिएको छ -

भाटाका टुक्राहरू आगामा तताएर ताता न ताता
पारेपछि साङ्गेका पैताला उत्ताना पारेर पुलिसहरूले
अनि डिङ्गा बाजे र इन्स्पेक्टर सापका आज्ञा
बमोजिम डाम्न थाले तिनले उसका पैताला ।^{९२}

यसरी यस उपन्यासमा कैदीहरूलाई निर्मम यातना दिँदा ज्यानमाराहरूचाहिँ सबुद नहुने तर चित्रबहादुर जस्ता निर्दोष व्यक्तिचाहिँ सजायको डरले सबुद हुने दुर्दान्त परिवेश आएको छ । उपन्यासको घटनाक्रमलाई अगाडि बढाउन आएका अनेक सहभागीहरूको पारिवारिक पृष्ठभूमि, रहनसहन आदि कुराको चित्रण पनि यथार्थ किसिमको छ । परम्परागत कुरीति, अज्ञानता र अशिक्षाले गर्दा स्वाँठ बनेका राई, सेर्पा, भोटे आदि जातिको बसोबास रहेको पहाडी परिवेशको चित्रण रोचक किसिमले गरिएको छ । यस क्रममा ट्याम्के डाँडो, त्यहाँ लाग्ने मेला, मेलामा हुने गरेका क्रियाकलाप आदिको चित्र उपन्यासमा हुबहु उतार्न सक्नु यस उपन्यासको सबल पक्ष हो ।

^{९१} ताना शर्मा, पूर्ववत्, पृ. २६ ।

^{९२} ऐजन ।

यसप्रकार कारागारको पृष्ठभूमिमा ग्रामीण पहाडी परिवेशका निम्नवर्गीय अशिक्षित जनताका रहनसहन, रीतिरिवाज, चालचलन आदिको सटिक प्रस्तुति उपन्यासमा गरिएको छ ।

४.१.६ उद्देश्य

ओभेल पर्दा मूलतः यथार्थ धरातलमा लेखिएको कृति हो । यस उपन्यासमा आएका घटना शृङ्खला हाम्रै सरल पहाडी ग्रामीण जीवनका दृश्य हुन् । यस उपन्यासका साङ्गे, टलकबहादुर, भूमकबहादुर, मित्रबहादुर, इन्स्पेक्टर, सुबिदार आदि पात्रहरू र यिनले गरेका क्रियाकलाप हाम्रै जीवनसँग जोडिन आउँछन् । यसप्रकार नेपाली पहाडी ग्रामीण समाजको यथार्थ चित्रण गर्नु यस उपन्यासको उद्देश्य हो ।

हाम्रो समाज रूढिवादी संस्कारबाट ग्रसित छ । यस्तो विषम परिस्थितिमा बाँचेका सरल हृदय भएका मान्छेहरू रक्सी र जाँडको अनियन्त्रित प्रभावमा परेर कसरी घृणित अपराध गरिरहेका हुन्छन् भन्ने यथार्थको उद्घाटन यसमा गरिएको छ । यस्ता घृणित अपराध गर्ने साङ्गे सर्गे, टलकबहादुर आदि केवल शिक्षा र ज्ञानको अभावमा तथा मनमा छलकपट नभए पनि केवल रिसको भ्रुवाँकमा मनको आवेगलाई वशमा राख्न नसकी गरेको कृत्यले^{९३} उनीहरू जेलमा सड्न बाध्य हुनुपरेको छ । उपन्यासमा यस्तो घटनाप्रति वितृष्णा व्यक्त गर्दै समाजका अन्धपरम्परा, कुरीति, अशिक्षा जस्ता पक्षमा आमूल सुधार गर्नुपर्ने सन्देश दिनु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो । नेपाली समाजमा जति पनि अपराधिक क्रियाकलापहरू हुन्छन्, तीमध्ये बहुसङ्ख्यक अपराधहरू अशिक्षा एवं यसले उत्पन्न गराउने आवेगजन्य भ्रुवाँकले गर्दा हुन्छन् । यसर्थ अपराध नियन्त्रण गर्न प्रथमतः समाजमा शिक्षाको ज्योति फैलाउनु पर्छ भन्ने सन्देश दिनु पनि उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो । त्यस्तै अपराधीहरूलाई सबुद गराउन निर्मम भौतिक यातनाबाट सम्भव छैन । भौतिक सजायबाट निर्दोष सबुद हुने अपराधीहरू टसकोमस नगर्ने अवस्थाको सिर्जना हुन्छ । तसर्थ अपराधीहरूलाई सबुद गराउन मनोवैज्ञानिक उपाय अवलम्बन गर्नुपर्छ भन्ने विचार प्रक्षेपण गर्नु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो ।

४.१.७ दृष्टिविन्दु

कृतिमा लेखकले आफ्नो विचार अभिव्यक्त गर्न एउटा निश्चित पद्धति अपनाएको हुन्छ । त्यो पद्धति नै दृष्टिविन्दु हो । **ओभेल पर्दा** उपन्यासमा पनि कथा वाचनका लागि एउटा प्रक्रिया अपनाइएको छ । जुन प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुका रूपमा रहेको छ ।

केन्द्रीय कारागारको परिवेशमा रचिएको यस उपन्यासमा कारागारभित्र रहेका कैदीहरूको जीवन कहानी उनीएको छ । उपन्यासमा यी घटनाहरूको चित्रण समाख्याता प्रथम पुरुष 'म' पात्रका रूपमा उपस्थित भई गरेका छन् । समाख्याताले यस उपन्यासका प्रमुख पात्रहरू साङ्गे र टलकबहादुरका जीवन कहानीलाई जोड्ने काम गरेका छन् । यी दुई पात्रका जीवनका विविध सन्दर्भहरू जोड्ने क्रममा होस् वा आफ्नो अभिव्यक्ति दिने क्रममा होस् प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुमै उपस्थित भएका छन् । फलस्वरूप उपन्यास प्रथमपुरुष परिधीय दृष्टिविन्दुमा संरचित हुन पुगेको छ ।

४.१.८ भाषाशैलीय विन्यास

ओभेल पर्दा हाम्रै समाजका विषय, पात्र, परिवेश आदिको चित्रण गरिएको कृति हो । तसर्थ यस उपन्यासमा समाज र जीवनमा प्रचलित भाषिक रूपहरूको प्रयोग गरिएको छ । यसले उपन्यासको सौन्दर्यवृद्धिमा टेवा पुऱ्याएको छ । नेपाली ग्रामीण समाजको यथार्थ चित्रण गर्ने सन्दर्भमा कतै वर्णनात्मक कतै संवादात्मक कतै चित्रात्मक भाषाको प्रयोग गरिएको छ । यसले उपन्यास पठनमा कौतूहल सिर्जना गरेको छ । पात्रगत रूपमा हेर्दा यस उपन्यासका समाख्याता 'म' पात्रको संवादमा प्रबुद्ध भाषाको प्रयोग गरिएको छ भने साङ्गे, सर्गे, टलकबहादुर आदिका

^{९३} ऐजन, 'मन्तव्य' ।

संवादमा कथ्य अभिव्यक्तिगत स्वाभाविकता पाइन्छ । त्यस्तै साङ्गेको बाजेको संवादमा देखिएको मातृभाषाको लवज जस्तै:- “सपोयले भन्छ तिमि नाइके थ्यो अरे । या बोस्नु हुँदैन मुद्दा पार्छा ।”^{७४} यसैगरी खिलफा तथा रतन्छा तामाङ्को संवादमा आएको आफ्नो पन (पृ. ८२) तथा जेलका हाकिमहरूका बोलीमा आएका अशिष्ट शब्दहरू जस्तै: रांडीका छोराहरू (पृ. ३१), लाद्रो पल्टुन्जेल (पृ. ३५), मुता तेरो बाउलाई छुलछुल (पृ. ३५) पाजी जाडे (पृ. ५५) ले उपन्यासको भाषालाई यथार्थको नजिक पुऱ्याएको छ ।

छोटाछोटा वाक्यविन्यास, तत्सम, तद्भव शब्दका साथै ठेट नेपाली शब्दहरूको प्रचुर मात्रामा प्रयोग गरिएको यस उपन्यासको भाषाशैलीय विन्यास सरस किसिमको छ । उखान-टुक्काको समुचित प्रयोग, उपमा अलङ्कारको प्रचुरता तथा अनुकरणात्मक शब्दको उल्लेख्य मात्रामा विन्यास गरिएकाले उपन्यासको भाषा सुमधुर बनेको छ ।

४.१.९ व्याख्या तथा निष्कर्ष

ओभ्फेल पर्दा यथार्थको प्रकटीकरण गरिएको उपन्यास हो । मूल रूपमा केन्द्रीय कारागारको परिवेशमा नेपाली पहाडी समाजका निश्चल तथा पवित्र भावना भएका जनताका अज्ञानता, अशिक्षा तथा रक्सी र जाँडको अनियन्त्रित प्रभावबाट उत्पन्न भएको आवेगजन्य क्रियाकलापले गर्दा उनीहरूले जीवनभरि भोग्नु परेको कारागारको कहालीलाग्दो जीवनको चित्रण गरिएको छ । अशिक्षाले गर्दा स्वच्छ हृदय भएका नेपाली युवाहरूले आवेगमा आएर गरिएको क्रियाकलापमार्फत जीवनभरि कैदी बन्नु परेको यथार्थ प्रकटीकरण गरिएको यस उपन्यासमा अपराध नियन्त्रण गर्न प्रथमतः समाजमा शिक्षाको ज्योति नै फैलाउनु आवश्यक छ भन्ने सन्देश दिइएको छ । ओभ्फेल र पर्दा गरी दुई पद मिलेर बनेको यस उपन्यासको शीर्षकले प्रकाश नपुगेको अर्थात् छायाँ भएको स्थान भन्ने जनाउँछ । यस उपन्यासमा प्रयोग भएका पात्रले प्रकाश रूपी समाजमा जीवन व्यतीत नगरेर कारागारको कालकोठरी भित्र व्यतीत गरेका छन् । त्यसैगरी नेपाली समाजमा शिक्षाको ज्योति नफिजिई ओभ्फेल रूपी अज्ञानता व्याप्त भएको अवस्थाको चित्रण गरिएकाले शीर्षक सार्थक छ ।

४.२ ‘मेरो कथा’ उपन्यासको विश्लेषण

४.२.१ परिचय

मेरो कथा उपन्यास तारानाथ शर्मा वि.स. २०२३ सालमा केन्द्रीय कारागारमा सुरक्षा ऐनअन्तर्गत थुनिदा जेलका अपराधीहरूको विषयमा लेखिएको कृति हो । रत्न पुस्तक भण्डारबाट वि.सं. २०२३ सालमा तानासर्मा उपनामबाट प्रकाशित प्रस्तुत उपन्यास लेखनको पृष्ठभूमि तथा यसका घटना शृङ्खलाहरूबारे सूचना दिइएको छ । ६ परिच्छेदको १७४ पृष्ठमा यो उपन्यास विस्तारित भएको छ । यसका परिच्छेदहरू बढीमा ५९ पृष्ठ (परिच्छेद २) देखि घटीमा १ पृष्ठ (परिच्छेद ६) सम्मका रहेका छन् । फलतः उपन्यासकार उपन्यासको परिच्छेद विभाजनमा सचेत देखिँदैनन् ।

४.२.२ कथावस्तु

मेरो कथा उपन्यासमा पाँच वर्षको उमेरमा नै आमाको वात्सल्य प्रेमबाट विमुख भएको ‘म’ पात्रको बाबुले उसकी आमाको मृत्युपछि अर्की स्वास्नी ल्याएको हुन्छ । बाबुको दोस्रो विवाहपछि पितृ वात्सल्यबाट पनि वञ्चित बनेको ‘म’ पात्र जीवनमा माया र प्रेमको अभावमा आगाले पोलेको अनुभव गर्छ । फलतः ऊ माया र प्रेमको शीतलताको खोजीमा भौँतारिएकाले रमणीय नगरी कास्कीलाई पनि मरुभूमि तुल्य उजाड र उराठलाग्दो ठान्दछ ।

^{७४} ऐजन, पृ. १०९ ।

२० वर्षको उराठलाग्दो जीवन व्यतित गरेपछि 'म' पात्रले जीवनमा शीतलताको अनुभूति गर्दछ । उसका जीवनमा एउटी यस्ती गुरुडसेनी आई जसको चञ्चलता काँडजस्तै हलुङ्गो थियो, आँखा हरिणका जस्ता थिए । त्यही गुरुडसेनीको प्रत्यक्षीकरणबाट 'म' पात्र विचलित बनेको थियो । वैशाखको पूर्णिमामा लुम्ले डाँडामाथिको विशाल ढुङ्गो नखसिदेओस् भनेर सम्पूर्ण जनता भगवतीको पूजा गर्ने आउँदा यी दुवैमा देखादेख भएको हुन्छ । यसको सात दिन पछि त्यस भेगका युवाहरूमा छेलो खेल्ने प्रतियोगिता हुन्छ । वर्षेनी चल्ने यस प्रतियोगितामा पाँच वर्षदेखि नाम कमाउँदै आएको रनबहादुरलाई हराउँदै 'म' पात्रले विजयश्री प्राप्त गर्दछ । यस घटनाबाट अव्यक्त रूपमा नै यी दुईबीच प्रेम भाँगिन थाल्छ ।

छेलो प्रतियोगिताको दस दिनपछि गुरुडसेनी नौलीको प्रेमबाट व्यथित बनेर 'म' पात्र लुम्ले गाउँतिर लाग्छ । घरमा एकलै बसेकी नौली कहाँ ऊ पानी खाने निहुँ गरी जान्छ । छेलो प्रतियोगिताको जितका हर्षको कुराकानीपछि 'म' पात्रले रोदी घरमा भेट्ने गरौंभन्दा नौली रोदीमा जान मान्दिन । यसको कारण सोध्दा यसको कथा लामो छ, तसर्थ भोलि पारीपाखाको ऐंसेलु घारीमा भेटौं अनि गीतहरू पनि सुनौंला, कथा पनि भनौंला भन्छे । त्यस रात ऊ नौलीलाई मायाको अँगालोमा कसरी बेर्ने भन्ने योजना बनाउँछ र भोलिपल्ट पूर्व निर्धारित स्थानमा जाँदा नौली आउन ढिला गरेकी र उसले नै एकोहोरिएर बसिरहेको 'म' पात्रलाई पहिले देखेकीले उसका नौलीलाई मायाको अँगालोमा बेर्ने सबै योजना चकनाचुर हुन्छन् । त्यसपछि प्रेमभावका गीतमा भुलिएका प्रेमीप्रेमिका गीत गाइसकेपछि 'म' पात्रको रोदीमा भेट्ने आग्रहलाई पूनः अस्वीकार गर्छे । त्यहाँ रनबहादुरले फिला चिमोटेर, पाखुरा अँठ्याएर हैरान पार्नुका साथै ढोसी आमाले पनि अभ्रमा पार्न सक्छन् भन्छे । त्यसपछि लुम्ले गाऊँको ऐंसेलु घारीहरूमा नै 'म' पात्र प्रेमको स्वाद चाख्न थाल्छ र जीवनमा शीतलताको अनुभव गर्दछ । यता नौलीका आमाबाबुले उसको बिहे रनबहादुरसँग गरिदिने निश्चय गर्दछन् तर दाजुकी सालीलाई बिगारिदिने र दाजुलाई मलाया पठाउने त्यस दुष्टसँग विवाह गरिदिने सेतीमा हाम फालेर प्राणोत्सर्ग गर्छु भन्दै 'म' पात्रलाई भगाउन आग्रह गर्छे । प्रेमको स्वादमा रतिएको 'म' पात्र नौलीलाई भगाएर साथीकहाँ लगेर लुकाउँछ । त्यहाँ बस्दा पनि असुरक्षित हुने ठानी खर्चको बन्दोवस्त गरी काठमाडौँतिर लाग्छ । काठमाडौँ जाने क्रममा पोखरा काटिसक्न लाग्दा रनबहादुर र नौलीको काकाले बाटो ढुकेर उनीहरूलाई भेट्छे । यसपछि 'म' पात्रले मरणासन्न हुने गरी चुटाइ खान्छ भने नौली उसलाई केही भए सेतीमा हाम फालेर प्राण त्याग्छु भन्दै रुन थाल्छे । होस आएपछि सेतीको किनार हुँदै पोखरा बजारतिर लागेको 'उसलाई प्रेमले लोभ देखाएर गलहत्याइदिएको हुँदा उसमा सेतीमा हामफालेर प्राणोत्सर्ग गर्ने क्षणिक विचार आए पनि त्यसो गर्न भने सक्दैन ।

नौलीसँगको विछोडको विरह व्यथाले गर्दा ऊ प्रवासमा गएर पल्टनमा प्रवेश गर्दछ तर कास्केली डाँडालाई माया मारेर नौडाँडा काटेपछि उसले रसिलो भन्ने वस्तु भेट्दै भेटेन । सुनौलो भविष्यको निर्माण गर्ने आशामा बिखको औषधी बिख नै हुन्छ भनेभैँ परिस्थितिको कमारो भएर पल्टनमा रहँदा उसले गाउँका गाउँ खरानी पारेर आठ वर्ष बिताउँछ । त्यहीँ उसले आफ्नो मातृभूमिका आँधीखोले, कालीपोर क्षेत्री, अरिमठे मगरसँग परिचित हुने अवसर पाउँछ । आफ्ना मित्रहरूका साथ जस्तोसुकै विषम परिस्थितिमा पनि अगाडि बढेर शत्रुहरूको लास गिराए पनि मानपदवी भने डरछेरुवाहरूले नै पाएकाले उसको मथिङ्गलमा यहाँ मानवीयता हुँदो रहेनछ भन्ने बोध हुन्छ । तसर्थ आफ्नो जलेको हृदय बोकेर ऊ सैनिक जीवनबाट निरास र हतास भएर पल्टनलाई अन्तिम नमस्कार गरी छ महिनाको विदा लिएर कहिल्यै नफर्कने दृढ सङ्कल्प गर्दै मातृभूमि फर्कन्छ ।

स्वदेश फर्किएपछि उसबाट छुट्टिएको एक महिनामा नै नौली रनबहादुरसँग विवाह गरी उसकी अन्तरङ्ग सहचरी बनेर तीन छोराछोरीकी आमा भइसकेकी कुरा बहिनीबाट थाहा पाउँछ । नौलीबाट विछोडिएर लाहुरे बनेको 'म' पात्रले उसले विश्वासघात गर्ली भन्ने कुरा चिताएको पनि थिएन । फलस्वरूप उसको विवाह गर्ने इच्छा नभए पनि दिदीका ढिपीले उनैद्वारा ठिक पारिएकी केटीसँग बिहे गर्ने निर्णय गर्छ । बिहे हुने अघिल्लो दिन ऊ रनबहादुरको षडयन्त्रले सैलुड

रानामगरको लास बेपत्ता पारेको आरोपमा बीस वर्षे सजायमा पर्छ, पोखरा जेलमा परेको 'म' पात्रलाई त्यस जेलमा रहेका सुबिउचरी, चुरौटेनी, चुरौटे, लिखुपाध्या, धोधानेसहित काठमाडौं केन्द्रीय कारागारमा चलान गरिन्छ । काठमाडौं जाने क्रममा एक आपसमा नजिकिएका अपराधीहरूले बाटो काट्ने सजिलो उपाय कथा नै भएकाले 'म' पात्र बाहेक पाँचै जना कैदीहरूले आफूहरू जेल पर्नाका जीवनकहानीहरू बताउँदै जान्छन् । केही समयपछि केन्द्रीय कारागारमा 'म' पात्रका नाममा एउटा चिठी आउँछ । उक्त चिठीमार्फत सैलुङ रानामगर दोस्र्यापुर भारतमा भएको र रनबहादुरले उसलाई पचास रूपैयाँ दिएर विदेशिन लगाएको कुरा यस उपन्यासको गर्भभित्र समाहित भएको छ ।

४.२.३ कथानकको व्यवस्थापन

नेपाली समाजका विविध आमुखिकाहरूको चित्रण गरिएको **मेरो कथा** उपन्यास यथार्थ धरातलमा उभिएको कृति हो । पश्चिमी नेपालको गुरुङ संस्कृति र त्यस भेगका वरपरका अन्य चालचलन, प्रवृत्ति आदिको मर्मस्पर्शी चित्रण यस उपन्यासमा गरिएको छ । उपन्यासको प्रमुख पात्र 'म' का जीवनमा आएका मोड प्रतिमोडको सजीव चित्र उतारिएको यो उपन्यास रैखिक ढाँचामा लेखिएको छ । फलस्वरूप उपन्यासको कथावस्तु आदि, मध्य र अन्त्यको क्रमिक शृङ्खलामा प्रस्तुत गरिएको छ । यसको क्रमशृङ्खला तल प्रस्तुत गरिन्छ -

४.२.३.१ आदि भाग

'म' पात्रको जीवन कहानी उनिएको यस उपन्यासको आदिभागअन्तर्गत पाँच वर्षको उमेरमा नै मातृ वात्सल्यबाट विमुख बनेको 'म' पात्रले बाबुले आमाको मृत्युपछि अर्की स्वास्नी ल्याएकाले पितृ स्नेहबाट पनि वञ्चित हुन पुग्छ । कान्छी आमाको प्रवेशसँगै बाबुको प्रेम खोसिएकाले आगाको रापिलो तापको अनुभूति गर्दै प्रेमको शीतलताको खोजी गर्दा गुरुङ्सेनी नैलीसँग प्रेम बसेको घटनासम्म पर्दछ ।

४.२.३.२ मध्य भाग

यस उपन्यासको मध्यभागमा 'म' पात्र गुरुङ्ले नौलीलाई भगाएर काठमाडौं लान थालेको हुन्छ तर नौलीको काका र रनबहादुरले बाटो ढुकेर उसलाई मरणासन्न हुने गरी कुटी नौलीलाई फर्काएर लगेको घटनादेखि ऊसँगको विछोडपछि 'म' पात्र पल्टनमा भर्ती भएको र पल्टनमा पनि हतियारा डरछेरुवाहरूले नै मानपदवी पाएकाले त्यसबाट पनि विरक्त भएर स्वदेश फर्किएपछि बहिनीबाट नौलीले विश्वासघात गरेको कुरा जानकारी भएपछि दिदीको आग्रहमा उनैद्वारा ठीक पारिएकी केटीसँग विवाह गर्न मञ्जुर भएको घटनासम्म पर्दछ ।

४.२.३.३ अन्त्यभाग

यस उपन्यासको अन्त्यभागअन्तर्गत विवाह हुने अघिल्लो दिन सैलुङ रानामगरको लास बेपत्ता भएको आरोपमा 'म' पात्र जेल परेको घटनादेखि लिएर सैलुङ रानामगरलाई रनबहादुरले नै पचास रूपैयाँ दिएर विदेसिन लगाएको रहस्यको उद्घाटन भएसम्मका घटना शृङ्खलाहरू पर्दछन् ।

मेरो कथा उपन्यासको कथानकको व्यवस्थापन क्रमिक शृङ्खलामा अगाडि बढेको छ । पाँच वर्षको उमेरमा नै मातृ वियोग सहन बाध्य भएको 'म' पात्रको बाबुको दोस्रो विवाह पछि पितृ वात्सल्यबाट पनि विमुख बनेको घटनादेखि जीवनका अनेक मोडहरू पार गर्दै अगाडि बढ्ने क्रममा गाउँकै हुल्याहा सामन्तका जालमा परी बीस वर्षे सजायमा परेकोसम्मका घटनाक्रमहरू शृङ्खलित रूपमा आएको हुँदा उपन्यास आदि, मध्य र अन्त्यको रैखिक शृङ्खलामा आबद्ध भएको छ ।

४.२.४ सहभागी

मेरो कथा बहुपात्रीय उपन्यास हो । यस उपन्यासका सहभागीहरूले विभिन्न चरित्र बोकेका छन् । यस्ता सहभागीहरूलाई विभेदक अभिलक्षणका आधारमा तयार पारिएको तालिकामा निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ -

मेरो कथा

क्र.सं.	आधार → पात्र ↓	लिङ्ग		कार्य			प्रवृत्ति		स्वभाव		जीवनचेतना		आसन्नता		आबद्धता	
		पुरुष	स्त्री	प्रमुख	सहायक	गौण	अनुकूल	प्रतिकूल	गतिशील	स्थिर	वर्गीय	व्यक्तिगत	नेपथ्य	मञ्चीय	बद्ध	मुक्त
१.	'म' पात्र	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
२.	नौली गुरुडसेनी	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	-
३.	रत्नबहादुर	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
४.	नौलीको काका	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
५.	अरिमठे मगर	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-	+	+	-
६.	कालीपारे क्षेत्री	+	-	-	+	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
७.	आँधीखोले	+	-	-	+	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
८.	कैलङ्गे गुरुड	+	-	-	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+
९.	बाटुली	-	+	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	+	-	+
१०.	चङ्खे	+	-	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	+	-	+
११.	सुबिउचरी	-	+	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	+	-	+
१२.	चुरौटेनी	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+
१३.	लिखुपाध्या	+	-	-	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+	-	+
१४.	घोघाने	+	-	-	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+
१५.	प्रौढ मेजर	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
१६.	गैह्रीघरे	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
१७.	होसीआमा	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
१८.	भँडारे	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
१९.	सैलुड रानामगर	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
२०.	'म' पात्रकी बहिनी	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
२१.	'म' पात्रकी दिदी	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
२२.	'म'पात्रकी जेलकी प्रेमिका	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+

माथिको तालिकाअनुसार कार्यका आधारमा यस उपन्यासमा प्रमुख पात्रका रूपमा 'म' पात्र र नौली गुरुडसेनी रहेका छन् । यिनै दुई पात्रका केन्द्रविन्दुमा उपन्यासले फेरो मारेको छ । अर्थात् 'म' पात्र गुरुड र नौली गुरुडसेनीका जीवनमा आएका उतार चढाउ, जीवन भोगाइका सुख-दुःख, पीडा-हर्ष, विस्मात्, निराशा आदि मनोभावहरूको अभिव्यक्ति नै **मेरो कथा** उपन्यासको केन्द्रविन्दु हो । यस उपन्यासका प्रमुख पात्रलाई सहयोग पुऱ्याउने सहायक पात्रका रूपमा रनबहादुर, नौलीको काका, अरिमठे मगर, कालीपारे क्षेत्री, आँधीखोले प्रयोग भएका छन् भने अन्य पात्रको भूमिका गौण रहेको छ । यस्ता पात्रहरूमा कैलुङ्गे गुरुड, बाटुली, चड्खे, सुबिउचरी, चुरौटेनी, चुरौटे, लिखु पाध्या, धोधाने, प्रौढ मेजर, गैह्रीघरे, ह्योसीआमा, भँडारे सैलुड रानामगर, 'म' पात्रका दिदी, बहिनी, जेलकी प्रेमिका पर्दछन् ।

लिङ्गका आधारमा यस उपन्यासमा पुरुष पात्रहरू बढी देखिन्छन् । यसका पुरुष पात्रहरूमा 'म' पात्र, रनबहादुर, नौलीको काका, अरिमठे मगर, कालीपारे क्षेत्री, आँधीखोले, कैलुङ्गे गुरुड, सैलुड रानामगर, चड्खे, लिखु पाध्या, लप्लपे धोधाने, प्रौढ मेजर, भँडारे, सैनिकहरू, जेलका रक्षकहरू, सिपाहीहरू रहेका छन् भने स्त्री पात्रहरूमा नौली, बाटुली, सुबिउचरी, चुरौटेनी, ह्योसीआमा, नौलीकी दाजुकी साली, 'म' पात्रका दिदी, बहिनी र पोखरा जेलकी प्रेमिका रहेका छन् ।

प्रवृत्तिका आधारमा यस उपन्यासमा अनुकूल र प्रतिकूल दुवै चरित्र बोकेका सहभागीहरू रहेका छन् । यसका अनुकूल पात्रहरूमा 'म' पात्र, नौली, कालीपारे क्षेत्री, आँधीखोले, बाटुली, चड्खे, प्रौढ मेजर, सैलुड रानामगर, गैह्रीघरे, भँडारे, 'म' पात्रका दिदी, बहिनी र पोखरा जेलकी प्रेमिका, सुबिउचरी पर्दछन् । यस उपन्यासका प्रमुख पात्र 'म' र नौलीमध्ये परिस्थितिको कमारो भएर 'म' पात्रले पल्टनमा अनेकौं निहत्था जनताको घरबार भताभुङ्ग पारेको र नौलीले 'म' पात्रकी जीवन सहचरी बन्ने प्रण गरे पनि रनबहादुरकी श्रीमती बनेकी छ । यसबाहेक यिनीहरूका अन्य प्रवृत्ति अनुकूल नै छन् । त्यस्तै यस उपन्यासका प्रतिकूल पात्रहरूमा रनबहादुर, नौलीको काका, अरिमठे मगर, कैलुङ्गे गुरुड, चुरौटे, चुरौटेनी, लिखु पाध्या, धोधाने, ह्योसी आमा रहेका छन् । यी पात्रहरूले कुनै न कुनै रूपमा समाजलाई कलुषित बनाउने काम गरेका छन् ।

स्वभावका आधारमा यस उपन्यासमा गतिशील र स्थिर दुवै प्रकारका पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । यसका 'म' पात्र, रनबहादुर, नौलीको काका, कालीपारे क्षेत्री, आँधीखोले, चुरौटेनी, चुरौटे, गैह्रीघरे, प्रौढ मेजर, 'म' पात्रका दिदी, बहिनी र पोखरा जेलकी प्रेमिका आदि सहभागीहरू स्थिर पात्रका रूपमा आएका छन् भने नौली, बाटुली, चड्खे, सुबिउचरी, लिखु पाध्या, धोधाने, भँडारे, युवती आदि पात्रहरू गतिशील चरित्रका रूपमा उपस्थित भएका छन् ।

जीवनचेतनाका आधारमा यस उपन्यासका प्रायः सबै पात्रहरू मञ्चीय छन् भने सैलुड रानामगर 'म' पात्रको बा, आमा, कान्छीआमा, नौलीको दाजु, दाजुकी साली नेपथ्यमा आएका छन् । उपन्यासको घटनाशृङ्खला अगाडि बढाउन यिनीहरूको भूमिका रहे पनि प्रत्यक्ष उपस्थिति भने देखिदैन ।

आबद्धताका आधारमा यस उपन्यासका 'म' पात्र, नौली, रनबहादुर, अरिमठे मगर, कालीपारे क्षेत्री, धोधाने, आँधीखोले, सैलुड रानामगर बद्ध पात्र हुन् । यी पात्रहरूको अनुपस्थितिमा यस उपन्यासले औपन्यासिक संरचना प्राप्त गर्न सक्दैन । त्यस्तै जुन पात्रलाई उपन्यासबाट भिक्दा औपन्यासिक संरचनामा कुनै असर पर्दैन त्यस्ता पात्रहरूलाई मुक्त पात्र भनिन्छ । यस उपन्यासका कैलुङ्गे गुरुड, बाटुली, चड्खे, चुरौटेनी, चुरौटे, लिखु पाध्या, ह्योसीआमा, भँडारे, 'म' पात्रकी दिदी, बहिनी र पोखरा जेलकी प्रेमिका आदि पात्रहरू मुक्त सहभागी हुन् । यी सहभागीहरूको अभावमा पनि उपन्यासको निर्माण गर्न सकिन्छ ।

मेरो कथा उपन्यासको पात्र योजनालाई विभेदक अभिलक्षण तालिकाका आधारमा वर्गीकरण गर्दा शिथिल देखिन्छ । कार्यका आधारमा यसका प्रमुख पात्रमा 'म' र नौली उपस्थित भए पनि नौलीको भूमिका सीमित छ जुन यस उपन्यासको कमजोर पक्ष हो । यति भए पनि पात्रयोजनाका अन्य पक्षमा भने उपन्यास सफल देखिन्छ ।

४.२.५ परिवेश

मेरो कथा उपन्यासले नेपालको पश्चिमी भूभागअन्तर्गतको कास्केली परिवेशलाई मूल रूपमा समेटेको छ। पोखराको वरिपरिको गुरुङ संस्कृतिको यथार्थ झल्को दिने यस उपन्यासले पोखरादेखि लिएर काठमाडौं हुँदै विदेशी पल्टनहरूको युद्धभूमिसम्मको परिवेशलाई समेटेको छ। त्यस्तै यस उपन्यासमा नेपालका कारागारहरूको अस्तव्यस्तता, जेल रक्षकहरूको गुण्डागर्दी अपराधीहरूलाई सबुद गराउने जङ्गली प्रक्रिया आदि पनि जीवन्त रूपमा आएका छन्। नेपाली कारागारको स्पष्ट झलक दिने यस उपन्यासको घटना समय वि.सं. २०२२ सालको आसपासको रहेको सूचना पाइन्छ। यसका साथसाथै उपन्यासमा विविध रमणीय प्राकृतिक स्थलहरू पनि आएका छन्।

यस उपन्यासको प्रमुख पात्रले कारागारभित्र आफ्ना जीवनमा बितेका घटनाशृङ्खलाहरू क्रमिक रूपमा भनिरहेको छ। यसर्थ यस उपन्यासमा जेलको परिवेश प्रत्यक्ष रूपमा आएको छ भने यसबाहेक पोखरा, मलाया हुँदै काठमाडौंसम्मको परिवेशलाई अप्रत्यक्ष रूपमा समेटेको छ। विदेशमा पल्टनमा रहँदा गरिएका क्रियाकलाप चित्रणका सन्दर्भमा त्यहाँको परिवेश जीवन्त रूपमा आएको छ। यस उपन्यासको प्रमुख पात्र जहाँ जहाँ जान्छ त्यहीको परिवेशमा पाठकलाई भुल्याउने शक्ति उपन्यासमा रहेको छ। अर्थात् उपन्यास पढ्दा पाठकलाई आफू नै त्यस परिवेशको भोक्ता बनेको बोध गराउन सफल भएको छ। जुन यस उपन्यासको सबल पक्ष हो।

४.२.६ उद्देश्य

मेरो कथा नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गरिएको उपन्यास हो। नेपालको पश्चिमी भूभाग अर्थात् पोखरा वरिपरिको गुरुङ संस्कृति चित्रण गर्दै त्यसमा व्याप्त कुरीतिहरूको भण्डारफोर गर्नु यस उपन्यासको उद्देश्य हो। यसमा गुरुङ समाजमा रहेका रोदीघर र त्यस रोदी घरमा हुने गरेका अनैतिक क्रियाकलाप प्रति वितृष्णा व्यक्त गरिएको छ। हाम्रो मौलिक संस्कृतिको जगेर्ना गर्नु सबै नागरिकहरूको कर्तव्य हो तर यस्ता संस्कृतिहरूलाई रनबहादुर जस्ता ब्याँसाहरूले कलङ्कित पारिरहेको सन्दर्भ चित्रण गरेर यस्ता कलङ्कलाई तिरस्कार गर्नुपर्ने तथ्यलाई अभिव्यक्त गरिएको छ। त्यस्तै नेपालका कयौं युवाहरू काम र मामको खोजीमा विदेश पलायन भएका छन् भने अर्कातिर नेपालको तराईको भूभागमा विदेशीहरूले बसोबास गर्न थालेको पक्षको चित्रण गरी यस्तो हुन दिनु नहुने पक्ष तर्फ पनि इङ्गित गरिएको छ। विदेश पलायन भएका नेपालीहरू भाडाका सिपाही भएर जघन्य युद्धमा होमिई कतिले ज्यान गुमाएका तथा कतिको अङ्गभङ्ग भएको तथ्यको उद्घाटन गर्दै नेपाली युवाहरू नेपालमै बस्नुपर्ने राष्ट्रवादी स्वर उराल्नु पनि यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो। जुन उपन्यासको प्रमुख पात्र विदेशी पल्टनबाट नेपाल आमाका काखमा फर्किएपछि लाहुरे हुँदाको पीडा बोध गर्दै अभिव्यक्त गरेका कथनबाट पुष्टि हुन्छ। ऊ भन्छ- “हामीले भोकै मर्नुपरे पनि आफ्नै मुलुकमा हिरिक्कहिरिक्क हुँदै पिल्कपिल्क आँखा पल्टाएर मर्नु राम्रो हो।”^{५५} फलतः एकमुठी खाएर पनि आफ्नै देशमा पसिना बगाउनुपर्छ भन्ने विचार अभिव्यक्ति गर्नु यस उपन्यासको उद्देश्य हो।

मानिस एक सामाजिक प्राणी हो। समाजमा एक आपसमा मनमुटाउ हुन सक्छ। मान्छेले आवेगमा आएर विभिन्न अपराध गर्न सक्छ तर अपराधीलाई कठोर शारीरिक यातना दिनुभन्दा मनोवैज्ञानिक रूपमा अपराध स्वीकार गर्ने प्रवृत्ति विकास गर्नु पर्नेतर्फ पनि उपन्यासले सङ्केत गरेको छ। त्यस्तै बाह्य रूपमा धार्मिक आडम्बरको नाटक गर्ने तर भित्रभित्रै आफ्नो औकात बिसेर नीच क्रियाकलाप गर्ने प्रवृत्तिको भण्डाफोर लिखु पाध्याको चारित्रिक क्रियाकलापबाट गरिएको छ।

यसप्रकार नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गरी यसमा भएका मौलिक संस्कृतिको जगेर्ना गर्न सामाजिक एवं सांस्कृतिक पक्षमा भएका विकृति र विसङ्गतिलाई पन्छाउनु पर्ने अभिव्यक्ति दिनु

^{५५} तानासर्मा, मेरो कथा, (काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, २०२३), पृ. ९७।

यस उपन्यासको प्रमुख उद्देश्य हो । त्यस्तै युवा युवतीलाई आफ्नो जीवनसाथी रोज्ने अवसर स्वतन्त्र रूपमा दिनु पर्छ । यसो गरिएमा उनीहरूको जीवन सफल हुन्छ भन्ने कुरा पनि उपन्यासमा प्रकट भएको छ । त्यस्तै धार्मिक आडम्बरको विरोध गर्नु, परम्परागत साम्राज्यवादी-विस्तारवादीहरूको मत्स्य न्यायको नीतिलाई अस्वीकार गर्नु पनि यस उपन्यासको उद्देश्य हो ।

४.२.७ दृष्टिविन्दु

मेरो कथा उपन्यासको समाख्याता प्रथम पुरुष 'म' पात्रका रूपमा उपस्थित भएको छ । यस क्रममा उपन्यासमा जति पनि घटना शृङ्खलाहरू आएका छन्, उपन्यासको प्रमुख पात्र 'म' का केन्द्रीयतामा अगाडि बढेका छन् । यस उपन्यासको प्रमुख पात्र 'म' बाल्यावस्थामा नै मातृ वात्सल्यबाट विमुख बनेको घटनादेखि उसका जीवनमा आएका विभिन्न मोडको अभिव्यक्ति आत्मकथनात्मक शैलीमा गरिएको छ । यसप्रकार उपन्यासको मुख्य घटना प्रथम पुरुष सर्वनाम 'म' को प्रयोग गरी गरिएको छ भने मूल घटना बाहेकका सहायक घटना पनि 'म' पात्रकै उपस्थितिमा अगाडि बढेको छ । फलस्वरूप उपन्यास प्रथम पुरुष वा आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा संरचित बन्न पुगेको छ ।

४.२.८ भाषाशैलीय विन्यास

मेरो कथा उपन्यासमा नेपाली समाजमा पाइने विभिन्न चरित्र बोकेका सहभागीहरू प्रयोग गरिएको छ । फलतः यसको भाषा पनि प्रायः सोही अनुकूलकै प्रयोग गरिएको छ तर पनि उपन्यासका मुख्य पात्र र उसकी प्रेमिकाको वार्तालापमा केही प्रबुद्ध भावनाहरू आएका छन् । कास्कीका अशिक्षित गुरुङ समाजका गुरुङ र गुरुङसेनीले यस्तो भाषा बोलेको सुन्दा अस्वाभाविक लाग्छ तर यस उपन्यासको प्रमुख पात्र पोखराको हाइस्कूलमा पढेको शिक्षित युवक हो । उसकी प्रेमिका नौलीले एघार वर्ष अघि बोलेको कुरा सम्झेर सम्पूर्ण घटनाक्रमको बेसी विस्तार लगाएको हुँदा त्यतिखेर नौलीले कसरी बोलेकी थिई भन्ने कुरा सम्झन नसकेर नै प्रबुद्ध भाषाको प्रयोग गरिएको हो भन्ने उपन्यासकारको स्वीकारोक्ति छ ।^{५६} यसप्रकार उपन्यासका अशिक्षित प्रमुख पात्रहरूको अभिव्यक्तिमा प्रबुद्ध किसिमका संवाद प्रयोग गरिएकाले भाषा केही अस्वाभाविक किसिमको छ । यस बाहेक अन्य पात्रहरूले आफ्नो स्वभाव अनुसारको भाषा नै प्रयोग गरेका छन् । उपन्यासको आरम्भदेखि अन्त्यसम्म नै 'मेरा प्यारा देशवासी हो, मेरा प्यारा देश बाहिरका प्रवासी हो' भनेर सम्बोधन गर्दै कथानकलाई अगाडि बढाएको छ । यसले उपन्यासको भाषिक सौन्दर्यलाई केही बढाएको छ । कालीपारे क्षेत्रीका संवादमा आएको भकभके बोली, अरिमठे मगरको संवादमा देखिएको चाइन्जो थैगो आदिले उपन्यासको भाषाशैलीलाई यथार्थको नजिक पुऱ्याएको छ ।

उपन्यास बृहद् किसिमको आख्यानात्मक विधा भएकाले यसको भाषा कलात्मक हुनु पर्छ । भाषिक स्वतः स्फूर्तता तथा जीवन्तताले नै पाठकलाई आकर्षण गर्ने हुँदा सोही अनुसारको भाषा प्रयोग गर्नुपर्छ । यस उपन्यासमा भाषालाई सौन्दर्ययुक्त बनाउनका लागि पर्याप्त मात्रामा उखानटुक्का, थैगो, अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गरिएको छ । यसले उपन्यासको भाषामा सरलता ल्याएको छ । यस्ता उखानहरू हुन्- ह्लासामा सुन छ, कान मेरो बुच्चै (पृ. १), बिखको औषधी बिख नै हुन्छ (पृ. ४२), बसेर बोले कसैले सुन्दैन, उठेर बोले हावाले उडाउँछ (पृ. ६५), मच्चियो मच्चियो अनि थच्चियो (पृ. ६५), नाटीकुटी भष्म उठी (पृ. ११५), आफैँ त महादेव उत्तानो पर कसले दिने बर ? (पृ. १७४) आदि । त्यस्तै नेटो काट्नु, तिरिमिरि भ्याइँ देख्नु आदि टुक्का तथा उपमा अलङ्कारको समुचित प्रयोगले उपन्यासको भाषालाई सरल बनाएको छ ।

आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा क्रमबद्ध भएर अगाडि बढेको यस उपन्यासमा प्रायः छोटोछोटा सरल वाक्यको प्रयोग गरिएको छ । तत्सम तद्भव एवम् आगन्तुक शब्दका साथै अनुकरणात्मक शब्दको समुचित प्रयोगले उपन्यासको भाषा सहज बनेको छ ।

^{५६} ऐजन ।

४.२.९ व्याख्या तथा निष्कर्ष

मेरो कथा वि.सं. २०२२ सालमा केन्द्रीय कारागारमा थुनिदा लेखेर वि.सं. २०२३ सालमा प्रकाशनमा आएको तारानाथ शर्माको दोस्रो उपन्यास हो । नेपाली समाजका यथार्थ घटनालाई टिपेर लेखिएको यस उपन्यासमा नेपाली मौलिक संस्कृतिका विकृतिहरूलाई पन्छाउँदै यसको जगेर्ना गर्नुपर्ने कुरा व्यक्त गरिएको छ । अशिक्षा, अज्ञानता तथा कुरीतिले ग्रस्त नेपाली समाज, यस समाजमा व्याप्त अहङ्कार आदिको चित्रण गर्नुका साथै नेपाली कारागारको अस्तव्यस्तता तथा त्यस भित्रको कहालीलाग्दो जीवनलाई पनि मार्मिकताका साथ प्रस्तुत गरिएको छ । त्यस्तै बाल्यावस्थामा नै वात्सल्य प्रेमबाट विमुख बनेको यस उपन्यासको प्रमुख मात्र 'म' को जीवनमा आएका उतार चढाउले गर्दा उसको जीवन पछिसम्म नै अस्तव्यस्त बन्न पुगेको सन्दर्भ उपन्यासको आदिदेखि अन्त्यसम्म अभिव्यक्त भएकाले शीर्षक सार्थक रहेको छ ।

४.३ 'सुली' उपन्यासको विश्लेषण

४.३.१ परिचय

सुली उपन्यास वि.सं. २०३० तदनुसार सन् १९७३ मा प्रकाशन भएको तारानाथ शर्माको तेस्रो उपन्यास हो । तानाशर्मा उपनामबाट प्रकाश प्रकाशन दार्जीलिङबाट प्रकाशित भएको प्रस्तुत उपन्यासमा यथार्थ धरातलमा उभिएर त्यसप्रति आलोचना प्रकट गरिएको छ । यो उपन्यास १७ परिच्छेदका १७९ पृष्ठमा विस्तारित भएको छ । बढीमा ३१ पृष्ठ (परिच्छेद ६) देखि घटीमा ४ पृष्ठ (परिच्छेद १७) सम्मका परिच्छेदहरू रहेको यस उपन्यासका अन्य परिच्छेद विभाजन प्रायः समानुपातिक पृष्ठसङ्ख्यामा गरिएको छ ।

४.३.२ कथावस्तु

सुली उपन्यासको समाख्याता पुस्तकको प्रुफ र श्रीमतीसँग खिचेको फोटो लिन नयाँ सडकमा गएको हुन्छ । त्यहाँ उसले पाँच वर्षदेखि नदेखेका दुईवटी आइमाईहरूलाई देख्छ । ऊ तिनीहरूलाई वास्तै नगरी आफ्नै काम सकेर कमलपोखरीतिर जान्छ । कमलपोखरीबाट श्रीमतीसँग सिनेमा हेर्न विश्वज्योति सिनेमा घरमा गएको उसलाई त्यस सिनेमाले कुनै प्रभाव पार्दैन । बरु नयाँ सडकमा देखिएका आइमाईहरू र तिनका क्रियाकलाप स्मरण गर्न थाल्छ । हलबाट घर फर्किएपछि गुणी र सुलीकै विषयमा कल्पना गर्दै भुजा खाइसकेपछि मोतीराम भट्टका बारेमा लेख लेखलाई बुँदा टिप्नु परेकाले ढिलो सुत्छु भनी श्रीमतीलाई ढाँट्छ । त्यसपछि गुणराज हुमागाईले कुन्छाबाट पठाएको डायरीको पोको र त्यस भित्रको एउटा चिठी पढ्न थाल्छ ।

चाकडी, चाप्लुसीलाई महत्त्व दिने तथा प्रतिभाको कदर गर्न नजान्ने काठमाडौँमा यस उपन्यासको प्रमुख पात्र गुणराज हुमागाईलाई यहाँकै प्रसिद्ध व्यापारी सुन्दरमान श्रेष्ठकी छोरी सुलोचना श्रेष्ठले प्रेमको नाटक रचेर उसको जीवनलाई केही समय कखुराको सुलीभैँ दुर्गन्धमय बनाएकी हुन्छे तर उसले अहिले सुलीको प्रेमको दुर्गन्धलाई मन र शरीर धोएर स्वच्छ पारिसकेको हुन्छ । लैनचौर कन्या कलेजको प्राध्यापक गुणराज हुमागाई अर्थात् गुणी त्यस कलेजकी छात्रा सुलोचना श्रेष्ठसँग त्यतिबेलादेखि नै आकर्षित हुन्छ, जतिबेला उसकी दिदी कमलिनीले उनीहरूलाई घरमा पढाउन आग्रह गर्छे । सरल स्वभावको गुणराज हुमागाई उनीहरूको घरमा गएर पढाउँदैन । बरु ऊ दुवैलाई आफ्नै कोठामा बोलाएर पढाउन थाल्छ । भिन्नभिन्न समयमा पढ्ने आउने दिदी कमलिनी र बहिनी सुलीमध्ये गुणी सुलीका हाउभाउमा आकर्षित हुँदै जान्छ भने सुलीचाहिँ गोकर्ण र सुन्दरीजलका जङ्गलहरूमा यौन व्यापारमा तल्लिन रहन्छे ।

गुणराज हुमागाईको साथी गोविन्द चापागाई कमलपोखरी कलेजको प्राध्यापक भए पनि गुणीको कलेजको आंशिक प्राध्यापक थियो । यी दुईका विचार भिन्न थिए तर समाजको उन्नति विज्ञानद्वारा मात्र सम्भव छ । तसर्थ सामाजिक स्थितिमा पाश्चात्य भौतिक प्रगतिको भुईँचालो ल्याएर वैज्ञानिकताको उज्यालोले अन्धविश्वासको अँध्यारोलाई हटाउनु पर्छ भन्दथे । कलेजका अन्य व्यक्तिहरू सङ्कीर्ण विचारका थिए । चाकरी र चाप्लुसीलाई हतियार बनाएर सामन्ती संस्कारलाई

बचाउन लागि रहेका थिए । उनीहरू छात्राहरूलाई आदर्शका भ्रममा डुबाएर थाङ्नामा सुताउँदथे भने हुमागाई र चापागाई त्यसको तार्किक विरोध गर्थे । यसै क्रममा बेलायतको केम्ब्रिज विश्वविद्यालयबाट अर्थशास्त्रको उच्च अध्ययन गरेकी विदुषी चन्द्रकला गुरागाई कन्या कलेजमा प्राध्यापन गर्न आइन् । उनले कलेजमा गरेको स्वागत कार्यक्रममा ढोंगी हिन्दू आदर्शकै बखान गरेपछि गुणी मर्महात भयो । केही समयपछि उसले बेनामी चिठी गुणीलाई देखाएर कलेजमा अनैतिक कार्य गरेको भनी थर्काउँछे तर गुणी आफ्नो प्रेम सुलीसित भएको प्रष्ट पार्छ । यसको केही समयपछि छात्रा आन्दोलन चर्कन्छ । कलेजका कुनै प्राध्यापकले उक्त आन्दोलन रोकाउन सक्दैनन् । गुणराज हुमागाई भने दुई मिनेटमा नै उक्त आन्दोलन कुशलतापूर्वक रोकाउन सफल हुन्छ ।

हुमागाई प्रतिभाशाली व्यक्ति थियो । ऊ पढाउनमा रिपु थियो तर कलेजमा उसको र सुलीको सम्बन्धलाई लिएर कलेज र सहरभरि नराम्रो हल्ला पिटाइयो । गुणी सुलीको प्रेममा फँसिसकेको हुँदा उसलाई साथी चापागाईले सुलीले तिमीसित प्रेम गरेको नाटक मात्र गरेकी हो । आफ्ना साथीहरूसँग कमलिनीसँग तिम्रो प्रेम भएको कुरा गर्छे, तिमीसित होइन । तसर्थ तिमी यसबारे चाँडै निर्णयमा पुग भनेर सचेत गराउँछे तर गुणी भने सुलीको स्वार्थी प्रेममा पागल हुँदै गयो । सुलीले गुणीलाई आफ्नो वशमा पार्दै गई । यता श्रीमती काग र श्रीमती गुरागाई भने गुणीको उछितो काढ्दै गए । उनीहरू छात्राहरूमा नैतिकताको कमी भएका कारण श्री हेमराज उपाध्याय केशवभक्तको प्रवचन समयसमयमा कलेजमा गराउनु पर्छ भन्छन् । यसर्थ उनीहरू विद्यार्थीको बौद्धिक विकास हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्न भन्दा ढोंगी आदर्शको पाठ सिकाउने असफल प्रयत्नमै लाग्दछन् । श्रीमती गुरागाईचाहिँ यौन व्यापारमा खप्पिस देखिन्छे ।

अर्कातिर यस कलेजकी अर्की छात्रा सावित्री पनि गुणीप्रति आकर्षिक भएको देखाइएको छ । सावित्रीले पनि सुलीले गुणीसँग प्रेम नगरेको तर्फ सचेत गराउँदा पनि उसले त्यसप्रति कुनै चासो दिएन । एकदिन सूर्यबहादुरले सुली गोकर्ण र सुन्दरीजलमा यौन व्यापारमा लागेको कुरा बताउँछ । प्रेमको भोको गुणराज हुमागाई सुली त्यस्तै हुन सकिदैन भन्ने विश्वासमा ढाडस दिन्छ । यस क्रममा उसले सुलीलाई बिहेका बारेमा सम्झाउँदा यथार्थमा ऊ बिहे गर्न अस्वीकार गर्छे । तसर्थ ऊ छिमेकको दाइ र काकालाई लगाएर गुणीलाई धम्क्याउँछे । यसरी सुलीले ऊसँग प्रेम नगर्दा पनि एकलकाँटे प्रेममा गुणी लहसिएका बेलामा उसका नजिक अर्की शिष्या सुप्रिया आउँछे । लोग्ने नेपालगञ्जमा जागिरे भएकाले कामोत्तेजित बनेकी सुप्रियाले एकलकाटे प्रेममा पागल बनेको गुणीलाई राम्ररी चिनेकी हुन्छे । तसर्थ ऊ गुणीलाई सुलीसँग मिलन गराइदिने बहानामा आफ्नै घरमा पढाउन आउन बाध्य पार्छे । सुप्रियाको घरमा गुणी आउन थालेपछि उसले गुणीबाट यौन समस्याको पूर्ति गर्न थाल्छे । सुलीसँग बाह्य शारीरिक सम्पर्क गरे पनि आन्तरिक यौन सुख प्राप्त नगरेको गुणीले सुप्रियाबाट नै यौनसम्बन्धी वास्तविक कुराहरू थाहा पाउँछे र ऊ आइमाईहरू प्रथमतः यौन सुखबाट नै आकर्षित हुन्छन् भन्ने कुरा बुझ्दछ । यता सुप्रिया सुलीलाई आफ्नो घरमा बोलाएर गुणीसँग भेट गराउन सफल हुन्छे । सुप्रियाकै घरमा भेटघाट गर्ने क्रममा गुणीले सुलीबाट पनि यौन सुख प्राप्त गर्दछ तर सुली गुणीको प्रेममा फँसेकी थिइन । प्रेममा त फेरि गुणी नै पागल बनेको थियो । सुली त कमलिनीको बिहेको कुरो मिलाउन गुणी कहाँ आएकी थिई किनभने कमलिनीको विवाह गुणीको साथी ईश्वरलालसँग हुन थालेको थियो । एकताका कलेज र सहरभरि कमलिनी र गुणीको प्रेम भएको मिथ्या हल्ला चलेको थियो । तसर्थ यी दुईको वास्तवमै प्रेम छ की भन्ने आशङ्का परेको थियो । गुणीले तथ्य कुरा भनिदेओस् भन्नका लागि सुलीले सूर्यविनायकमा उसले दिएको औँठी र सिन्दुर स्वीकारेकी थिई ।

गुणीसँग सुलीको भेट गराइरहने अभिभारा लिएकी सुप्रिया लोग्नेसँग नेपालगञ्ज गएपछि यी दुईको भेट पनि हुन छाड्यो । यसै क्रममा एकदिन सुप्रियाको घर निर सूर्यबहादुरलाई भेट्दा सुली शैक्षिक कलेजमा गन्हाएर नपुगी सुन्दरीजल, गोकर्ण, गोदावरी, स्वयम्भू आदि स्थानमा यौन व्यापारमा सक्रिय रहेको कुरा थाहा पाउँछे । यसपछि सुलीलाई भेट्ने प्रयत्न गरे पनि उसले भेट नदिएपछि गुणी निराश हुन्छ । धेरै दिनपछि कमलिनीको कोठामा आउनु भन्ने चिठीको चिरकटोका

आधारमा ऊ त्यहाँ जान्छ । त्यहाँ उसले दिदीबहिनीका नाङ्गएका कथाहरू सुन्छ । यसै सिलसिलामा सुली छिमेकको दाइसँग नाचेको र यौन सम्पर्क पनि गरेको आफ्नै आँखाले देखेपछि उसमा सुलीप्रति घृणा उत्पन्न हुन्छ । तसर्थ ऊ सुलीलाई कुखुराको गन्हाउने सुलीलाई भैं छाडेर आफ्नै गाउँको कुन्छा कलेजमा जान्छ र एउटी गाउँले केटी विवाह गरेर सुखी जीवनयापन गरिरहेको उसले पठाएको चिठीबाट जानकारी पाइन्छ ।

४.३.३ कथानकको व्यवस्थापन

गुणीको एकलकाँटे प्रेम र पैसाको लोभमा आफ्नो यौवन नाठाहरूलाई समर्पित गर्दै हिँड्ने नकचरी सुलीको जीवनचरित्र उनिएको यो उपन्यास पूर्वदीप्ति शैलीमा लेखिएको छ । यस उपन्यासको समाख्याता गोविन्द चापागाईले नयाँ सडकमा देखेका दुई वटी आइमाईहरूका चर्तिकला र गुणीले कुन्छाबाट पठाएका डायरीका आधारमा यस उपन्यासको कथावस्तु अगाडि बढेको छ । जुन निम्नानुसार छ :

४.३.३.१ आदिभाग

यस उपन्यासको आदिभागअन्तर्गत उपन्यासको समाख्याता काम विशेषले नयाँ सडक जाँदा त्यहाँ उसले पाँच वर्षदेखि नदेखिएका दुई वटी आइमाईहरूलाई देखेको घटनादेखि ती आइमाईहरूका चर्तिकलाको स्मरण गर्दै गुणराज हुमागाईले कुन्छाबाट पठाएको डायरीको पोको र एउटा चिठीका आधारमा गुणीको सुलीसँग प्रेम बसेको सम्मका घटनाहरू पर्दछन् ।

४.३.३.२ मध्यभाग

यस उपन्यासको मध्यभागमा प्राध्यापक गुणराज हुमागाई सुलीको प्रेममा फँस्दै गएको घटना देखाइएको छ भने सुलीचाहिँ गोकर्ण र सुन्दरीजलका जङ्गलहरूमा यौन व्यापारमा तल्लिन रहेको देखाइएको छ । आफ्ना साथीहरूले सुलीका चरित्रबारे स्पष्ट पार्दा पनि एकोहोरो प्रेममा पागल बनेको गुणीले सुलीसँग बिहेका बारे सोध्दा ऊ गुण्डालाई लगाएर थर्काउँछे । यसबाट मर्माहत भएको गुणीसँग सुप्रियाका माध्यमबाट सुलीको पुनः मिलन गराएको घटनासम्म पर्दछ ।

४.३.३.३ अन्त्य भाग

प्रस्तुत उपन्यासको अन्त्य भागअन्तर्गत गुणीलाई उसको साथी सूर्यबहादुरले सुलीका चारित्रिक भ्रष्टताबारे प्रष्ट पारेको घटनादेखि कमलिनी र सुलीको चारित्रिक भ्रष्टताको प्रत्यक्ष अनुभव गरेर काठमाडौँको दुर्गन्धित वातावरणलाई छाडी गाउँमा नै गई एउटी सरल केटी विवाह गरेर सुखी जीवन यापन गरिरहेको घटनाक्रमसम्म पर्दछ ।

यसप्रकार उपन्यासको कथानकको व्यवस्थापनलाई समाख्याताले पहिले नै घटिसकेका घटनाहरू र आफूले नयाँ सडकमा देखेका आइमाईका चरित्र स्मरण गर्दै व्यवस्थित गरेकाले कथानक व्यतिक्रमिक रूपमा सङ्गठित बनेको छ ।

४.३.४ सहभागी

सुली उपन्यासमा विभिन्न चरित्र बोकेका सहभागीहरू उपस्थित गराइएको छ । जसलाई विभेदक अभिलक्षण तालिकामा निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

सुली

क्र.सं.	आधार → पात्र ↓	लिङ्ग		कार्य			प्रवृत्ति		स्वभाव		जीवनचेतना		आसन्नता		आबद्धता	
		पुरुष	स्त्री	प्रमुख	सहायक	गौण	अनुकूल	प्रतिकूल	गतिशील	स्थिर	वर्गीय	व्यक्तिगत	नेपथ्य	मञ्चीय	बद्ध	मुक्त
१.	गुणराज हुमागाई	+	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	-
२.	सुलोचना श्रेष्ठ	-	+	+	-	-	-	+	-	+	-	+	-	+	+	-
३.	गोविन्द चापागाई	+	-	-	+	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
४.	कमलिनी	-	+	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
५.	सुप्रिया	-	+	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-	+	+	-
६.	श्रीमती चन्द्रकला गुरागाई	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
७.	सूर्यबहादुर	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
८.	हेमराज उपाध्याय केशवभक्त	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
९.	सावित्री	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
१०.	कन्या कलेजकी प्राचार्या	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
११.	छिमेकको दाइ	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
१२.	सुलीको काका	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
१३.	सुप्रियाको लोग्ने	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
१४.	श्रीमती गुरागाईको लोग्ने	+	-	-	-	+	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+
१५.	ईश्वरलाल	+	-	-	-	+	-	+	+	-	+	-	+	-	-	+

माथिको तालिकाअनुसार कार्यका आधारमा यस उपन्यासमा प्रमुख, सहायक र गौण तीनै किसिमका सहभागीहरू प्रयोग गरिएको छ । जसमध्ये गुणराज हुमागाई अर्थात् गुणी र सुलोचना श्रेष्ठ अर्थात् सुली प्रमुख पात्रका रूपमा उपस्थित भएका छन् भने गोविन्द चापागाई, कमलिनी, सुप्रिया जस्ता पात्रहरूको भूमिका सहायक बनेर आएको छ । यसैगरी चन्द्रकला गुरागाई, सूर्यबहादुर, सावित्री, श्री हेमराज उपाध्याय केशवभक्त, कन्या कलेजकी प्राचार्य, छिमेकको दाइ, सुलीको काका, सुप्रियाको लोग्ने, श्रीमती गुरागाईको लोग्ने आदि पात्रहरूको उपस्थिति उपन्यासमा गौण देखिन्छ ।

लिङ्गका आधारमा यस उपन्यासमा पुरुष र स्त्री पात्रहरूको उपस्थिति प्रायः समान छ । यसका पुरुष पात्रहरूमा गुणी, गोविन्द चापागाई, सूर्यबहादुर, हेमराज उपाध्याय केशवभक्त, छिमेकको दाइ, सुलीको काका, सुप्रियाको लोग्ने, श्रीमती गुरागाईको लोग्ने आदि पर्दछन् भने स्त्री पात्रहरूमा सुली, कमलिनी, सुप्रिया, श्रीमती चन्द्रकला गुरागाई, श्रीमती काग, सावित्री कन्या कलेजकी प्राचार्या रहेका छन् ।

प्रवृत्तिका आधारमा यस उपन्यासमा अनुकूल र प्रतिकूल दुबै किसिमका चरित्रहरू प्रयोग गरिए पनि मूलतः प्रतिकूल पात्रहरूकै बाहुल्यता रहेको छ । गुणी, गोविन्द चापागाई, सावित्री जस्ता अनुकूल पात्रहरू प्रयोग गरिएको यस उपन्यासमा सुली, कमलिनी, सुप्रिया, श्रीमती चन्द्रकला गुरागाई, सूर्यबहादुर, हेमराज उपाध्याय केशवभक्त, कन्या कलेजकी प्राचार्य, छिमेकको दाइ, सुलीको काका प्रतिकूल प्रवृत्तिमा उपस्थित भएका छन् ।

स्वभावका आधारमा यस उपन्यासमा गतिशील र स्थिर दुवै प्रकारका पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । आफ्नो कार्यमा इमानदारिता साथ लागि पर्ने प्रमुख पात्र गुणी गतिशील स्वभावको देखिन्छ । उपन्यासको आरम्भमा नखर्माउली सुलीको ढोंगी प्रेममा फसेको गुणीले आफ्नै आँखाले उसका चर्तिकला देखेपछि त्यसप्रति घृणा व्यक्त गरेको छ । यस उपन्यासका अन्य सबै पात्रहरू स्थिर स्वभावका छन् । यिनीहरू उपन्यासको आरम्भमा जुन विचारमा उपस्थित भएका थिए, अन्त्यसम्म पनि आफ्नो विचारमा स्थिर देखिन्छन् ।

जीवनचेतनाका आधारमा यस उपन्यासमा व्यक्तिगत भन्दा वर्गीय पात्रहरू बढी देखिन्छन् । यसका वर्गीय पात्रहरूमा गुणी, गोविन्द चापागाई, कमलिनी, श्रीमती चन्द्रकला गुरागाई, सूर्यबहादुर, श्री हेमराज उपाध्याय केशवभक्त, सावित्री, कन्या कलेजकी प्राचार्य, छिमेकको दाइ, सुप्रियाको लोग्ने, ईश्वरलाल आदि पर्दछन् । यी पात्रहरूले समाजका कुनै न कुनै वर्गको पक्षपोषण गरेका छन् भने यसका व्यक्तिगत पात्रका रूपमा सुली, सुप्रिया, श्रीमती गुरागाईको लोग्ने आदि पर्दछन् । यी पात्रहरू सामाजिक वर्गको प्रतिनिधित्व गर्नुभन्दा व्यक्तिगत स्वार्थ पूर्तिमा नै लागेका छन् ।

आसन्नताका आधारमा यसका गुणी, सुली, कमलिनी, सुप्रिया, गोविन्द चापागाई, श्रीमती गुरागाई, सूर्यबहादुर, सावित्री, छिमेकको दाइ, सुलीको काका आदि पात्रहरू मञ्चीय चरित्रका रूपमा आएका छन् । तसर्थ यी पात्रहरूको उपस्थिति उपन्यासमा प्रत्यक्ष रूपमा देख्न सकिन्छ भने श्री हेमराज उपाध्याय केशवभक्त, कन्या कलेजकी प्राचार्य, सुप्रियाको लोग्ने, श्रीमती गुरागाईको लोग्ने, ईश्वरलाल, श्रीमती काग आदि सहभागीहरू नेपथ्यमा आएका छन् । उपन्यासको घटनाशृङ्खलालाई अगाडि बढाउन यी पात्रहरूको भूमिका रहे पनि उपन्यासमा प्रत्यक्ष उपस्थिति भने देखिदैन ।

आबद्धताका आधारमा यस उपन्यासका गुणी, सुली, गोविन्द, कमलिनी, सुप्रिया, श्रीमती गुरागाई आदि सहभागीहरू बद्ध चरित्रका रूपमा आएका छन् । यी पात्रहरूको अभावमा यसले औपन्यासिक संरचना प्राप्त गर्न सक्दैन । त्यस्तै जुन पात्रलाई उपन्यासबाट भिक्दा औपन्यासिक संरचना खलबलिदैन त्यस्ता पात्रलाई मुक्त पात्र भनिन्छ । यस उपन्यासका सूर्यबहादुर, हेमराज उपाध्याय केशवभक्त, सावित्री, कन्या कलेजकी प्राचार्य, छिमेकको दाइ, सुलीको काका, ईश्वरलाल आदि सहभागीहरू मुक्त चरित्रका रूपमा आएका छन् ।

यसप्रकार सुली उपन्यासमा यसले राखेको उद्देश्य बहन गर्ने किसिमका पात्रहरू नै प्रयोग गरिएका छन् । जुन यस उपन्यासको सबल पक्ष हो ।

४.३.५ परिवेश

सुली मूलतः सहरिया परिवेशको चित्रण गरिएको उपन्यास हो । मूल रूपमा काठमाडौं उपत्यकाको वातावरणलाई समेटिएको यस उपन्यासमा यहाँकै विभिन्न स्थानमा घटेका घटनाहरू आएका छन् । यस बाहेक यस उपन्यासले कुन्छासम्मको ग्रामीण परिवेशलाई पनि आफूमा समाहित गरेको छ । विश्वविद्यालयका छात्राहरू, प्राध्यापकहरू तथा काठमाडौंका भद्रभलाद्मी भनाउँदाहरूको सहभागितामा निर्मित यस उपन्यासको घटना समय प्रस्तुत उपन्यासको प्रमुख पात्रले दिएको जानकारी अनुसार वि.सं. २०१८ सालदेखिको पाँच वर्षको रहेको छ । अर्थात् यसको घटना समय उपन्यासमा वर्णन गरिए अनुसार वि.सं. २०१८ सालदेखि वि.सं. २०२२ सालसम्मको रहेको छ ।^{७७}

काठमाडौंको परिवेशलाई मूल रूपमा उतारिएको यस उपन्यासमा यहाँका जनतामा देखापरेका साम्प्रदायिक भावनाका साथै तिनमा रहेका सडेगलेका विचारको अभिव्यक्ति पनि मर्मस्पर्शी रूपमा गरिएको छ । विश्वविद्यालय जस्तो प्राज्ञिक संस्थामा देखापरेका चाकडी-चाप्लुसी वृत्तिको उदघाटन सफलतापूर्वक गरिएको प्रस्तुत उपन्यासमा इमानदार, कर्तव्यनिष्ठ एवं कुशल प्राध्यापकहरूलाई ओभेलमा पारी ढोंगी चरित्र लिएर हिंड्ने व्यक्तिहरूले नै प्रशासकीय जिम्मेवारी पाएको घटनाको चित्रण गरिएको छ । यसले गर्दा शैक्षिक क्षेत्र नै अस्तव्यस्त बन्न पुगेको परिवेश उपन्यासमा आएको छ । यसैगरी समाजमा विद्यमान कुप्रथाको वकालत उच्च शैक्षिक व्यक्तित्वहरूले नै गरेको र आफूहरू भने नैतिक आचरणको मर्यादालाई चटक भुलेर यौन व्यभिचार जस्तो घृणित खेलमा खिप्स बनेको यथार्थलाई पनि उपन्यासमा समेटिएको छ । यसमा सहरिया परिवेश चाकडी-चाप्लुसी एवम् व्यभिचारी वृत्तिको थलोका रूपमा आएको छ भने ग्रामीण परिवेशचाहिँ स्वच्छता, निष्कपटता एवम् निश्चलताको खानीका रूपमा आएको छ । यसको पुष्टि गुणीको स्वभाव तथा उसले कुन्छा कलेजमा बिताएका सुनौला दिनहरूको चित्रण मार्फत गरिएको छ ।

४.३.६ उद्देश्य

सुली तत्कालीन सामाजिक यथार्थको चित्रण गरी लेखिएको उपन्यास हो । मूलतः काठमाडौंको परिवेशमा सीमित रहेको यस उपन्यासमा काठमाडौंली समाजको हुबहु चित्रण गरी त्यसप्रति घृणा व्यक्त गरिएको छ । फलस्वरूप उपन्यास आलोचनात्मक यथार्थवादी बन्न पुगेको छ । यसप्रकार काठमाडौंली समाजको यथार्थ चित्रण गरी त्यसप्रति आलोचनात्मक दृष्टि प्रक्षेपण गर्नु सुली उपन्यासको उद्देश्य हो ।

आलोचनात्मक यथार्थवादी अभिव्यक्ति गरिएको यस उपन्यासमा यौनको केही बढी नै प्रस्तुति गरिएको छ । काठमाडौंको वातावरणमा हुर्किएका नकचरी युवतीहरूको यौन उच्छिद्रुखलताको चित्रण गरिएको यस उपन्यासमा यस्ता युवतीको जीवन पछि कतिसम्म घृणास्पद हुन्छ भन्ने कुरा गोविन्द चापागाईंका मुखबाट यसरी प्रस्फुटन भएको छ- “सुली अब कुखुराको सुली नै भइसकी, रछ्यान नै भइसकी, रस निचोरिएको जाँडको छोक्रा नै भई सकी ।”^{७८}

यसप्रकार वैशमा आफ्नो यौवनलाई स्वच्छन्द रूपमा नाठाहरूलाई चखाउँदै हिंड्ने नखर्माउलीहरूको जीवन अन्त्यमा कतिसम्म दुर्गन्धयुक्त हुन्छ भन्ने अभिव्यक्ति दिनु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो । नेपाल नेपालीहरूको साभ्ना घर हो । यसको उपभोगमा सबै नेपाली नागरिकहरूको उत्तिकै हक छ भन्ने भावनालाई चटक बिसने साम्प्रदायिक भावनाले ग्रसित

^{७७} तानाशर्मा, सुली (दार्जीलिङ : प्रकाश प्रकाशन, २०३०), पृ. १४ ।

^{७८} ऐजन, पृ. १७९ ।

व्यक्तिलाई पनि उपन्यासमा उपस्थित गराइएको छ । यस क्रममा सुलीको काका भन्छ- “टँ जस्टो बाहिरबाट आयाको पाखेलाई हामी काथमादौको सडरियाहरूले नालीमा हराउँछ, कटा गयो, पट्टा पाउँदैन ।”^{५९} यसरी काठमाडौंली सङ्कुचित संस्कृतिभित्र हुर्केका भद्रभलाद्मी बनाउँदाहरूको सडेगलेका विचारलाई यस उपन्यासमा उदाङ्गो पारेर देखाइएको छ । फलतः जातिगत सङ्कुचित घेरामा बाँधिँएर पाखे पहाडेहरूभित्र रहेको यथार्थ प्रेमलाई लत्याउने आफैँ कतिसम्म हेय र गन्हाएका हुन्छन् भन्ने यथार्थ अभिव्यक्ति दिनु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो ।

सुली उपन्यासमा चित्रण गरिएको अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको शैक्षिक वातावरण नै हो । विश्वविद्यालयका छात्राहरू, प्राध्यापकहरू तथा काठमाडौंली जातिगत सङ्कुचित सीमामा बाँधिँएका अन्धभक्त परम्पराका व्यक्तिहरूको उपस्थिति मूल रूपमा रहेको छ । यसमा यही शैक्षिक क्षेत्रमा देखापरेका विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गरिएको छ । प्रतिभाको कदर नहुने राष्ट्रिय रोग तथा गाउँबाट सहर आउनेहरूको आलोचनात्मक प्रस्तुति गर्नु^{६०} यस उपन्यासको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । विश्वविद्यालय जस्तो प्राज्ञिक संस्थामा चाकडी चाप्लुसी गरेर असक्षम व्यक्तिहरू नै उच्च प्रशासनिक ओहोदामा पुगेको तथा इमानदार कर्तव्यनिष्ठ एवम् योग्य व्यक्तिहरू भने तिनै चाटुकारहरूका उपहास्यका पात्र बनेका छन् । फलतः आडम्बरी स्वभाव, अन्धविश्वास, चाकरी मनोवृत्तिको उच्छिन्नोका साथै भ्रष्ट नारी चरित्रको आलोचना गर्नु^{६१} यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो । सहर जालभेल, चाकडी वृत्ति आदि गरेर स्वार्थ सिद्ध गर्ने स्थल हो । यहाँ इमानदार, कर्तव्यनिष्ठ व्यक्तिको व्यक्तित्व विकासको कुनै सम्भावना छैन । ग्रामीण सरल समाजमा हुर्किएका इमानदार प्राज्ञिक व्यक्तिको जीवनका उकाली ओराली सुगन्धमय बनाउन ग्रामीण परिवेश नै उपयुक्त भएको तथ्य गुणीले गोविन्दलाई पठाएको चिठीमा व्यक्त भएको छ । यसैगरी हामीले धार्मिक अनुष्ठानको पालना गर्नु पर्छ । धार्मिक अनुष्ठानबाट नै समाजमा सद्व्यवहारको पालना हुने हुँदा छात्राहरूले सीता र सावित्रीका जस्ता आचरणमा बस्नुपर्छ भन्ने आदर्श अभिव्यक्त गर्ने व्यक्तिहरू यौन व्यभिचारमा खप्पिस रहेको तथ्यलाई पनि उद्घाटन गरिएको छ ।

छोटोमा भन्दा काठमाडौंली सङ्कुचित जातिगत सीमामा बाँधिँएका भद्रभलाद्मी बनाउँदाहरूको साम्प्रदायिक खोक्रो आडम्बरको चित्रण गर्नु, प्रतिभाको कदर नहुने राष्ट्रिय रोग तथा गाउँबाट सहर आउनेहरूको दुर्दशाको आलोचनात्मक चित्रण गर्नु, सहरिया सामन्ती रवाफका साथै यस परिवेशमा हुर्किएका युवतीहरूको यौन उच्छिद्रुखलताको चित्रण गरी त्यस प्रति घृणा व्यक्त गर्नु यस उपन्यासको मूलभूत उद्देश्य हो । वैशमा आफ्नो यौवनलाई स्वच्छन्द रूपमा समर्पित गर्ने नखर्माउलीहरूको जीवन पछि कतिसम्म घृणास्पद हुन्छ भन्ने अभिव्यक्ति दिनुका अतिरिक्त शैक्षिक जगतमा देखापरेका विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गर्नु यस उपन्यासको अर्को विशिष्ट पक्ष हो ।

४.३.७ दृष्टिविन्दु

सुली पूर्वदीप्ति शैलीमा लेखिएको उपन्यास हो । यस उपन्यासको प्रमुख पात्र गुणी काठमाडौंको लैनचौर स्थित कन्या कलेजको प्राध्यापक हुन्छ । यही कलेजमा सुलोचना श्रेष्ठ पनि पढ्छे । समयको दौडानसँगै सुलीको प्रेममा फसेको गुणी प्रेममा पागल नै बनेको हुन्छ । पछि सुलीको चर्तिकला देखेपछि त्यसप्रति घृणा व्यक्त गर्दै गाउँमा गएर एउटी सरल युवती विवाह गरेर सुखी जीवन यापन गरिरहेको घटना शृङ्खला व्यक्त गर्ने पात्र गुणीको साथी गोविन्द चापागाई हो । ऊ उपन्यासभरि तृतीय पुरुष व्यक्तिका रूपमा उपस्थित भएको छ ।

लैनचौर कन्या कलेजमा गुणीले बिताएका पाँच वर्षका घटनाक्रमलाई उसले पठाएका डायरीमा व्यक्त गरिएका भावनाका आधारमा उपन्यासको रचना भएको छ । यस क्रममा गुणी,

^{५९} ऐजन, पृ. ९७ ।

^{६०} कृष्णहरि बराल र नेत्र एटम, पूर्ववत् ।

^{६१} कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, पूर्ववत्, पृ. १५० ।

सुली, कमलिनी, गोविन्द चापागाईं जस्ता पात्रहरू उपन्यासको केन्द्रविन्दु बनेर आएका छन् । यी सबै पात्रहरू तृतीय पुरुष चरित्रका रूपमा उपस्थित भएकाले उपन्यास बाह्य दृष्टिविन्दुमा संरचित बन्न पुगेको छ ।

४.३.८ भाषाशैलीय विन्यास

सुली नेपाली समाजको यथार्थ घटना उनीएको उपन्यास हो । यसमा नेपाली समाजमै रहेका चरित्रहरू प्रयोग गरिएको छ । नेपाली समाजमा पनि काठमाडौंको परिवेशलाई फेरो मारेको प्रस्तुत उपन्यासमा पात्र अनुसारको भाषाको प्रयोग गरिएको छ । कन्या कलेजका प्राध्यापकहरू तथा विद्यार्थीहरूलाई मुख्य केन्द्रविन्दु बनाएर लेखिएको यस उपन्यासमा केही प्रबुद्ध खालका भनाइहरू पनि आएका छन् । तापनि उपन्यासकारको प्रखर अभिव्यक्ति कौशल एवम् सरल तथा प्रवाहमय शिल्पमा खारेर प्रस्तुत गरिएकाले ती कथनहरू पाठकले सहजै बुझ्न सक्दछन् ।

प्रस्तुत उपन्यास आलोचनात्मक यथार्थवादी कृति हो । तसर्थ यसको भाषा यथार्थ जीवनका घटनालाई अभिव्यक्त गर्न अनुकूल हुने गरी संयोजन गरिएको छ । जसका कारण उपन्यास हृदयस्पर्शी बन्न पुगेको छ । काठमाडौंली समाजको यथार्थ अभिव्यक्ति दिने यस कृतिमा यौनको केही बढी नै प्रस्तुति गरिएको छ । यौनजन्य क्रियाकलापलाई पनि अत्यन्त शालीनतापूर्वक अभिव्यक्त गर्नु यस उपन्यासको सबल पक्ष हो । सुली उपन्यासमा शिक्षित पात्रहरूले केही प्रबुद्ध खालका कथनहरू व्यक्त गरेका छन् भने सामान्य पात्रहरूले आफ्नै परिवेश अनुकूलको भाषाको गरेका छन् । यस क्रममा सुलीको काका, छिमेकको दाइ आदिको संवादमा नेवारी लवज आएको छ । सुलीको काका भन्छ- “मेरो भटिजीको इज्जत लुत्न खोज्ने पनि टाँ, कुरा माठि पार्ने पनि टाँ ।”^{५२} त्यस्तै छिमेकको दाइ भन्छ-

सर सिट म कुरा गर्छु . . . यट्टि सानु उमेरको लद्कीले प्रेम गर्न
सक्छ भन्ने लाग्याको छैन टर टपाईको कुरा बात ठाहा भो प्रेम गर्न
सक्डो रहेछ । प्रेम गर्न सके पनि यस्टो सानो लद्कीको डिगो हुँदैन
तपाईंसिट टिनी औँढि चिधियाको छ- घरबार हुँदैन ।^{५३}

यसप्रकार पात्र अनुकूलको भाषाको प्रयोग गर्नु यस उपन्यासको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यसले उपन्यासलाई यथार्थको नजिक पुऱ्याएको छ । यस उपन्यासमा छोटोछोटा वाक्यको प्रयोगका साथै तत्सम, तद्भव एवम् आगन्तुक शब्दको समुचित प्रयोग गरिएको छ । यसमा केही मात्रामा संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरिए पनि मूल रूपमा वर्णनात्मकतालाई नै अँगालिएको छ । वर्णनात्मक शैलीलाई सरल बनाउन उखान टुक्का तथा अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गरिएको छ । यस्ता उखानहरू हुन्- उठ् जोगी फडकार छाला, जहाँ जाला उही खाला (पृ. ७५), मच्चियो मच्चियो अनि थच्चियो (पृ. ३२) आदि । त्यस्तै काँड छोड्नु, साधु बिरालो हुनु, बालुवाको डोरी बाट्नु, तीन छक पर्नु, आँखाको नानी हुनु आदि टुक्का तथा तिरिमिरी, स्याँस्याँ, भताड्भुतुड, कच्याककुचु आदि अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले उपन्यासको भाषा सरल बनेको छ ।

४.३.९ व्याख्या तथा निष्कर्ष

सुली यथार्थ घटनामा आधारित उपन्यास हो । मूल रूपमा काठमाडौंको परिवेशलाई समेटेको यस उपन्यासमा विश्वविद्यालयको परिवेश पनि आएको छ । यसमा काठमाडौंली सङ्कुचित सीमाभित्र बाँधिएर रहेका भद्रभलाद्मी भनाउँदाहरूको साम्प्रदायिक भावनाको अभिव्यक्ति गरिएको छ । यस क्रममा यहाँका युवतीहरूको यौनजन्य विकृतिको भण्डाफोर गरिएको छ । फलतः उपन्यास आलोचनात्मक यथार्थवादी बन्न पुगेको छ । प्रतिभाको सम्मान नहुने राष्ट्रिय

^{५२} तानाशर्मा, सुली, पूर्ववत्, पृ. ९६ ।

^{५३} ऐजन ।

रोग तथा गाउँबाट सहर आउनेहरूको दुर्दशाको चित्रण जीवन्त रूपमा गरिएको छ । यस क्रममा गाउँबाट सहर पस्ने सरल एवम् निश्चल स्वभाव भएका व्यक्तिहरूको यथार्थ प्रेमलाई लत्याउने र हेला गर्ने सहरिया भद्रभलाद्मी भनाउँदाहरू कुखुराको सुलीभैँ हेय र गन्हाएका हुन्छन् भन्ने सन्देश दिएको हुनाले उपन्यासको शीर्षक विषयवस्तु अनुकूल सार्थक रहेको छ ।

४.४. भ्रमणको उपन्यासको विश्लेषण

४.४.१ परिचय

भ्रमणसँग सम्बन्धित भएर लेखिएको **भ्रमणको** तारानाथ शर्माको चौथो उपन्यास हो । यो डा. तारानाथ शर्मा नामबाट वि.सं. २०४५ तदनुसार १९८८ मा जनपक्ष प्रकाशन, बस्नेत भवन, गान्तोक सिक्किमबाट प्रकाशन भएको हो । जनपक्ष प्रकाशनको नवौँ पुष्पका रूपमा प्रस्तुत गरिएको यस उपन्यासमा उपन्यासकारको मन्तव्य पनि संक्षिप्त रूपमा आएको छ । तीन परिच्छेदका १३९ पृष्ठमा विस्तारित यस उपन्यासको पहिलो परिच्छेदमा ७६ पृष्ठ, दोस्रो अनुच्छेदमा ५० पृष्ठ र तेस्रो परिच्छेदमा १३ पृष्ठ रहेका छन् । यसरी हेर्दा यस उपन्यासको परिच्छेद विभाजन असन्तुलित देखिन्छ ।

४.४.२ कथावस्तु

अमेरिकामा उच्च अध्ययन गरेर अन्वेष हवाईजहाजमा फर्किरहेको छ । उक्त जहाजमा अन्वेषको सिट नजिकै सेरा ब्याम्सन बसेकी हुन्छे । जहाजमा सेराका साथीसँगै पेय पदार्थमा रमेको अन्वेषलाई उसको शारीरिक सौन्दर्य देख्दा शिखाको भ्रमणको लाग्छ । शिखा बाह्र वर्ष अघि दार्जिलिङमा आई.एस्सी, पढ्न बसेको समयमा अन्वेषले खाना खाने होटलमा काम गर्थी । क्राइस्टेली धार्मिक अन्धताबाट ग्रसित सुजन, सेरा, टमस एडीका मतभन्दा मानवतावादको समर्थन गर्नु पर्ने धारणा व्यक्त गर्ने अन्वेषको नजर सेराभन्दा अघिल्लो आसनमा बसेकी वाणी शर्माको पर्दछ । तब उसलाई शिखाको भ्रमणकोले भन सताउन थाल्छ । अझ वाणी शर्माले अन्वेषको आसन नजिकै बस्न अनुमति माग्दा उसमा शिखाकै तादात्म्य पाउँछ ।

बाह्र वर्ष अघि सत्र वर्षकी शिखालाई अन्वेषले दार्जिलिङमा छोडेको थियो । अन्वेषको सेवामा तल्लिन रहने शिखा आमाबाबु चाँडै मरेपछि आमाकी साथीको घरमा नोकर्नी बसेकी हो । त्यही आमाकी साथी छेमाकहाँ खाना खाने अन्वेषलाई उसले हरेक कार्यमा सहयोग गर्छे । आफूले सेवा गरेको व्यक्ति अन्वेषसँग शिखा नजानिंदो किसिमले आकर्षित हुँदै जान्छे भने अन्वेष पनि शिखाप्रति नतमस्तक बन्दै जान्छ । यही क्रममा शिखाले प्रीतिको ढिपीले गर्दा अन्वेषलाई फागु पूर्णिमाको दिन भुक्त्याएर नीर खुवाउँछे । यस घटनाबाट आक्रान्त बनेको अन्वेष पछि शिखाले वास्तविकताको उजागर गराइदिएपछि शान्त बन्दछ । यस घटनापछि अन्वेष र शिखा एक अर्काप्रति समर्पित बनिरहेका हुन्छन् । आई.एस्सी. अध्ययनपछि शिखालाई बी.एस्सी. पढ्न पुनः आउने आश्वासन दिएर अन्वेष आफ्नो घर धनकुटा फर्कन्छ । परीक्षाको परिणाम आएपछि आमाबाबु र साथीभाइको प्राविधिक विषय पढ्ने आग्रह विपरीत सरकारी कलेजमा बी.एस्सी. पढ्न दार्जिलिङ जाँदा समयले फड्को मारिसकेको हुन्छ । शिखाले रामलाल क्षेत्री भन्ने धसिङ्गरे ड्राइभरबाट छेमाकै मिलेमतोमा लुटिएर पेट बोक्सकेकी हुन्छे । अब ऊ धनी बङ्गाली जोगेश दादासँग पोइल जाने निर्णय गर्छे । यस घटनाबाट अन्वेषले दार्जिलिङबाट बी.एस्सी. नपढी बी.ए. एम्.ए. र एम.लिट् पढ्नु पर्छे । यही उच्च अध्ययनका लागि अमेरिका गएको अन्वेष अध्ययनपछि घर फर्कने क्रममा शिलाकै प्रतिमूर्ति वाणी शर्मालाई भेट्छ ।

अन्वेषका आसन नजिकै आएर बसेकी वाणी शर्माका हरेक क्रियाकलाप ऊ अध्ययन गर्दै जान्छ । निरक्षर एवम् अर्काको जुठोपुरो खाएर जीवन निर्वाह गरेकी शिखाका तुलनामा सुशिक्षित वाणीका व्यवहार भिन्न देखिन्छ तर ती दुईका शारीरिक बनोट, आकर्षण, हाउभाउ आदिमा भने अन्वेष शिखाकै प्रतिमूर्ति देख्छ । अझ विमान अवतरणमा समस्या आएपछि एक अर्काप्रति समर्पित बन्दै गएका वाणी र अन्वेष आफ्ना आत्मीय भावनाका लहरहरूलाई अभिव्यक्त गर्दै जान्छन् ।

मौसमको प्रतिकूलताका कारण विमान सम्बन्धित स्थानमा अवतरण गर्न नसकेपछि, ओरिगन राज्यको पोर्टलन्ड सहरस्थित विमानस्थलतिर लाग्दछ । पोर्टलन्डमा पनि विमान अवतरण हुन नसकेपछि सियाटल सहरको बोइङ कम्पनीको विमानस्थलमा अवतरण गर्छ ।

कहालीलाग्दो परिवेशमा पनि साहस बोकेर अगाडि बढ्ने अन्वेषलाई वाणी आमाजस्तै अडिग, बाबुजस्तै विश्वसनीय र भुइँजस्तै भर पर्न योग्य व्यक्तिका रूपमा लिन्छे । विमान जमिनमा ओर्लिपछि धार्मिक आडम्बर देखाउँदै हर्षित बनेका क्राइस्टेली धर्मका व्याख्याता टमस एडी वाणी र अन्वेषको तर्कको बौद्धिकतालाई ठम्याउन सक्दैनन् । फलस्वरूप अब विमानमा रहँदा आउने समस्याप्रति उदासीन रहन्छ । शारीरिक थकाइले भन्दा मानसिक आतङ्कले गलित बनेका समस्त यात्रीहरूमध्ये वाणी अन्वेषणप्रति पूर्ण रूपमा समर्पित हुन्छे । यसबेला आत्मिकता, शारीरिकता र भावनात्मकताको भेद वाणीका चेतनाबाट हराइसकेको हुन्छ । फलतः उसको सम्पूर्ण शरीर अन्वेषलाई सुम्पिन्छे ।

लामो प्रतिकषापछि विमानका यात्रुहरू लिन बसहरू आउँदछन् । अत्याधुनिक सुविधासम्पन्न ड्यालस विमानस्थलबाट आएका यी यात्रुहरू बसमा चढ्दछन् । बस केही अगाडि गएपछि दुर्घटना ग्रस्त हुन्छ तर चोट भने कसैलाई लाग्दैन । उक्त बसबाट ओर्लेका सबै यात्रुहरू चिन्ता मग्न हुन्छन् भने अन्वेष र वाणी प्रेम लीलामा तल्लिन रहन्छन् । जसले गर्दा अन्वेषलाई शिखासँग दिलखुसा होटलमा गरेका क्रियाकलापको भ्रमको लाग्दछ । केही समयपछि नयाँ बसमा चढेर हायटा होटलमा जाँदा बस्ने र खाने व्यवस्था नभए पछि उनीहरू क्वालिटी इन होटलमा बस्न जान्छन् । त्यहाँ यिनीहरूले यौन सुख पनि प्राप्त गर्दछन् । भोलिपल्ट बोइङ विमानस्थलबाट वायुयान जापानको नारिता विमानस्थलतर्फ उड्दछ । करिब एक दिनको गगनमार्गको यात्रापछि वायुयान जापान कुल्चन पुग्छ । वायुयानबाट ओर्लेपछि भएको विस्फोटमा वाणीको मृत्यु हुन्छ भने अन्वेषण एकलै धरान फर्कन्छ । उपन्यासको कथा यहीं अन्त्य हुन्छ ।

४.४.३ कथानकको व्यवस्थापन

भ्रमको उपन्यासको कथानक आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा आबद्ध भएको छ । उपन्यासको ठाउँठाउँमा यसको प्रमुख पात्र अन्वेषको मनमा आएको भ्रमको बाहेक अन्य ठाउँमा क्रमिक रूपमा अगाडि बढेको छ । जुन निम्नानुसार छ :

४.४.३.१ आदि भाग

भ्रमणसँग सम्बन्धित भएर लेखिएको यस उपन्यासको आदिभागअन्तर्गत आरम्भदेखि अमेरिकाबाट तुलनात्मक साहित्यमा पीएच्.डी. गरेर फर्किएको अन्वेष अमेरिकाबाट नै उच्च अध्ययन गरेर फर्किरहेकी वाणी शर्माका बीचमा भएका आत्मीय समर्पणसम्मका घटनाशृङ्खलाहरू गर्दछन् ।

४.४.३.२ मध्यभाग

यस उपन्यासको मध्यभागमा अमेरिकाको ड्यालस विमानस्थलबाट उडेको विमान प्रतिकूल मौसमका कारण अवतरणमा समस्या आउँदछ । फलतः विमानका सम्पूर्ण यात्रीहरूमा नैराश्यता छाउँछ । यस उपन्यासका प्रमुख पात्र अन्वेष र वाणीमा व्याप्त नैराश्यताका साथै एक अर्कामा भएको नैसर्गिक आकर्षणदेखि विमान सम्बन्धित विमानस्थलमा अवतरण नगरी अर्कै निजी विमानस्थलमा अवतरण भएको घटना लगायत एकदिनको आरामपछि बोइङ विमानस्थलबाट जापानको नारिता विमानस्थलतिर प्रस्थान गर्नुसम्मका घटनाहरू पर्दछन् ।

४.४.३.३ अन्त्यभाग

यस उपन्यासको अन्त्यभागमा जापानको नारिता विमानस्थलमा विमान कुशलतापूर्वक अवतरण हुने कुरा निश्चित भएदेखि विमान अवतरणपछि बाहिर निस्कने क्रममा भएको विस्फोटबाट वाणीको मृत्यु भएको र अन्वेष निराश भई घर फर्किएको सम्मका घटनाहरू पर्दछन् ।

यसप्रकार प्रस्तुत उपन्यासको कथानकको व्यवस्थापन आदि, मध्य र अन्त्यको रैखिक शृङ्खलामा प्रस्तुत गरिए पनि उपन्यासको प्रमुख पात्रका मनमा आएको भ्रमकोको प्रकटीकरणका सन्दर्भमा यो क्रम केही खजमज हुन पुगेको छ ।

४.४.४ सहभागी

भ्रमको बहुपात्रीय उपन्यास हो । तसर्थ यसका चरित्रहरू विभिन्न रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । जसलाई विभेदक अभिलक्षण तालिकामा निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ -

भक्तिको

क्र.सं.	आधार → पात्र ↓	लिङ्ग		कार्य			प्रवृत्ति		स्वभाव		जीवनचेतना		आसन्नता		आबद्धता	
		पुरुष	स्त्री	प्रमुख	सहायक	गौण	अनुकूल	प्रतिकूल	गतिशील	स्थिर	वर्गीय	व्यक्तिगत	नेपथ्य	मञ्चीय	बद्ध	मुक्त
१.	अन्वेष	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
२.	वाणी शर्मा	-	+	+	-	-	+	-	+	-	-	+	-	+	+	-
३.	डा. टमस एडी	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
४.	श्रीमती यान एडी	-	+	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
५.	सुजन	-	+	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
६.	शिखा सुवेदी	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
७.	छेमा	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	+	-
८.	प्रीति गिरी	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
९.	मीना गिरी	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
१०.	रामलाल क्षेत्री	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
११.	जोगेश दादा	+	-	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+
१२.	टीकाराम जैसी	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
१३.	विमान चालक	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
१४.	परिचारिका	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
१५.	विमान क्याप्टेन	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
१६.	मुचुकुन्द चतुर्वेदी	+	-	-	-	+	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+
१७.	मृणालिनी	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+

माथिको विभेदक अभिलक्षण तालिकाअनुसार कार्यका आधारमा यस उपन्यासमा प्रमुख पात्रका रूपमा अन्वेष र वाणी रहेका छन् । फलस्वरूप यिनै दुई पात्रको केन्द्रीयतामा उपन्यासको घटनाक्रम अगाडि बढेको छ । यस उपन्यासमा सहायक पात्रका रूपमा सेरा ब्याम्सन, डा. टमस एडी, श्रीमती यान एडी, शिखा उपस्थित भएका छन् । त्यसैगरी सुजन, छेमा, प्रीति गिरी, मीना गिरी, रामलाल क्षेत्री, जोगेश दादा, टीकाराम जैसी, विमान क्याप्टेन, विमान चालक, मुचुकुन्द चतुर्वेदी, मृणालिनी, डेभिड, चार्ली जस्ता पात्रहरूको भूमिका गौण देखिन्छ ।

लिङ्गका आधारमा यस उपन्यासका पुरुष पात्रहरूमा अन्वेष, डा. टमस एडी, रामलाल क्षेत्री, जोगेश दादा, विमान क्याप्टेन, विमान चालक, टीकाराम जैसी, मुचुकुन्द चतुर्वेदी पर्दछन् भने स्त्री पात्रहरूमा वाणी शर्मा, सेरा ब्याम्सन, शिखा, परिचारिका, सुजन, श्रीमती यान एडी, छेमा, प्रीति गिरी, मीना गिरी, मृणालिनी पर्दछन् ।

प्रवृत्तिका आधारमा यस उपन्यासमा अनुकूल र प्रतिकूल दुवै किसिमका चरित्रहरूको उपस्थिति देखिन्छ । यस उपन्यासका अनुकूल पात्रहरूमा अन्वेष, वाणी, शिखा, परिचारिका, जोगेश दादा, टीकाराम जैसी पर्दछन् भने प्रतिकूल चरित्रहरूमा सेशा ब्याम्सन, डा. टमस एडी, सुजन, श्रीमती यान एडी, छेमा, प्रीति गिरी, मीना गिरी, मुचुकुन्द चतुर्वेदी, मृणालिनी पर्दछन् ।

जीवनचेतनाका आधारमा यस उपन्यासका वर्गीय पात्रका रूपमा अन्वेष सेरा ब्याम्सन, शिखा, परिचारिका, सुजन, डा. टमस एडी, श्रीमती यान एडी, विमान चालक, विमान क्याप्टेन, छेमा, प्रीति गिरी, मीना गिरी, टीकाराम जैसी, रामलाल क्षेत्री रहेका छन् भने व्यक्तिगत पात्रका रूपमा वाणी शर्मा, मृणालिनी, जोगेश दादा उपस्थित भएका छन् ।

स्वभावका आधारमा हेर्दा यस उपन्यासमा गतिशील र स्थिर दुवै किसिमका पात्रको प्रयोग गरिएको छ । जसमध्ये वाणी, शिखा मृणालिनी आदि पात्रको स्वभाव गतिशील किसिमको देखिन्छ भने अन्य पात्रहरू उपन्यासको आरम्भदेखि अन्त्यसम्म स्थिर रहेको देखिन्छ ।

आसन्नताका आधारमा यस उपन्यासका बहुसङ्ख्यक पात्रहरू नेपथ्यमा आएका छन् । यस्ता पात्रहरूमा शिखा, छेमा, मीना गिरी, प्रीति गिरी, रामलाल क्षेत्री, जोगेश दादा, टीकाराम जैसी, मधुकुन्द चतुर्वेदी, मृणालिनी पर्दछन् । यी पात्रको उपस्थिति उपन्यासमा प्रत्यक्ष नदेखिए पनि यसको घटनाक्रमलाई अगाडि बढाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् । यस उपन्यासका मञ्चीय पात्रहरूमा अन्वेष, वाणी, सुजन, डा. टमस एडी, श्रीमती यान एडी, परिचारिका, विमान क्याप्टेन पर्दछन् । यिनको उपस्थिति उपन्यासमा प्रत्यक्ष देख्न सकिन्छ ।

आवद्धताका आधारमा यस उपन्यासमा बद्ध र मुक्त दुवै किसिमका पात्रहरू प्रयोग गरिएको छ । यसका बद्ध पात्रहरूमा अन्वेष, वाणी, शिखा, डा. टमस एडी, श्रीमती यान एडी पर्दछन् । यी पात्रको अभावमा उपन्यासको कथानक शृङ्खला भत्कन्छ भने यी बाहेकका अन्य पात्रहरू मुक्त चरित्रका रूपमा आएका छन् ।

भ्रमरको उपन्यासको पात्रयोजनालाई विभेदक अभिलक्षण तालिकाका आधारमा हेर्दा प्रायः सन्तुलित किसिमको देखिन्छ । तापनि नेपथ्यका पात्रले पनि उपन्यासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको केही अस्वाभाविक देखिन्छ ।

४.४.५ परिवेश

भ्रमरको यात्रासँग सम्बन्धित उपन्यास हो । मूल रूपमा अमेरिकाको ड्यालस विमानस्थलदेखि जापानको नारिता विमानस्थलसम्मको परिवेशलाई प्रत्यक्ष रूपमा उपन्यासले आफूभित्र समाहित गरेको छ । अमेरिकामा उच्च अध्ययन गर्न गएका अन्वेष र वाणी आफ्नो अध्ययनपछि स्वदेश फर्कने क्रममा मौसमको प्रतिकूलताका कारण विमान आकासमै रुमलिएको घटनालाई यथार्थ रूपमा चित्रण गरिएको छ । यस सिलसिलामा विमान निजी विमानस्थलमा अवतरण गराउँदा यात्रीहरूमा छाएको नैराश्यताको चित्रण पनि मार्मिक रूपमा आएको छ ।

वायुयानका कर्मचारीको लापवाहीका कारण यात्रीले भेल्लु परेका समस्यालाई पनि त्यतिकै सहजताका साथ प्रस्तुत गरिएको छ । पृथ्वीलाई विज्ञान र प्रविधिको अभूतपूर्व विकासले गर्दा सुन्दर बनाएको छ तर यसको दुरुपयोग गरी कहालीलाग्दा नरसंहारका घटनाहरू भइरहेको पक्ष पनि त्यतिकै टड्कारो रूपमा आएको छ ।

प्रत्यक्ष रूपमा अमेरिका, जापान जस्ता विकसित मुलुकको परिवेश चित्रण गरिएको यस उपन्यासमा अप्रत्यक्ष रूपमा नेपाली भूगोललाई पनि समेटिएको छ । नेपालको काठमाडौँदेखि धरान, विराटनगर, इटहरी आदि स्थानको उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै भारतको दार्जिलिङदेखि सिक्किम र बनारससम्मका भूभाग पनि संवादका क्रममा आएका छन् । समयगत रूपमा हेर्दा करिब चार दिनको घटनाशृङ्खला उनीएको छ तर उपन्यासको प्रमुख पात्रको जीवन भोगाइका भ्रमहरूका रूपमा करिब बाह्र वर्ष अघिदेखिका घटनाक्रम आएका छन् । यसप्रकार प्रत्यक्ष एवम् परोक्ष रूपमा अमेरिकादेखि नेपाल हुँदै भारतका विभिन्न नगरीहरूको चित्रण गरिएको यस उपन्यासमा विज्ञानका चमत्कारिक उपलब्धिहरूले गर्दा पृथ्वीमा भएको उन्नतिका साथै यसको दुरुपयोगबाट भएका कहालीलाग्दा नरसंहार र यसबाट उत्पन्न विषम परिवेशको चित्रण सघन रूपमा गरिएको छ ।

४.४.६ उद्देश्य

भ्रमहरूको विश्वमा बढ्दै गएको वैज्ञानिक उपलब्धीले सुविधासम्पन्न बन्दै गएको मान्छेको जीवनचक्रका साथै यही वैज्ञानिक उन्नतिको दुरुपयोगले भएका विनाशकारी प्रलयहरूको चित्रण गरी मानवतावादी दृष्टिकोण प्रक्षेपण गरिएको कृति हो । वैज्ञानिक उन्नतिका कारण अनेकौं यन्त्रहरू आविष्कार भइरहेका छन् । तसर्थ ती यन्त्रहरूको सही सदुपयोग हुनु पर्छ नकि नरसंहारमा । यस संसारमा दानवीय स्वभावका व्यक्तिहरूबाट वैज्ञानिक उन्नतिको दुरुपयोग गरी केही मानवीय नरसंहारका घटनाहरू घटाए पनि अन्ततोगत्वा ती दुष्टहरूको नै पराजय हुने तथा चेतनशील मानवीय जनताले अझ उन्नति गरेर देखाउँछन् भन्ने कुरा उपन्यासमा यसरी व्यक्त गरिएको छ -

आणविक विस्फोटले पारमाणिक प्रलयले र दानवीय
नरसंहारले समेत मानवको बाँच्ने, बाँचेर बचाउने,
बचाएर पृथ्वी सिंगार्ने अदम्य इच्छालाई मार्न नसकेको
प्रत्यक्ष प्रमाण जापान नै हो ।^{५४}

नेपाली समुदाय एउटा छुट्टै पहिचान बोकेको समाज हो । यसका आफ्नै रीतिरिवाज र परम्पराहरू छन् । सनातन आदर्शमा अगाडि बढेको यस समाजमा दुराचार, व्यभिचार आदि कुप्रवृत्तिले जरा गाडिरहेको छ । तसर्थ यस्तो प्रवृत्तिले नेपाली समाजलाई अन्ततोगत्वा रसातलमा पुऱ्याउँछ भन्ने अभिव्यक्ति दिनु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो । प्रवासी नेपालीहरूको पनि भ्रमको पाइने यस उपन्यासमा त्यहाँका यथार्थ घटनाक्रमको पनि चित्रण गरिएको छ ।

विश्व सबै जात-जाति, भाषा-धर्म एवम् सम्प्रदायका समुदायको साझा घर हो । यहाँ रहेका सम्पूर्ण मानव समुदायले आआफ्नो संस्कृति चालचलन अनुसार जीवन निर्वाह गरिरहेका हुन्छन् । यी सम्पूर्ण धर्मको अन्तिम लक्ष्य भनेको स्वस्थ समाजको स्थापना नै हो भन्ने कुरालाई चटकक बिसेर धार्मिक आडम्बर प्रस्तुत गर्दै हिंड्ने साम्प्रदायिक भावनाले ग्रसित व्यक्तिहरूप्रति वितृष्णा व्यक्त गर्नु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो । त्यसैगरी मान्छे जतिसुकै साम्प्रदायिक भावनाले ग्रसित भए पनि उसलाई आपत पर्दा धर्म, जाति र भाषा वा भूगोल, रङ र उमेर अथवा

^{५४} डा. तारानाथ शर्मा, **भ्रमहरूको** (सिक्किम : जनपक्ष प्रकाशन, २०४५), पृ. १२७ ।

स्त्री, पुरुष वा बालक कुनै पनि भेद नगण्य, नितान्त अनावश्यक तथा सर्वथा गौण भएर जान्छ^{५५} भन्ने विश्वजनीन यथार्थको अभिव्यक्ति दिनु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो ।

यसप्रकार नेपाली एवम् प्रवासी नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गर्नुका साथै विश्वका अतिविकसित राष्ट्रका जनताको धार्मिक आडम्बरप्रति वितृष्णा व्यक्त गर्दै मानवतावादी भावनाले ओतप्रोत भएको स्वस्थ समाजको स्थापना गर्न अभिप्रेरित गर्नु यस उपन्यासको महत्त्वपूर्ण उद्देश्य हो ।

४.४.७ दृष्टिविन्दु

भ्रमणसँग सम्बन्धित उपन्यास हो । यस उपन्यासमा जति पनि घटनाशृङ्खलाहरू आएका छन् ती सबै समाख्याताले तृतीय पुरुष पात्रका माध्यमबाट अभिव्यक्त गरेका छन् । रैखिक ढाँचामा लेखिएको प्रस्तुत उपन्यासको प्रमुख पात्र अन्वेषणले चाहे दार्जिलिङ पढ्न बस्दा आफ्नो सेविका बन्न पुगेकी शिखाको भ्रमणको अभिव्यक्ति दिँदा होस् चाहे अमेरिकाबाट जापान हुँदै स्वदेश फर्कने क्रममा विमानमा भेट भएकी शिखाकै भ्रमणको दिने वाणी शर्मासँगका आत्मीय समर्पणमा किन नहोस् सबै घटनाक्रम तृतीय पुरुष पात्र अन्वेषणकै माध्यमबाट अभिव्यक्त भएको छ । फलस्वरूप उपन्यास तृतीय पुरुष अर्थात् बाह्य दृष्टिविन्दुमा संरचित बनेको छ ।

४.४.८ भाषाशैलीय विन्यास

भ्रमणको व्यापक परिवेशलाई आफूभित्र समाहित गर्ने उपन्यास हो । खासगरी यात्रा वृत्तान्त प्रस्तुत गरिएको यस उपन्यासमा अमेरिकादेखि जापान हुँदै नेपालसम्मको परिवेशका विभिन्न चरित्रहरू प्रयोग गरी सोही अनुकूलको भाषाको प्रयोग गरिएको छ ।

यस उपन्यासका प्रमुख पात्र अन्वेषण र वाणी उच्च शिक्षा आर्जन गरेका व्यक्तित्व हुन् । तसर्थ यी पात्रहरूका संवाद प्रबुद्ध किसिमका देखिन्छन् भने अमेरिकी संस्कृतिका पात्रहरूले बोलेको अङ्ग्रेजी संवादलाई नेपालीमा उल्था गरी प्रस्तुत गरिएको कुरा उपन्यासमा वर्णित घटनाक्रमबाट प्रष्ट हुन्छ । यसले उपन्यासलाई रोचक बनाएको छ । त्यसैगरी प्रमुख पात्र अन्वेषण दार्जिलिङमा अध्ययन गर्दा उसकी सहयोगी बन्न पुगेकी शिखाको संवादमा कथ्य भाषाको प्रभावका साथै दार्जिलिङमा प्रचलित नेपाली भाषिकाको प्रयोग गरिएको छ । ऊ भन्छे- “.... प्रीतिले छाड्दै छाडिन कि, अन्त म घानमा परिहालें । सपै प्रीतिको त हो नि जी ।”^{५६}

यसप्रकार पात्र अनुसारको भाषाको प्रयोगले उपन्यास हृदयस्पर्शी बन्न पुगेको छ । त्यस्तै उपन्यास बृहत् आख्यानात्मक विधा भएकाले यसलाई कलात्मक बनाउनका लागि विभिन्न भाषिक उक्तिहरूको प्रयोग गर्नुपर्छ । तसर्थ प्रस्तुत उपन्यासको भाषालाई सौन्दर्ययुक्त बनाउनका लागि सूक्तिमय कथन जस्तै: प्रथम प्रेमको पीडा पचासौं प्रयत्नले पनि पखालिदैन । (पृ. ३३), आफ्नो अस्तित्व जस्तो प्यारो वस्तु अरू कुनै छैन । (पृ. ३६) आदि प्रयोगका साथै उखान टुक्काको समुचित प्रयोग गरिएको छ । यसका साथै उपन्यासको ठाउँठाउँमा गीतको प्रयोग (पृ. १३, पृ. २२ आदि) ले भाषा मिठासपूर्ण बनेको छ । अनुकरणात्मक शब्दको भरमार प्रयोग गरिएको यस उपन्यासमा तत्सम, आगन्तुक एवम् भर्सा शब्दहरूको प्रयोगले अभिव्यक्तिमा कलात्मकता थपिएको छ । फलतः उपन्यासको भाषा कौतूहलमय बन्न पुगेको छ ।

४.४.९ व्याख्या तथा निष्कर्ष

यथार्थ घटनामा आधारित भ्रमणको उपन्यास नेपाली सांस्कृतिक पक्षको चित्रण गरिएको कृति हो । नेपालदेखि अमेरिकासम्मको परिवेशलाई यसले आफूभित्र समाहित गरेको छ । विश्वमा

^{५५} ऐजन, पृ. ४२ ।

^{५६} ऐजन, पृ. २७ ।

भएको वैज्ञानिक उपलब्धिको गुणगान गरिएको यस उपन्यासमा यसको दुरूपयोगबाट भएका नरसंहारका घटनाप्रति घृणा व्यक्त गरिएको छ । फलतः यस उपन्यासमा मानवतावादी दृष्टिकोण अभिव्यक्त भएको छ र सबै व्यक्ति धार्मिक आडम्बरबाट माथि उठेर सहिष्णुताको भावना विश्व समुदायमा उजागर गराउनु पर्ने सन्देश दिइएको छ । तृतीय पुरुष पात्र अन्वेषको माध्यमबाट उपन्यासको कथा अगाडि बढेको छ । यस क्रममा वृत्यानुप्रासको अत्यधिक प्रयोग तथा संस्कृत शब्दहरूको सामन्जस्यमूलक विन्यास गरिएको छ । संस्मरणात्मक शैलीमा लेखिएको **भक्तिको** उपन्यासको शीर्षकले बितेको समयको स्मरण भन्ने अर्थ बहन गरेको छ । उपन्यासमा अमेरिकाबाट जापान आइपुग्दा वायुयानमा भएका घटना-प्रतिघटना र ती घटनाहरूले उपन्यासको प्रमुख पात्र अन्वेषका अतीतका गर्भमा विलिन भएका जीवनका मोडहरूलाई स्मरण गराउनमा नै कृति केन्द्रित भएकाले शीर्षक विषयवस्तु अनुकूल सार्थक रहेको छ ।

४.५ नेपालदेखि अमेरिकासम्म उपन्यासको विश्लेषण

४.५.१ परिचय

नेपालदेखि अमेरिकासम्म विश्वविद्यालयको परिवेशमा लेखिएको उपन्यास हो । यो वि.सं. २०४९ सालमा डा. तारानाथ शर्मा नामबाट साभा प्रकाशनबाट प्रकाशित भएको हो । ३५० पृष्ठका ८४ परच्छेदमा विस्तार गरिएको यस उपन्यासमा कम्तिमा दुई पृष्ठ (परिच्छेद, ८, २२ र ७२) देखि बढीमा आठ पृष्ठ (परिच्छेद : २०) सम्मका परिच्छेदहरू रहेका छन् । फलस्वरूप उपन्यासको परिच्छेद विभाजन प्रायः समानुपातिक किसिमको छ ।

४.५.२ कथावस्तु

नेपालदेखि अमेरिकासम्म उपन्यासमा दार्जिलिङबाट बी.ए. पास गरेर रूप एवम् गुणले युक्त कविता कीर्तिपुरमा अङ्ग्रेजी विषयमा एम्.ए. गर्न आउँछे । ऊ कीर्तिपुरमा अछामकी शोभा प्रधान भन्ने केटीसँग महिला छात्रावासमा बस्छे । उन्नाइस हिउँद पचाइसकेर पनि आफ्नो शरीरको स्याहरा गर्न नजान्ने शोभा आमाको मृत्युपछि बाबुले ल्याएकी कान्छीआमाको दुर्व्यवहार सहेकी हुन्छे । उसको दाजु श्यामलाल प्रधानले चाकडी गरेर बहिनीलाई छात्रवृत्ति मिलाउँछ भने आफू पनि छात्रवृत्तिमै भूगोल विषयमा पीएच्.डी. गर्न अमेरिका गएको हुन्छ । शोभा कवितासँग बस्न थालेपछि ऊबाट प्रभावित हुँदै आफूलाई सफा राख्न थाल्छे । कामिनी, नीलिमा, छाया, शम्पा जस्ता साथीहरूसित विश्वविद्यालयको वातावरणलाई नै रमणीय बनाउने गर्विली कवितालाई भाउजू बनाउन शोभाले जाल थाप्न थाल्छे । शोभाको व्यवहारलाई राम्ररी बुझेकी कविताले आफ्नो फोटो शोभाकै आग्रहमा अमेरिका पठाउन स्वीकृति पनि दिन्छे ।

कपट, कलङ्क र कल्मसले कुङ्गन्ध भएको काठमाडौंमा मस्कोबाट शेखर शर्मा आउने कुरो नीलिमाले उसका साथीहरूसँग बताउँछे । दस वर्ष अघि रुस गएको र चार वर्ष अघि एक महिना बिदामा आएको बेला एक घण्टा कुरा गरेकै भरमा अविभावककै स्वीकृतिमा नीलिमा ऊसँग बिहे गर्न राजी भएकी हुन्छे । यति ठूलो निर्णय सजिलै गरेकोमा कविता काठमाडौंको चलनप्रति अचम्म मान्छे । शेखर आउने दिन ६ जना साथीहरू लिई नीलिमा विमानस्थलमा उसको स्वागतार्थ जान्छे । यता केही दिनपछि श्यामलाल ६ महिना नआउने चिठी शोभाले प्राप्त गर्छे । किरन्टोकी शोभा परीक्षापछि छात्रवृत्ति नपाउने भएकाले चिन्तित बन्दछे । परीक्षा पनि नजिकै आएकाले सबै विद्यार्थीहरू पढाइमा नै सक्रिय हुन्छन् भने नीलिमाले चाहिँ शेखरको पछि लागेर पढाइलाई चटककै छाडिदिई । विवाहपछि शेखरको कामपिपाशु एवम् व्यभिचारको पराकाष्ठालाई मूकदर्शक बनेर अञ्चलाधीश पिता विश्वमणि बराल र काठमाडौंको प्रसिद्ध व्यापारी ससुरा रविकान्त शर्माको इज्जत नीलिमाले थामिरहेकी थिई । उसको बिहेको सात महिनापछि आएको तीजमा आमा, जेठी भाउजू तथा साथी शम्पाका साथमा बागमतीमा पञ्चमी नुहाउन जाँदा शम्पाले नीलिमाका शरीरका नीलडाम देख्छे । नीलिमाले यसबारे बताउँदा ऊ तीन छक पर्छे । बाहिरबाट हेर्दा देउता जस्तो देखिने शेखर राक्षस नै रहेछ भन्ने वास्तविकतालाई स्वीकार्छे । पञ्चमीको पूजा सकेर भोजन गरेपछि शम्पा छात्रावास फर्कन्छे भने नीलिमा शेखरको यौन उन्मत्तता नाबालक नोकर्नी

कान्छीमा पोखिन सक्ने ठानी बैठकमा गफको गण्डकी उरालिरहेका आमा र जेठी भाउजूलाई नसोधी बत्तीसपुतलीको शेखरको घरमा जान्छे । घरमा पुग्दा कान्छी र शेखर यौन लीलामा व्यस्त रहेको प्रत्यक्ष देख्छे । आफूलाई दाजुसँग कुरा गर्दा रन्डी भन्ने शेखरको वास्तविक रूप देखेपछि उसलाई तीव्र घृणा गरे पनि शेखरले अनेक बहाना गरेर नीलिमालाई फकाउँछ । यही समयमा नीलिमालाई भेट्न कामिनी आउँछे । यसै मौकामा आफ्नो कामवासना खन्याउन अनेक बहाना गरी शेखरले कामिनीलाई आफ्नै भटभटेमा राखेर छात्रावास पुन्याउन पाए पनि ऊ सफल भने हुँदैन ।

विश्वविद्यालयमा कविताको नाममा एउटा चिठी आउँछ । श्यामलालले प्रेमको दार्शनिक व्याख्या गरेर पठाएको त्यो चिठीले कविताजस्ती गर्विली युवतीलाई पनि विचलित बनाउँछ । उसले त्यो चिठी आफ्ना साथीहरूलाई देखाउँछे । यसमा साथीहरूले टीकाटिप्पणी गरिरहेका बेला नीलिमा आफ्ना साथीहरूलाई चाबेल स्थित माइतमा शनिवार खाना खान बोलाउन र आफ्नो पीडा पोख्न आउँछे । नीलिमाको आग्रह अनुसार शोभा बाहेक उसका सबै साथीहरू नीलिमाको माइतमा जान्छन् । त्यहाँ नीलिमाको सान्दाजु देवमणि बरालसँग परिचय हुन्छ । बेलायतबाट उच्च शिक्षा आर्जन गरेको देवमणि र नीलिमाका साथीहरूबीच नीलिमाको भावी जीवनबारे तर्कपूर्ण कुरा हुन्छ । अन्त्यमा उनीहरूले सम्बन्धविच्छेदलाई नै उपयुक्त माध्यम ठान्दछन् । यसको सल्लाह गर्न देवमणिले आफ्नो साथी वकिल अशेष ढुङ्गाना र प्रहरी निरीक्षक प्रसन्न सुवेदीलाई आफ्नो घरमा बोलाएको बेलामा नीलिमालाई लिन शेखर आइपुग्छ । दाजुका साथीहरूको सल्लाह बमोजिम कानुनी रीत पुन्याउन हौसिएकी नीलिमालाई शेखरले लछारपछार पार्छ । रिसको भ्रुवाकमा अन्धो बनेको शेखर देवमणिका साथीले भ्रुपारेपछि निरीह भएर घर फर्कन्छ । यसपछि नीलिमा शेखरसँग सम्बन्ध विच्छेद गरेर विश्वविद्यालयमा पुनः अध्ययन गर्न थाल्छे ।

कविता नारी पवित्रताबारे सोचिरहेका बेला शोभा हतारिदै आउँछे । दाजु आइपुगेको समाचार कवितालाई सुनाएपछि ऊ दाजुलाई भेट्न मोहनमुनि दाहालको घरमा नीलिमा, कविता र शोभालाई लिएर जान्छे । यिनीहरू श्यामलालसँग भेट गरी बेलुका छात्रावास नै फर्कन्छन् । ठूला ओहोदामा पुग्ने व्यक्तिको चाकडी गरेर काठमाडौंमा घर बनाउन सफल भएको मोहनमुनि दाहाल गाउँमा आमाबाबु, स्वास्नी, छोराछोरी भएर पनि आफूलाई अविवाहित टुहुरोका रूपमा चिनाउन पछि पर्दैन । पढाउन भनेपछि मरेतुल्य हुने ऊ कुरा दोचारेर नै विद्यार्थीहरूलाई टार्छ । ऊ यस्तै टपटुइयाँहरूको लहैलहैमा चलेको नयाँ शिक्षाको व्याख्याता बन्छ भने छात्रछात्रा तथा कुशल प्राध्यापकहरू यसको विरोधमा उत्रन्छन् । कीर्तिपुरमा भएको विरोध सभामा बोल्दा स्वयंसेवकका रूपमा अङ्ग्रेजी विभागमा पढाउन थालेको देवमणि, आयोजक र विद्यार्थी नेताहरू पक्राउ पर्छन् भने अन्यलाई निर्मम यातना दिइन्छ । कवितालाई भने श्यामलाले मञ्चको कुनामा लुकाउँछ । तसर्थ यिनीहरू भित्रै थुनिन्छन् । पछि अनेकौं प्रयासबाट त्यस अप्रत्यासित कारागारबाट मुक्त हुन्छन् र मोहनमुनिको घरमा बस्न जान्छन् । मोहनमुनि कुराकानीका सिलसिलामा कवितालाई नयाँ शिक्षाको समर्थन गर्न उक्साउँछ । यही समयमा रेडियो नेपालबाट नयाँ शिक्षाका कट्टर विरोधी प्रसिद्ध लेखक तथा प्राध्यापक किशोरचन्द्र उपाध्यायले नयाँ शिक्षाको समर्थनमा दिएका अभिव्यक्तिबाट कविता चकित हुन्छे । अझ **मातृभूमि** साप्ताहिक पत्रिकामा प्रकाशित ५६ जना वरिष्ठ प्राध्यापक जागिर मुक्त तथा विश्वविद्यालय अनिश्चित कालका लागि बन्द जस्ता समाचारबाट ऊ व्यथित बन्छे । फलतः यसको समर्थक मोहनमुनिसँग तार्किक विरोध गर्छे । कविताकी साथी छाया थापाको सम्पर्क शिशिर राणासँग थियो । तसर्थ छाया खोरमा थुनिएको जानकारी पाउनासाथ शिशिरले शिक्षामन्त्री तथा गृहमन्त्रीलाई भनेर छायासहित उसका साथीहरू र सुरक्षा खलबल्याएको आरोपमा समातिएको देवमणिलाई पनि छुटाउँछ । यता आन्दोलन पनि त्यसै तुहिनन्छ ।

सहयोगी स्वभावको श्यामलाल कविताप्रति एकोहोरिडरहेको थियो । यही मौका छोपेर मोहनमुनिले शोभामाथि जाल बिच्छ्यायो । यता श्यामलाल भने बिहेप्रति कविताले गरेको तर्कको वास्तै नगरी बिहे गर्ने तयारीमा लाग्छ । कविता भने श्यामलालकहाँबाट गएपछि विराटनगर जान्छे । प्रेमले अन्धो भएको श्यामलालले कवितालाई विराटनगरमै चिठी पठाउँछ । यसको

प्रत्युत्तरमा कविताले तपाईंको र मेरो स्वभावमा आकास पातालको भिन्नता भएका कारण मित्रका रूपमा मात्र रहन सक्ने कुरा प्रष्ट पार्छे । यस कुराबाट व्यथित श्यामलाल दसैको रमभूममा पनि शून्यता बोध गर्छ भने शोभाले उन्मत्त भएर मोहनमुनिसँग खुसियाली मनाउँछे । बिदाको समयमा कविता, नीलिमा, शिशिर, छाया, देवमणि दार्जीलिङ घुम्न गए । त्यहाँको अनुपम सौन्दर्य पिएर विराटनगर फर्किएपछि विश्वविद्यालय खुल्ने समाचार प्रकाशित हुन्छ । यसपछि यिनीहरू काठमाडौंतर्फ लाग्दछन् । विश्वविद्यालय खुलेपछि देवमणि लामो समयसम्म स्वयंसेवकका रूपमा प्राध्यापन गर्न बाध्य हुन्छ भने श्यामलाल कविताले भेट नदिएकोमा व्यथित बन्दछ । एकदिन नयाँ सडकमा कवितालाई श्यामलालले जबर्जस्ती गर्न खोज्दा शिशिरका सहायताले जोगिन सफल भएपछि ऊ साथीहरूसँगै हिंड्न थाली । समय चिन्तै गयो । दोस्रो वर्षको परीक्षा पनि निर्वाध रूपमा सम्पन्न भयो । तसर्थ कविताहरू पुस्तकको भारी बिसाउन पुस्तकालय गएको बेला कविता एकलै भएको मौका पारेर श्यामलालले अप्रत्यासित रूपमा कविताको टाउकामा सिन्दुर हालिदियो र सम्पूर्ण पुस्तकालयको वातावरणलाई नै विषाक्त बनाइदियो । यस घटनाबाट कविता विह्वल बने पनि देवमणिले उसलाई सम्झायो । यता श्यामलालको भने नखर्माउली चर्चाले भोटाहिटीकी घिउ पसलेकी छोरी नानुहीरासँग विवाह गराइदिई र श्यामलालले घिउमैया नानुहीरालाई लिएर सात समुन्द्र पार गर्‍यो । श्यामलाल हिंडेपछि शोभाले पनि मोहनमुनिको सिन्दुरपोते ग्रहण गरी ।

एम्.ए. दोस्रो वर्षको परीक्षाफल पनि प्रकाशन भयो । पञ्चकन्या नै राम्रो अङ्क ल्याएर उत्तीर्ण भएपछि जागिर पनि पाए । यसपछि छायाको शिशिरसँग, शम्पाको प्रसन्न सुवेदीसँग, कविताको देवमणिसँग, नीलिमाको अशेषसँग तथा ढिलै भए पनि कमिनीको रत्नप्रकाश मल्लसँग विवाह भयो । यी सबै आधुनिक रूपमा सुखी दाम्पत्य जीवन बिताउन थाले । यता भूगोलमा पीएच्.डी. गरेर कम्युनिटी कलेजमा प्राध्यापनमा लागेको श्यामलालले भोटाहिटीकी घिउमैयालाई आफ्नो जीउ र कोठाको सरसफाई गर्न तथा अमेरिकाली वातावरणमा समायोजन गराउन पटककै नसकेपछि ६ महिनाकी छोरी प्रीतिसहित उसलाई माइत पठाइदियो । यसको करिब डेढ वर्षपछि श्यामलालले नानुहीरालाई केही महिनामा भिकाउने भुटो आश्वासन दिई छोरी प्रीति र बहिनी ज्वाइँलाई अमेरिका भिकाई त्यहाँकै शिला भन्ने केटीसँग विवाह गर्‍यो । परिस्थितिबस कविता र उसका साथीहरू पनि पति सहित छुट्टाछुट्टै बहानामा अमेरिका पुगे । अन्य सबै साथीहरूका पति विचार सुहाउँदा भए पनि कमिनीले भने परिवारको आग्रहमा आफूले मन पराएको मणिरत्न शाक्यलाई त्यागेर रत्नप्रकाश मल्लसँग विवाह गरेकी थिई । रत्नप्रकाश अमेरिकाजस्तो मुलुकमा पनि परम्परागत सङ्कुचित सोचाइमै सीमित भएका कारण ऊ मणिरत्नसँगै जीवन बिताउन थाली । अमेरिकामा कविता र देवमणिले पनि पीएच्.डी. को अध्ययन पूरा गरे । नेपालमा यही समयमा जनसङ्घर्षले चरम रूप लिएपछि जनमत सङ्ग्रहको घोषणा भएको खबर कृष्णहरिबाट कविता, देवमणि, नीलिमाहरूले सुनेपछि यिनीहरू हर्षित हुँदै नेपाल फर्कन्छन् र उपन्यासको पनि अन्त्य हुन्छ ।

४.५.३ कथानकको व्यवस्थापन

नेपालदेखि अमेरिकासम्म उपन्यासमा कविताले कीर्तिपुरमा एम्.ए. को अध्ययन गर्न थालेदेखि अमेरिकाबाट पीएच्.डी. गरेर नेपाल फर्किएसम्मको घटनाक्रमलाई आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा रैखिक ढाँचामा प्रस्तुत गरिएको छ । जुन निम्नानुसार छ-

४.५.३.१ आदि भाग

यस उपन्यासको आदिभागान्तर्गत कविता दार्जीलिङबाट बी.ए. पास गरेर त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुरमा एम्.ए. पढ्न थालेदेखि काठमाडौंली सङ्कुचित संस्कृतिको अनुभवका साथै नीलिमाको दाजु देवमणि र कविताबीच साक्षात्कार भएपछि दुवै केही विचलित बनेको सम्मका घटनाशृङ्खलाहरू पर्दछन् ।

४.५.३.२ मध्य भाग

यस उपन्यासको मध्य भागमा शोभाका प्रयासले श्यामलालले कवितालाई चिठी पठाएपछिका घटनादेखि छात्र आन्दोलनका समयमा श्यामलाल र कविता सभा हलमा थुनिएको घटना, त्यसबाट मुक्त भई मोहनमुनिका घरमा बिताउनु परेका दिनहरू हुँदै कवितालाई श्यामलालले केन्द्रीय पुस्तकालयभित्र गरेको दुर्व्यवहार तथा देवमणि र कविताको वैवाहिक जीवनको शुभारम्भसम्मका घटनाहरू पर्दछन् ।

४.५.३.३ अन्त्य भाग

प्रस्तुत उपन्यासको अन्त्यभागमा चाकडी र चाप्लुसीलाई महत्त्व दिने तथा प्रतिभाको कदर गर्न नजान्ने काठमाडौँबाट कवितासहित उसका साथीहरू आआफ्ना पतिसँग उच्च अध्ययन या विशेष कामका लागि अमेरिका गएदेखि आफ्नो काम पूरा गर्दा नेपालमा जनमत सङ्ग्रहको घोषणा पनि भएकाले यसको खुशीयाली मनाउँदै नेपाल फर्किएसम्मका घटनाहरू पर्दछन् ।

आदि, मध्य र अन्त्यको रैखिक शृङ्खलामा अगाडि बढेको यस उपन्यासको आदि भाग उपन्यासको अन्य घटनाक्रम निकै अगाडि बढिसकेपछि मात्र प्रमुख पुरुष पात्रको उपस्थिति देखिन्छ । जसले गर्दा प्रमुख स्त्री पात्रको भन्दा पुरुष पात्रको उपस्थिति उपन्यासको सुरु तिर फितलो भएकाले कथावस्तुको व्यवस्थापन केही कमजोर हुन पुगेको छ ।

४.५.४ सहभागी

नेपालदेखि अमेरिकासम्म उपन्यास बहुल पात्रयोजना युक्त कृति हो । यसमा विभिन्न भूमिकामा प्रयोग गरिएका बहुसङ्ख्यक पात्रहरूको बौद्धिक स्तर उच्च छ । यी पात्रहरूको प्रकारगत वर्गीकरणलाई विभेदक अभिलक्षण तालिकामा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

नेपालदेखि अमेरिकासम्म

क्र.सं.	आधार → पात्र ↓	लिंग		कार्य			प्रवृत्ति		स्वभाव		जीवनचेतना		आसन्नता		आबद्धता	
		पुरुष	स्त्री	प्रमुख	सहायक	गौण	अनुकूल	प्रतिकूल	गतिशील	स्थिर	वर्गीय	व्यक्तिगत	नेपथ्य	मञ्चीय	बद्ध	मुक्त
१.	कविता	-	+	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
२.	देवमणि	+	-	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-
३.	कामिनी	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+	-
४.	शम्पा	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
५.	नीलिमा	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	-
६.	छाया	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
७.	शांभा	-	+	-	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+	+	-
८.	श्यामलाल	+	-	-	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+	+	-
९.	मोहनमनि	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-
१०.	शिशिर राणा	+	-	-	+	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
११.	शेखर शर्मा	+	-	-	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+	+	-
१२.	कृष्णहरि काफ्ले	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
१३.	अशेष ढुङ्गाना	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
१४.	प्रसन्न सुवेदी	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-
१५.	अच्युत सुवेदी	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	+	-
१६.	नानुहीरा	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+	-
१७.	चर्चा श्रेष्ठ	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
१८.	प्रीति	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
१९.	शीला	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+
२०.	डम्बरजङ्ग थापा	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
२१.	समरजङ्ग थापा	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
२२.	रामबहादुर श्रेष्ठ	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
२३.	किशोरचन्द्र उपाध्याय	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
२४.	विश्वमणि बराल	+	-	-	-	+	+	-	+	-	+	-	+	-	-	+
२५.	रविकान्त शर्मा	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+
२६.	शवणलाल जोशी	+	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
२७.	नीलिमाकी आमा	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	+
२८.	नीलिमाकी जेठी भाउजू	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+
२९.	मणिरत्न शाक्य	+	-	-	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+	-	+
३०.	रत्नप्रकाश मल्ल	+	-	-	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+	-	+

माथिको तालिकाअनुसार कार्यका आधारमा यस उपन्यासका प्रमुख पात्र कविता र देवमणि हुन् । यसमा पनि अझ कविताकै केन्द्र विन्दुमा उपन्यासले फड्को मारेको छ भने कामिनी, छाया, शम्पा, नीलिमा शोभा, श्यामलाल, शिशिर राणा पात्रहरूको भूमिका सहायक भएर आएको छ । त्यस्तै अन्य पात्रहरूको भूमिका उपन्यासमा गौण देखिन्छ ।

लिङ्गका आधारमा हेर्दा यस उपन्यासका पुरुष पात्रहरूमा देवमणि बराल, श्यामलाल, मोहनमुनि दाहाल, शिशिर राणा, कृष्णहरि काफ्ले, अशेष दुङ्गाना, प्रसन्न सुवेदी, अच्युत सुवेदी, डम्बरजङ्ग थापा, समरजङ्ग थापा, रामबहादुर श्रेष्ठ, किशोरचन्द्र उपाध्याय, विश्वमणि बराल, मणिरत्न शाक्य, रत्नप्रकाश मल्ल पर्दछन् भने स्त्री पात्रहरूमा कविता, नीलिमा, छायाँ, शम्पा, शोभा, कामिनी, चर्चा श्रेष्ठ, नानुहीरा, प्रीति, शिला, नीलिमाकी आमा र ठूली भाउजू पर्दछन् ।

प्रवृत्तिका आधारमा यस उपन्यासमा अनुकूल पात्रहरूको बाहुल्यता देखिन्छ । यस्ता पात्रहरूमा कविता, कामिनी, छायाँ, शम्पा, नीलिमा, देवमणि, शिशिर राणा, कृष्णहरि काफ्ले, अशेष दुङ्गाना, प्रसन्न सुवेदी, अच्युत सुवेदी, प्रीति, मणिरत्न शाक्य पर्दछन् भने प्रतिकूल पात्रहरूमा शोभा, श्यामलाल, मोहनमुनि दाहाल, शेखर शर्मा, नानुहीरा, चर्चा श्रेष्ठ, शिला, रविकान्त शर्मा पर्दछन् ।

जीवनचेतनाका आधारमा यस उपन्यासमा व्यक्तिगतभन्दा वर्गीय पात्रहरूकै बाहुल्यता देखिन्छ । यस उपन्यासका देवमणि, कामिनी, नानुहीरा, चर्चा श्रेष्ठ, शेखर शर्मा, मणिरत्न शाक्य, रत्नप्रकाश मल्लजस्ता पात्रहरू व्यक्तिगत चरित्रका रूपमा उपस्थित भएका छन् भने अन्य सबै पात्रहरू वर्गीय किसिमका छन् र यी पात्रहरूले समाजका कुनै न कुनै वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् ।

स्वभावका आधारमा यस उपन्यासका बहुसङ्ख्यक पात्रहरू स्थिर किसिमका छन् भने अल्पसङ्ख्यक पात्रहरूको चरित्र गतिशील किसिमको छ । यस्ता पात्रहरूमा कामिनी, नीलिमा, शोभा, श्यामलाल, शेखर शर्मा, किशोरचन्द्र उपाध्याय, रत्नप्रकाश मल्ल पर्दछन् । यी पात्रहरूको उपस्थिति उपन्यासमा गतिशील किसिमको छ भने यी बाहेक उपन्यासका अन्य पात्रहरू कृतिको आरम्भदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो विचारमा स्थिर रहेका छन्।

आसन्नताका आधारमा यस उपन्यासका कविता, कामिनी छाया, शम्पा, नीलिमा, देवमणि, शोभा, श्यामलाल, मोहनमुनि, शिशिर राणा, शेखर शर्मा, कृष्णहरि काफ्ले, अशेष दुङ्गाना, प्रसन्न सुवेदी, नानुहीरा, चर्चा श्रेष्ठ, मणिरत्न शाक्य, रत्नप्रकाश मल्ल आदि पात्रहरूको उपस्थिति मञ्चीय किसिमको छ भने अच्युत सुवेदी, प्रीति, शिला, रामबहादुर श्रेष्ठ, विश्वमणि बराल, शुवर्णलाल जोशी आदि पात्रहरू नेपथ्यमा आएका छन् ।

आबद्धताका आधारमा हेर्दा यस उपन्यासका बद्ध पात्रहरूमा कविता, देवमणि, कामिनी, छाया, शम्पा, नीलिमा, शोभा, श्यामलाल, शिशिर राणा, मोहनमुनि, कृष्णहरि काफ्ले, अशेष दुङ्गाना आएका छन् भने अन्य पात्रहरूको उपस्थिति मुक्त किसिमको छ । यस्ता पात्रहरूमा चर्चा श्रेष्ठ, प्रीति, शिला, डम्बरजङ्ग थापा, समरजङ्ग थापा, रामबहादुर श्रेष्ठ, किशोरचन्द्र उपाध्याय, विश्वमणि बराल रविकान्त शर्मा, शुवर्णलाल जोशी, नीलिमाकी आमा र जेठी भाउजू, मणिरत्न शाक्य, रत्नप्रकाश मल्ल मल्ल पर्दछन् ।

यसप्रकार विभेदक अभिलक्षण तालिका अनुसार हेर्दा प्रस्तुत उपन्यासको पात्रयोजना प्रायः सन्तुलित किसिमको देखिन्छ ।

४.५.५ परिवेश

नेपालदेखि अमेरिकासम्म व्यापक परिवेशलाई आफूभित्र समाहित गर्न सफल भएको तारानाथ शर्माको महत्त्वपूर्ण औपन्यासिक कृति हो । भ्रमणसँग पनि सम्बन्धित रहेको यस उपन्यासमा नेपालको काठमाडौं, विराटनगर, भारतको दार्जीलिङ, क्यानाडा तथा अमेरिकाका

विभिन्न नगरीहरूको प्रत्यक्ष चित्रण गरिएको छ भने नेपालकै पश्चिमी पहाडी भूभाग, कविताको पुख्र्यौली थलो तथा बेलायतको चित्रण पनि पात्रहरूका कथनमार्फत गरिएको छ । यसका घटनालाई अगाडि बढाउन प्रबुद्ध खालका पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । तसर्थ यी पात्रहरूको क्रियाकलापको चित्रणका सन्दर्भमा विश्वविद्यालयको परिवेश आएको छ ।

समयगत रूपमा हेर्दा वि.सं. २०२८ सालमा लागू गरिएको नयाँ शिक्षा नीतिभन्दा केही समय अघिदेखि वि.सं. २०३६ सालको जनमत सङ्ग्रहको घोषणासम्मको अवधिलाई आफूमा समाहित गरेको छ भने यसको आन्तरिक परिवेशका रूपमा प्रतिभाको कदर नहुने राष्ट्रिय रोग, चाकडी गरेर देशका तथा विश्वविद्यालय जस्ता प्राज्ञिक संस्थाका महत्त्वपूर्ण प्रशासनिक ओहोदाहरू ओगट्न सफल भएका असक्षम भाट कर्मचारीहरू तथा प्राध्यापकहरू मार्फत सञ्चालित पूर्वाग्रही क्रियाकलापबाट बौद्धिक जनतामा व्याप्त भएको पलायनमुखी वृत्तिको कलात्मक प्रस्तुतीकरण गरिएको छ । त्यसैगरी दार्जिलिङको बाघचुलीको अनुपम सौन्दर्य, विराटनगरको जीवनशैली तथा काठमाडौँली सङ्कुचित सीमामा बाँधिएका सम्प्रदायिक भावनाले ग्रस्त समाजका साथै विश्वका अभूतपूर्व उपलब्धिहरू प्राप्त गरेका मुलुकमा गएर उच्च शिक्षा आर्जन गरेका व्यक्तिहरूको पाखण्डी वृत्तिको प्रस्तुतीकरण पनि उपन्यासमा कलात्मक रूपमा गरिएको छ ।

४.२.६ उद्देश्य

प्रस्तुत उपन्यास मूल रूपमा विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरू विद्यार्थीहरू आदिका कथा व्यथा उनिएको कृति हो । यस क्रममा समकालीन समयमा शैक्षिक क्षेत्रमा व्याप्त विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गर्नु यस उपन्यासको महत्त्वपूर्ण उद्देश्य हो । विश्वविद्यालय जस्तो प्राज्ञिक क्षेत्रमा भएको प्रतिभाको अनादर तथा चाकडी गरेर उच्च प्रशासनिक ओहोदामा बस्न पुगेका व्यक्तिहरूको दुराचारी वृत्तिको अभिव्यक्ति उपन्यासमा गरिएको छ । देशमा एकातिर नयाँ शिक्षा नीति लागू गरेर प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने नीति लिइएको छ भने अर्कातिर त्यही नीति लागू गर्न आवश्यक पर्ने सक्षम प्राध्यापकहरू तथा त्यही नीति अनुरूप अध्ययन गर्ने होनहार विद्यार्थीहरूको वैचारिक तर्कलाई थाम्न नसकिरहेको प्रशासनले गरेका घृणित क्रियाकलापको चित्रण गर्नु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो ।

दुई विपरित लिङ्गी व्यक्तिहरूको साझा सहमति अनुरूप जीवन जिउने सम्भौताका रूपमा लिइने विवाह जस्तो कुरामा पनि नेपाली समाजका अशिक्षित समुदायले मात्र होइन उच्च शिक्षा हासिल गरिसकेका व्यक्तिहरूले पनि सामान्य रूपमा लिने गरेको यथार्थको चित्रण नीलिमा, शेखर, श्यामलाल आदि पात्रका माध्यमबाट गरिएको छ । यही विवाह जस्तो जीवनको महत्त्वपूर्ण मोडलाई सामान्य रूप लिँदा भएका दुर्घटनाको चित्रण कामिनी, नीलिमा आदि पात्रका माध्यमबाट गरी यसप्रति गम्भीर हनुपर्ने सन्देश दिनु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो । विश्वमा विज्ञान र प्रविधिको अभूतपूर्व विकास भइरहेको छ । यो उपलब्धिलाई हामीले आफ्ना जीवन भोगाइका क्रममा आत्मसात गर्दै जान सक्नु पर्छ भन्ने अभिव्यक्ति पनि उपन्यासमा गरिएको छ । भौतिक सुख सुविधा भोगका लालसामा लागेर आफ्नो मातृभूमिलाई चटक्कै माया मार्नु हुँदैन । आफ्नो देशलाई सबै तहका व्यक्तिहरूले आफ्ना स्थानबाट स्वदेशमै बसेर समुन्नत बनाउनु पर्छ भन्ने राष्ट्रवादी स्वर उराल्नु यस उपन्यासको अर्को उद्देश्य हो ।

४.५.७ दृष्टिविन्दु

नेपालदेखि अमेरिकासम्म विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरू, विद्यार्थीहरू तथा देशका महत्त्वपूर्ण प्रशासनिक पदमा रहेका व्यक्तिहरूका क्रियाकलाप उनिएको कृति हो । यी घटना शृङ्खलालाई अगाडि बढाउन जति पनि पात्रहरू उपस्थित भएका छन्, ती सबै तृतीय पुरुष व्यक्तिका रूपमा आएका छन् । तृतीय पुरुष व्यक्तिलाई उपस्थित गराउने क्रममा समाख्याताले सबै पात्रका मनका अन्तरकुन्तरलाई खोतलेर पाठक सामु छर्लङ्ग पारिदिएकाले उपन्यास तृतीय पुरुष सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुमा संरचित बन्न पुगेको छ ।

४.५.८ भाषाशैलीय विन्यास

नेपालदेखि अमेरिकासम्म नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गरी त्यसप्रति आलोचना प्रकट गरिएको कृति हो । पञ्चायती व्यवस्थाले उग्र रूप लिएको समयमा देशका उच्च शिक्षाका केन्द्र तथा उच्च प्रशासनिक केन्द्रहरूमा भएका यथार्थ घटना संयोजन गर्ने सिलसिलामा प्रायः बौद्धिक किसिमका पात्र प्रयोग गरी त्यही अनुकूलको भाषाको प्रयोग गरिएको छ । यसले उपन्यासलाई रोचक बनाएको छ । बौद्धिक पात्रहरूका बीचमा भएका अन्तर्मन्थनबाट सिर्जना भएको संवादको प्रयोग गरिएको भए पनि उखान टुक्काको पर्याप्त मात्रामा प्रयोग, भर्रा शब्दहरूको समुचित विन्यासका कारण उपन्यास सामान्य पाठकका निम्ति पनि उत्तिकै बोधगम्य छ । जुन उपन्यासकार तारानाथ शर्माको उपन्यास लेखनको महत्त्वपूर्ण उपलब्धि हो । पात्रगत रूपमा उच्च शैक्षिक व्यक्तित्वहरूको बाहुल्यता रहे पनि तिनीहरूको संवादमा आएको कथ्य भाषा तथा धेगोले उपन्यासको सौन्दर्यलाई भन उजिल्याएको छ । मूल रूपमा वर्णनात्मक शैलीमा कथावस्तु अगाडि बढेको छ । यस बाहेक संवादात्मक एवम् चित्रात्मक शैलीको प्रयोग पनि ठाउँठाउँमा गरिएको छ । नेपाली जनजिब्रोमा प्रचलित उखानटुक्काको प्रयोग, उपमा अलङ्कारको भरमार प्रयोग तथा तत्सम, तद्भव तथा आगन्तुक शब्दहरूको उचित संयोजनले उपन्यास सरस बनेको छ ।

४.५.९ व्याख्या तथा निष्कर्ष

नेपालदेखि अमेरिकासम्म प्रबुद्ध पात्रहरू प्रयोग गरिएको उपन्यास हो । यसमा मूलतः विश्वविद्यालयको परिवेशमा देखापरेका विकृति र विसङ्गतिको चित्रण गरिएको छ । देशमा व्याप्त भएको भ्रष्टाचार, हचुवाका भरमा लादिएको शैक्षिक नीति तथा प्रतिभा सम्पन्न व्यक्तिहरूलाई उपेक्षा गरी चाकडी चाप्लुसीमा लिप्त चाटुकारहरूलाई नै उच्च प्रशासनिक संयन्त्रहरू जिम्मा लगाइएको छ । फलतः प्रतिभा सम्पन्न व्यक्तिहरू अमेरिका जस्तो विज्ञान र प्रविधिको अधिकतम उपयोग गरी अभूतपूर्व उपलब्धि हासिल गर्न सफल राष्ट्रमा पलायन भइरहेको तथ्य एकातिर प्रकट गरिएको छ भने अर्कातिर प्रतिभासम्पन्न अन्य संस्कृति एवम् राष्ट्रका व्यक्तिहरूको कदर अमेरिकामा पनि नगर्ने परिवेशको सिर्जना गरेर प्रतिभासम्पन्न व्यक्तिहरू स्वदेश नै फर्केर चाटुकारहरूको हातमा पुगेको प्रशासनिक संयन्त्रलाई आन्दोलनद्वारा खोस्नुपर्ने सन्दर्भको प्रस्तुतीकरण गरिएको छ । यसप्रकार नेपालबाट उच्च शिक्षा आर्जन गर्न एवम् अन्य विशेष कामका लागि अमेरिका पुगेका व्यक्तिहरू आफ्नो काम सकिएपछि पुनः नेपाल फर्किने तरखरमा लागेको सन्दर्भको चित्रण गरिएकाले शीर्षक विषयवस्तु अनुकूल सार्थक रहेको छ ।

पाँचौँ परिच्छेद

तारानाथ शर्माका औपन्यासिक प्रवृत्ति

वि.सं. २०२२ सालमा सुरक्षा कानूनअन्तर्गत केन्द्रीय कारागारमा थुनिंदा लेखिएको **ओभ्फेल पर्दा** (२०२२) र **मेरो कथा** (२०२३) उपन्यासबाट तारानाथ शर्मा नेपाली उपन्यास परम्परामा उदाएका हुन् । यसबाट आरम्भ भएको शर्माको उपन्यास यात्रामा हालसम्म यी बाहेक **सुली** (२०३०), **भ्रमरको** (२०४५) र **नेपालदेखि अमेरिकासम्म** (२०४९) गरी पाँचवटा औपन्यासिक कृतिहरू प्रकाशन भएका छन् । यिनै उपन्यासका आधारमा शर्माका औपन्यासिक प्रवृत्तिहरू निम्नानुसार छन् :

५.१ सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार

तारानाथ शर्मा उपन्यासमा नेपाली समाजमा विद्यमान विविध पक्षलाई टपक्क टिपेर औपन्यासिक रूप दिन सक्षम छन् । यसर्थ उनी प्रथमतः सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार हुन् । **ओभ्फेल पर्दा** (२०२२) शर्माको यस प्रवृत्तिको उल्लेखनीय कृति हो । यसमा दिक्तेलको ट्याम्के लेक वरिपरिको वर्णन सूक्ष्म रूपमा गरिएको छ । नेपाली समाजमा परम्परागत रूपमा चल्दै आएका मेला-पर्व, त्यस मेलामा अज्ञानता र अशिक्षाका कारण स्वाँठ बनेका व्यक्तिहरूका क्रियाकलाप तथा गाउँका शोषकहरूको शोषण वृत्तिको चरम नमुनाको प्रकटीकरण साङ्गे सेर्पा, टलकबहादुर, भ्रमकबहादुर, जङ्गे, रत्ने, रने आदि पात्रहरू उपस्थित गराएर गरिएको छ । केन्द्रीय कारागारको पृष्ठभूमिमा रचिएको यो उपन्यास मनोविज्ञानमा पनि आधारित छ ।^{५७} यस क्रममा बीभत्स र घृणित अपराधहरूलाई साङ्गे, टलकबहादुर आदि सहभागीहरूकै सोचाइका आधारमा अगाडि बढाएकाले उपन्यास मनोवैज्ञानिकभन्दा पनि सामाजिक यथार्थवादी बन्न पुगेको छ । औपन्यासिक घटनाक्रमलाई अगाडि बढाउने क्रममा पात्रहरूका सामाजिक जीवनका सही चित्र उनीहरूका समाजका वास्तविक अवस्थाका कमजोरी भित्रैबाट चित्रण गरेर पनि यी दुर्बलताहरू यिनीहरूको आफ्नै कमजोरी नभएर राष्ट्रकै गैरजिम्मेवारीपनाले गर्दा सिर्जना भएको दुर्भाग्यपूर्ण अवस्था हो^{५८} भन्ने वास्तविकताको उजागर गरिएको यो उपन्यासमा मूलतः सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्तिलाई नै आत्मसात गरिएको छ । **मेरो कथा** (२०२३) शर्माको यस प्रवृत्तिको अर्को उल्लेखनीय कृति हो । यसमा कास्कीको लुम्बे क्षेत्रको गुरुङ संस्कृतिको चित्रण गर्नुका साथै त्यो संस्कृति र अझ सम्पूर्ण नेपाली संस्कृतिसँगै विद्यमान विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गरिएको छ । त्यस्तै शर्माका अन्य उपन्यास पनि यथार्थ धरातलमै टेकेर उभिएकाले यिनी मूलतः सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार हुन् ।

५.२ आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासकार

नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गरी त्यसप्रति आलोचनात्मक दृष्टि प्रक्षेपण गर्नु तारानाथ शर्माको अर्को औपन्यासिक प्रवृत्ति हो । आलोचनात्मक यथार्थवादको प्रस्तुतिका दृष्टिले शर्माको **सुली** उल्लेखनीय कृति हो । मूलतः काठमाडौँको परिवेशमा लेखिएको यस उपन्यासमा यौनको केही बढी नै प्रस्तुति गरिएको छ । यस क्रममा कन्या क्याम्पसका छात्राहरू तथा प्राध्यापकहरूको यौनजन्य विकृतिको भण्डाफोर गरिएको छ । उपन्यासको घटनाक्रमलाई अगाडि बढाउन आएका नारीहरू तथा धार्मिक ठेकेदारहरूका चरित्रहीन अनैतिक आचरणको उद्घाटनमा लेखकले आलोचनात्मक बाटो अपनाएका छन् । सहरकी आधुनिक किसिमकी पढेलेखेकी केटीसँग प्रेमविवाह गर्ने उद्देश्य लिएर अघि बढेको गाउँले प्राध्यापकले प्रेममा धोका पाएपछि अनुभव गरेका सहरिया केटीहरूका व्यभिचारहरू उपन्यासमा चित्रण गरिएको छ । यसप्रकार आडम्बरी स्वभाव, अन्धविश्वास, चाकरी मनोवृत्तिको उछितोका साथै भ्रष्ट नारी चरित्रहरूको आलोचनात्मक

^{५७} कृष्णहरि बराल र नेत्र एटम, पूर्ववत् ।

^{५८} कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, पूर्ववत्, पृ. १०१ ।

प्रस्तुतिको^{८९} सन्दर्भमा सुली उपन्यासको संरचना निर्माण भएको छ । फलतः यस उपन्यासमा सामाजिक वा आचरणजन्य कलुषित वस्तुको चित्रण गर्दा शर्मा यथार्थलाई गौण बनाउने आलोचक भएका छन् । जसका कारण शर्मा यस उपन्यास मार्फत आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासकारका रूपमा प्रतिस्थापित भएका छन् । यस प्रवृत्तिको प्रयोग शर्माका अन्य उपन्यासमा पनि पाइन्छ । साम्प्रदायिक भावना, धार्मिक आडम्बर आदि प्रवृत्तिको उछितो काड्ने काम भ्रमको उपन्यासमा गरिएको छ भने नेपालदेखि अमेरिकासम्म उपन्यासमा प्रशासनिक एवम् शैक्षिक क्षेत्रमा व्याप्त विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गरिएको छ । यसप्रकार समाजलाई विसङ्गतिपूर्ण ठानी त्यसलाई तीव्र टिप्पणी गर्नु पर्ने^{९०} ठान्ने तारानाथ शर्मा आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासकार हुन् ।

५.३ साम्प्रदायिक भावनाको विरोध गर्दै मानवतावादी दृष्टिकोण प्रक्षेपण

तारानाथ शर्मा उपन्यासमा धार्मिक आडम्बर प्रस्तुत गर्दै धार्मिक सहिष्णुता तथा साम्प्रदायिक सद्भाव विथोल्ने चरित्रहरूको तीव्र विरोध गरी मानवतावादी स्वर मुखरित गर्दछन् । यस दृष्टिकोणले शर्माको भ्रमको उल्लेखनीय कृति हो । अमेरिकाबाट पीएच्.डी. गरेर फर्किएको अन्वेष र एम्.ए. गरेर फर्किएकी वाणीबीच भएका आत्मीय समर्पण तथा विधर्मीहरूसँग भएका टीकाटिप्पणीहरू एवं वैज्ञानिक उन्नतिको दुरुपयोगबाट आततायीहरूले गरेका नरसंहारकारी घटनाको चित्रण^{९१} गर्ने सन्दर्भमा यस उपन्यासले आफ्नो संरचना प्राप्त गरेको छ । फलतः वैज्ञानिक उन्नतिको दुरुपयोगबाट आततायीहरूले जघन्य नरसंहारका घटनाहरू एकपछि अर्को गर्दै घटाए पनि मानवको बाँच्ने, बाँचेर बचाउने र बचाएर पृथ्वी सिंगार्ने अदम्य इच्छालाई मार्न नसक्ने^{९२} शाश्वत सत्य उपन्यासमा मुखरित भएको छ । यसप्रकार साम्प्रदायिक भावनाको विरोध गरी सम्पूर्ण मानवले वैज्ञानिक उन्नतिको सही सदुपयोग गरेर सुखी जीवन जीउन पाउनुपर्ने सन्देश उपन्यासमा अभिव्यक्त भएको छ ।

५.४ सामाजिक विकृति र विसङ्गतिप्रति व्यङ्ग्य

समाज विभिन्न जात-जाति, भाषा-भाषी एवम् सम्प्रदायका व्यक्तिहरूको साझा घर हो । यसमा विभिन्न चालचलन तथा रीतिरिवाज एवम् संस्कृतिहरू परम्परागत रूपमा चल्दै आएका हुन्छन् । यी विभिन्न संस्कृतिहरूमा हाँप्रे समाजका व्यक्तिहरूले कलुषित बनाइरहेका छन् भन्ने प्रत्यक्ष प्रमाण ओभेल पर्दा उपन्यासको रनबहादुर हो । यस्ता कलुषित भावना भएका व्यक्तिका क्रियाकलापले सामाजिक संस्कृति नै धरापमा परेका छन् । त्यस्तै प्रशासनिक भ्रष्टाचार, धार्मिक आडम्बर, परम्परागत कुसंस्कार, अज्ञानता, अशिक्षा आदिले ग्रस्त सामाजिक विकृति र विसङ्गतिप्रति तीव्र व्यङ्ग्य प्रहार गर्दै स्वस्थ समाज स्थापनाको कामना गर्नु तारानाथ शर्माको अर्को औपन्यासिक प्रवृत्ति हो ।

५.५ प्रवासी नेपाली जनजीवनको प्रस्तुतीकरण

तारानाथ शर्माका उपन्यासमा नेपाली जनजीवनका विभिन्न पक्षको प्रस्तुतिका साथै प्रवासी नेपाली जनजीवनको चित्रण पनि गरिएको छ । प्रवासमा भारतको दार्जिलिङ, सिक्किम, बनारस हुँदै अमेरिका, क्यानाडा, बेलायत आदि स्थानमा रहेका नेपालीहरूले भेल्लुपरेका कठिनाइहरूको चित्रण सहजताका साथ गरिएको छ । दार्जिलिङका छेमा, शिखा, प्रीति आदिका जनजीवनका चित्रण वा अमेरिकाजस्ता विकसित देशमा प्रवासिन पुगेका नेपालीहरूको जनजीवनको चित्रण उपन्यासमा स्वतःस्फूर्त रूपमा गरिएको छ ।

^{८९} ऐजन ।

^{९०} राजेन्द्र सुवेदी, पूर्ववत्, पृ. २०० ।

^{९१} कृष्णहरि बराल र नेत्र एटम, पूर्ववत् ।

^{९२} तारानाथ शर्मा, भ्रमको, पूर्ववत् ।

५.६ नेपाली जनजीवनप्रति अगाध आस्था

तारानाथ शर्मा राष्ट्रवादी उपन्यासकार हुन् । यिनका उपन्यासमा नेपालीहरू नेपाल लगायत विश्वका जुनसुकै कुनाकाप्चामा बसेका भए पनि आफ्नो मातृभूमि प्रतिको स्नेहलाई अर्थात् आफ्नो मातृभूमिमा अपनाइने विविध जीवनशैलीलाई कहिल्यै भुल्नु नहुने कुरा अभिव्यक्त भएका छन् । यसर्थ जहाँ भए पनि, जुन अवस्थामा भए पनि नेपाली हौं भन्ने भावना हामीमा रहनुपर्दछ र यसैमा हामीले गौरव गर्नु पर्दछ, भन्नेभावना यिनका उपन्यासमा अभिव्यक्त भएको छ ।

५.७ राष्ट्रवादी उपन्यासकार

नेपाली समाजमा कुसंस्कार, अज्ञानता साम्प्रदायिक भावना आदि खराब प्रवृत्तिहरू व्याप्त छन् । यी कुप्रवृत्तिहरूको अन्त्य उच्च शिक्षा प्राप्त व्यक्तिहरू विदेशमा पलायन भएर होइन स्वदेशमै सिर्जनशील कार्य गरेर समाजलाई स्वस्थ बनाउन महत्त्वपूर्ण योगदान दिनुपर्ने राष्ट्रवादी स्वर शर्माका उपन्यासमा मुखरित भएको छ । यस क्रममा स्वदेशी संस्कृति, मूल्यमान्यता एवम् सौन्दर्यशीलताको कोमल प्रस्तुतीकरण गरिएको छ ।

५.८ भाषाशैलीगत प्रवृत्ति

तारानाथ शर्मा नेपाली भाषामा 'भर्रोवादी आन्दोलन' चलाउने व्यक्तिमध्येका एक हुन् । तसर्थ यिनका उपन्यासमा पनि यसको प्रत्यक्ष प्रभाव स्वरूप ठेट नेपाली शब्दहरूको प्रयोग गरिएको छ । पात्रगत रूपमा शर्माका उपन्यासमा चरित्र अनुकूलको भाषाको प्रयोग गरिएको छ । शिक्षित-अशिक्षित, सहरिया-गाउँले आदि जस्ता खालका सहभागीहरू छन्, त्यसै अनुरूपको भाषिक प्रयोगले उपन्यास सरल बनेका छन् । यस क्रममा कथ्य भाषाको प्रयोग, उखान-टुक्काको समुचित विन्यास, पात्रमा देखापरेका भाषिकागत प्रभाव, थेंगो आदि प्रयोग गरिएको छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा आरम्भमा सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकारका रूपमा प्रतिस्थापित भएका तारानाथ शर्मा सुली (२०३०) उपन्यास मार्फत उनको यथार्थवादी प्रवृत्ति आलोचनातर्फ उन्मुख हुन्छ । फलतः उनी आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासकारका रूपमा स्थापित भएका छन् । यसबाहेक सामाजिक विकृति र विसङ्गतिप्रति व्यङ्ग्य, साम्प्रदायिक भावनाको विरोध गर्दै मानवतावादी दृष्टिकोण प्रक्षेपण, प्रवासी नेपाली जनजीवनको प्रस्तुतीकरण, नेपाली जनजीवनप्रति अगाध आस्था भाषाशैलीगत सहजता तथा सरलता आदि उपन्यासकार तारानाथ शर्माका मूलभूत प्रवृत्तिहरू हुन् ।

छैटौं परिच्छेद उपसंहार

यस शोधपत्रको पहिलो परिच्छेद अन्तर्गत शोधपरिचय रहेको छ । यसमा शोधपत्रको सामान्य रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ । जस अन्तर्गत शोधशीर्षक, शोधकार्यको प्रयोजन, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधपत्रको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता, अध्ययनको सीमाङ्कन, सामग्री सङ्कलन विधि, सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि, शोधपत्रको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको दोस्रो परिच्छेद अन्तर्गत तारानाथ शर्माको संक्षिप्त परिचय दिइएको छ । तारानाथ शर्मा इलामको बारबोटेमा १९९१ सालमा प्रजापति उपाध्यायकी जेठी श्रीमती देवकी उपाध्यायको कोखबाट जेठो सन्तानका रूपमा जन्मिएका हुन् । यिनले कतिपय ठाउँमा आफ्नो उपनाम तानासर्मा राखे पनि यो त्यति प्रचलित छैन । जागिरे बाबुको कुशल रेखदेखमा हुर्किएका तारानाथ शर्माको शिक्षारम्भ वैदिक संस्कृतिको पृष्ठभूमिमा घरमै भए पनि औपचारिक शिक्षाको आरम्भ फिक्कलको आदर्शचन्द्र माध्यमिक विद्यालयबाट भयो । यसपछि दार्जिलिङ, बनारस, बेलायत, अमेरिकालाई आफ्नो उच्च शिक्षा आर्जन गर्ने थलो बनाएका शर्माले अन्य विशेष अध्ययनका साथै भाषाविज्ञानमा पिएच.डी. गरेका छन् ।

तारानाथ शर्माले बनारसबाट एम्.ए. गरेपछि २०१७ सालदेखि पद्मकन्या कलेजबाट प्राध्यापन पेसा सुरु गरेका छन् । आफ्नो जीवनको अधिकांश समय यही पेशामा खर्चने शर्माले प्राध्यापन बाहेक सम्पादकको भूमिका पनि कुशलतापूर्वक निभाएका छन् । यिनले अध्ययन-अध्यापन एवम् अन्य विशेष कामका शिलशिलामा नेपालका विभिन्न स्थान बाहेक भारत, चीन, अमेरिका, बेलायत, स्पेन, जर्मनी आदि देशहरूको भ्रमण गरेका छन् ।

२००८ सालको वैशाखको साथै साप्ताहिकमा 'इलाम' शीर्षकको प्रबन्ध प्रकाशन गरेर साहित्ययात्रा आरम्भ गर्ने तारानाथ शर्माले निबन्ध, समालोचना, उपन्यास, कथा, कविता आदि साहित्यिक विधाका साथै भाषाविज्ञान तथा सामाजिक क्षेत्रका विभिन्न पुस्तकहरू पनि प्रकाशन गरेका छन् । यही साहित्यिक एवम् साहित्येतर विषयमा गरेको योगदानलाई सम्मान गर्दै यिनलाई रत्नश्री स्वर्ण पदक, साभ्ना पुरस्कार, मदन पुरस्कारका साथै अन्य विभिन्न संघसंस्थाले पनि सम्मानित गरेका छन् ।

खरो, खस्रो एवम् ओजस्वी व्यक्तित्वका धनी तारानाथ शर्मा मझौला कदका छन् । फूर्तिलो र जाँगरिलो स्वभावका कारण ७५ हिउँद पार गरिसक्दा पनि साहित्य साधनामा क्रियाशील छन् । आफ्नो जीवनको अधिकांश समय प्राध्यापन र लेखनमा खर्चिएका शर्माको व्यक्तित्व साहित्यिक र साहित्येतर दुई पाटामा विभाजित छ ।

साहित्यिक व्यक्तित्वका रूपमा शर्मा समालोचक, निबन्धकार, उपन्यासकार कथाकार, कवि र सम्पादक बनेका छन् । समालोचकका रूपमा प्रखर अभिव्यक्ति दिने शर्माको निबन्धकार व्यक्तित्वले पनि उच्च गरिमा प्राप्त गरेको छ । यिनले निबन्धका क्षेत्रमा यात्रा निबन्धकारका रूपमा शिखर चुमेका छन् । फलतः यिनी यात्रा निबन्धका क्षेत्रमा हालसम्मकै विशिष्ट व्यक्तित्व हुन् । वि.सं. २०२२ सालमा सुरक्षा ऐन अन्तर्गत केन्द्रीय कारागारमा थुनिएका समयमा लेखिएका ओभेल पर्दा (२०२२) र मेरो कथा (२०२३) बाट आरम्भ भएको यिनको उपन्यासकार व्यक्तित्व सुली (२०३०), भ्रमणको (२०४५) र नेपालदेखि अमेरिकासम्म (२०४९) उपन्यासमा प्रस्फुटन भएको छ । आरम्भमा सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति वरण गर्ने शर्मा सुली उपन्यासमा आलोचनात्मक यथार्थवादी बन्न पुगेका छन् । यिनले विभिन्न पत्रपत्रिका र पुस्तकहरूको पनि

कुशलतापूर्वक सम्पादन गरेका छन् । तारानाथ शर्माले यी विविध विधामा गहन योगदान दिए पनि यिनको कथाकार र कवि व्यक्तित्व प्रायः शिथिल छ ।

साहित्येतर क्षेत्रमा तारानाथ शर्मा प्राध्यापक र भाषावैज्ञानिकका रूपमा परिचित छन् । प्राध्यापनका क्षेत्रमा उपदेशमूलकभन्दा सम्बन्धित विषयको जरासम्म उधिनेर सबै स्तरका विद्यार्थीहरूलाई उत्तिकै रुचि उब्जाउन यिनी सक्षम छन् । विद्यार्थी जीवनदेखि नै भाषाप्रति आकृष्ट भएका शर्माको भाषावैज्ञानिक व्यक्तित्व पनि ओजस्वी किसिमको छ । समग्रमा भन्दा ग्रामीण परिवेशमा हुर्किएर तत्कालीन सामाजिक परिवेश, थिचोमिचो, धार्मिक आडम्बर, कुसंस्कार, युवा वर्गमा व्याप्त पलायनमुखी वृत्ति आदिको अभिव्यक्तिमा यिनी सक्षम छन् ।

तेस्रो परिच्छेदअन्तर्गत उपन्यास विश्लेषणको प्रारूप प्रस्तुत गरिएको छ । साहित्यिक कृति विश्लेषणको सुव्यवस्थित प्रक्रिया प्रारूप हो । संरचनावादी पद्धति अनुसार तयार पारिएको उपन्यास विश्लेषणको प्रारूपमा कथावस्तु, कथानकको सङ्गठन, सहभागी र परिवेशलाई स्थूल तथा उद्देश्य, दृष्टिविन्दु र भाषाशैलीय विन्यासलाई सूक्ष्म घटक भनिन्छ भने परिचय र उपसंहार ऐच्छिक घटक हुन् । यस उपन्यास विश्लेषणको प्रारूपमा परिचयअन्तर्गत उपन्यासकार, उपन्यास र यसका प्रमुख भागहरू, कथावस्तुअन्तर्गत प्रमुख आधार सामग्री, कथानकको सङ्गठनअन्तर्गत उपन्यासको आङ्गिकता, परिवेशअन्तर्गत देश, काल र वातावरण, उद्देश्यअन्तर्गत, प्रयोजनमूलकता, दृष्टिविन्दुअन्तर्गत लेखकीय अवस्थिति, भाषाशैलीय विन्यासअन्तर्गत भाषाशैलीय बुनोट र उपसंहारअन्तर्गत व्याख्या तथा निष्कर्ष पर्दछन् ।

चौथो परिच्छेदअन्तर्गत तारानाथ शर्माका उपन्यासहरूको विश्लेषण गरिएको छ । केन्द्रीय कारागारमा थुनिदा लेखिएको **ओभेल पर्दा** (२०२२) शर्माको प्रथम औपन्यासिक कृति हो । नेपाली कारागार भित्रको यथार्थ अभिव्यक्त गर्ने प्रस्तुत कृतिमा नेपाली पहाडी ग्रामीण जनजीवनका कथाव्यथालाई उनीएको छ । यसमा उपन्यासका प्रमुख पात्रहरू साङ्गे र टलकबहादुरले 'म' पात्र शर्माजीसँग आफूहरूले विगतमा गरेका क्रियाकलापको चित्रण गर्ने सन्दर्भमा उपन्यास अगाडि बढेकाले यसको कथानक व्यतिक्रमिक बनेको छ । साङ्गे, सर्गे, टलकबहादुर, भूमकबहादुर, चित्रबहादुर, मित्रबहादुर, तारे, जङ्गे पात्रमार्फत अशिक्षित ग्रामीण परिवेशको चित्रण अप्रत्यक्ष रूपमा गरिएको यस उपन्यासमा प्रत्यक्ष रूपमा कारागारको परिवेश आएको छ । प्रस्तुत उपन्यास यथार्थ धरातलमा उभिएको छ । नेपाली समाजमा रहेका अन्धपरम्परा, कुरीति आदिको चित्रण यसमा गरिएको छ । यी कुप्रवृत्तिबाट छुटकारा पाउन समाजमा शिक्षाको ज्योति फैलाउनु पर्ने सन्देश दिइएको छ । प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुमा संरचित यस उपन्यासको भाषाशैली सरल छ ।

मेरो कथा (२०२३) तारानाथ शर्माको दोस्रो उपन्यास हो । ६ परिच्छेदका १७४ पृष्ठमा विस्तारित प्रस्तुत उपन्यासमा कास्कीको लुम्ले क्षेत्रको गुरुङ संस्कृति चित्रण गरिएको छ । संस्मरणात्मक शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत उपन्यासमा पोखराको सेती नदी, रोदी घर तथा विदेशी पल्टनमा भाडाका सिपाही भएर नेपालीहरूले भोगेको दुःखद जीवनकहानी उपन्यासमा आएको छ । उपन्यासको प्रमुख पात्र 'म' का जीवनमा आएका मोड प्रतिमोडको सजीव चित्र उतारिएको यो उपन्यास रैखिक ढाँचामा लेखिएको छ । 'म' पात्र गुरुङ र नौली गुरुङसेनी बाहेक यस उपन्यासमा रनबहादुर, नौलीको काका, अरिमठे मगर, कालीपारे क्षेत्री, आँधीखोले आदि पात्रहरू प्रयोग गरिएको छ । यस क्रममा नेपालको पश्चिमी भूभागलाई मूल रूपमा समेटिएको छ । यसबाहेक विदेशी पल्टन हुँदै पोखरादेखि काठमाडौंसम्मको परिवेश पनि आएको छ । प्रस्तुत उपन्यास नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गर्ने उद्देश्यले लेखिएको हो । यसबाहेक नेपाली मौलिक संस्कृतिमा व्याप्त विकृतिको भण्डाफोर गर्नु, युवावर्गमा व्याप्त पलायनमुखी वृत्तिको विरोध गर्नु, धार्मिक आडम्बरप्रति वितृष्णा व्यक्त गर्दै साम्राज्यवादी-विस्तारवादीहरूको मत्स्य न्यायको नीतिलाई अस्वीकार गर्नु यस

उपन्यासको प्रमुख उद्देश्य हो । प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुमा रचना गरिएको यस उपन्यासमा पात्र अनुकूलको भाषा प्रयोग नभए पनि उखान टुक्काको समुचित विन्यासले कृति सरल बनेको छ ।

सुली (२०३०) तारानाथ शर्माको तेस्रो उपन्यास हो । यो १७ परिच्छेदका १७९ पृष्ठमा विस्तारित भएको छ । सरल स्वभाव भएको गुणीको एकलकाटे प्रेम र पैसाको लोभमा आफ्नो योनी चखाउँदै हिंड्ने सहरिया भ्रष्ट नकचरी युवती सुलीको जीवन चरित्र उनीएको प्रस्तुत उपन्यास आदि, मध्य र अन्त्यको रैखिक शृङ्खलामा आबद्ध नभई व्यतिक्रमिक बनेको छ । नेपाली सहरिया समाजको यथार्थ चित्रण गरी त्यसप्रति आलोचनात्मक दृष्टि प्रक्षेपण गर्ने क्रममा गुणी सुली, कमलिनी, सुप्रिया, गोविन्द चापागाईं, सूर्यबहादुर, श्रीमती गुरागाईं आदि पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । यस उपन्यासमा काठमाडौंको परिवेश प्रत्यक्ष रूपमा आएको छ भने अप्रत्यक्ष रूपमा यहाँका जनतामा देखापरेको साम्प्रदायिक भावना, धार्मिक आडम्बर तथा विश्वविद्यालय जस्तो प्राज्ञिक क्षेत्रमा हुने गरेका चाकडी-चाप्लुसीको चित्रण गरिएको छ । आलोचनात्मक यथार्थवादी दृष्टि प्रक्षेपण गर्न लेखिएको यस उपन्यासमा तृतीयपुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । यसमा केही मात्रामा संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरिए पनि मूल रूपमा वर्णनात्मकतालाई अँगालिएको छ ।

भ्रमणको (२०४५) तारानाथ शर्माको चौथो उपन्यास हो । भ्रमणसँग सम्बन्धित प्रस्तुत उपन्यास ३ परिच्छेदका १३९ पृष्ठमा विस्तारित भएको छ । अमेरिकामा उच्च अध्ययन गरेर फर्किरहेका अन्वेष र वाणीको जीवन कहानी उनीएको यस उपन्यासमा भ्रमणकोका रूपमा अन्वेष दार्जीलिङमा पढ्न बस्दा सहयोगी बन्न पुगेकी शिखाको कथा सहायक भएर आएको छ । यस क्रममा कथानक आदि, मध्य र अन्त्यको रैखिक शृङ्खलामा आबद्ध बनेको छ । यसमा प्रमुख भूमिका निभाउन आएका अन्वेष र वाणी बाहेक सेरा, सुजन, डा. टमस एडी, श्रीमती यान एडी, शिखा, छेमा आदि पात्रहरू प्रयोग भएका छन् । प्रत्यक्ष रूपमा उपन्यासले अमेरिकाको ड्यालस विमानस्थलदेखि जापानको नारिता विमानस्थलसम्मको परिवेशलाई समेटेको छ । यसबाहेक नेपाल र भारतका विभिन्न भूभागको चित्रण पात्रका वार्तालापका सन्दर्भमा गरिएको छ । नेपाली एवम् प्रवासी नेपाली समाजको चित्रणका साथै विश्वका अतिविकसित राष्ट्रका जनताको धार्मिक आडम्बरप्रति वितृष्णा व्यक्त गर्दै मानवतावादी भावनायुक्त स्वस्थ समाजको परिकल्पना गर्नु यस उपन्यासको उद्देश्य हो । तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुमा संरचित यस उपन्यासमा मूलतः प्रबुद्ध किसिमको भाषिक शिल्पको प्रयोग गरिएको छ ।

तारानाथ शर्माको पाँचौं उपन्यास **नेपालदेखि अमेरिकासम्म** (२०४९) हो । यो ८४ परिच्छेदका ३५० पृष्ठमा विस्तारित छ । प्रस्तुत उपन्यासमा कविताले दार्जीलिङबाट बी.ए. पास गरेर कीर्तिपुरमा एम्.ए. को अध्ययन गर्न थालेदेखि अमेरिकाबाट पिएच्.डी. गरेर नेपाल फर्किएसम्मको घटनाक्रमलाई आदि, मध्य र अन्त्यको रैखिक ढाँचामा प्रस्तुत गरिएको छ । मूल रूपमा कविताको केन्द्रविन्दुमा अगाडि बढेको यस उपन्यासमा देवमणि, श्यामलाल, नीलिमा, कामिनी, छाया, शम्पा, शोभा, मोहनमुनि, शेखर लगायत अन्य विभिन्न पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । उच्च शिक्षा ग्रहण गरेका यी पात्रहरूको उपस्थिति विश्वविद्यालयको परिवेशमा गराइएको छ । स्थानगत रूपमा काठमाडौंदेखि अमेरिकासम्मको परिवेश यसमा आएको छ । यस क्रममा शैक्षिक क्षेत्रमा व्याप्त विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गर्नु, युवा वर्गमा व्याप्त पलायनमुखी वृत्तिको विरोध गर्दै राष्ट्रवादी स्वर उराल्नु यस उपन्यासको उद्देश्य हो । तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुमा प्रायः बौद्धिक किसिमको भाषाको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत उपन्यासमा मूल रूपमा वर्णनात्मक शैलीको प्रयोग गरिए पनि संवादात्मक एवम् चित्रात्मक शैलीको प्रयोग पनि ठाउँ ठाउँमा भएको छ ।

पाँचौं परिच्छेद अन्तर्गत तारानाथ शर्माको औपन्यासिक प्रवृत्तिहरूको निरूपण गरिएको छ । तारानाथ शर्मा मूलतः सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार हुन् । यिनका उपन्यासमा हाम्रै समाजमा घट्ने घटनालाई विभिन्न पात्रहरूको संयोजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसै गरी

नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गरी त्यसप्रति आलोचनात्मक दृष्टि प्रक्षेपण गर्नु शर्माको अर्को औपन्यासिक प्रवृत्ति हो । यी बाहेक धार्मिक आडम्बरको विरोध गर्नु, प्रवासी नेपाली जनजीवनको चित्रण गर्नु, नेपाली समाज एवम् संस्कृतिमा व्याप्त विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गर्दै राष्ट्रवादी स्वर मुखरित गर्नु तारानाथ शर्माका मूलभूत औपन्यासिक प्रवृत्ति हुन् ।

छैटौँ परिच्छेदअन्तर्गत यस शोधपत्रको सार प्रस्तुत गरिएको छ । समग्रमा भन्नुपर्दा २००८ सालको वैशाखमा **साथी** साप्ताहिकमा 'इलाम' शीर्षक प्रबन्ध प्रकाशन गरेर साहित्ययात्रा आरम्भ गर्ने तारानाथ शर्मा हालसम्म साहित्य साधनामा क्रियाशील छन् । शर्मा उपन्यासकारका रूपमा वि.सं. २०२२ सालमा **ओभेल पर्दा** उपन्यास प्रकाशन गरेर प्रतिस्थापित भएका हुन् । २०२२ सालदेखि उपन्यासकारका रूपमा परिचित तारानाथ शर्माले हाल पनि उपन्यास लेखनमा सक्रिय रहेको जानकारी दिए पनि उनको उपन्यासकार व्यक्तित्व निबन्धकार र समालोचक व्यक्तित्वका तुलनामा ओभेलमा परेको छ । उपन्यासका माध्यमबाट समाजमा विद्यमान विकृति र विसङ्गतिप्रति तीव्र व्यङ्ग्य प्रहार गर्ने तारानाथ शर्मा मूलतः आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासकार हुन् ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

आचार्य, रोमनाथ, तारानाथ शर्माको निजात्मक निबन्धहरूको कृतिपरक अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, २०५९ ।

खत्री, कमलबहादुर, एक चिहान उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, २०५८ ।

गौतम, प्रिया, यात्राकार तारानाथ शर्मा, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, २०५५ ।

जोशी, रत्नध्वज, आधुनिक नेपाली साहित्यको भ्रूलक, ते.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०३९ ।

नेपाल, घनश्याम, नेपाली साहित्यको परिचयात्मक इतिहास, सिलगुठी : नेपाली साहित्य प्रचार समिति, १९९१ ।

प्रधान, कृष्णचन्द्रसिंह, साभा समालोचना, पाँ.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०५२ ।

_____ , नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार, चौ.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०६१ ।

प्रधान, प्रतापचन्द्र, नेपाली उपन्यास : परम्परा र पृष्ठभूमि, दार्जिलिङ : दीपा प्रकाशन, सन् १९८३ ।

बराल, ऋषिराज, उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र, दो.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०६३ ।

बराल, कृष्णहरि र एटम, नेत्र, उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यास, दो.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०५८ ।

भट्टराई, घटराज, प्रतिभै प्रतिभा र नेपाली साहित्य, काठमाडौं : नेसनल रिसर्च एसोसियट्स, २०४० ।

भण्डारी, जगदशचन्द्र, तारानाथ शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय शिक्षण विभाग, कीर्तिपुर, २०४० ।

राई, इन्द्रबहादुर, नेपाली उपन्यासका आधारहरू, दो.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०५० ।

लुइटेल्, खगेन्द्रप्रसाद, कविताको संरचनात्मक विश्लेषण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६३ ।

शर्मा, तारानाथ, भ्रूलको, सिक्किम : जनपक्ष प्रकाशन, २०४५ ।

_____ , नेपालदेखि अमेरिकासम्म, काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०४९ ।

- _____ , नेपाली साहित्यको इतिहास, चौ.सं., काठमाडौं : अक्षर प्रकाशन, २०५६ ।
- शर्मा, मोहनराज र लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद, शोधविधि, ते.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०६२ ।
- श्रेष्ठ, दयाराम र शर्मा, मोहनराज, नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास, आ.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०६३ ।
- सत्याल, यज्ञराज, नेपाली साहित्यको भूमिका, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार, २०२९ ।
- सर्मा, ताना, ओभ्हेल पर्दा, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, २०२२ ।
- _____ , मेरो कथा, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, २०२३ ।
- _____ , सुली, दार्जिलिङ : प्रकाश प्रकाशन, २०३० ।
- _____ , भानुभक्तदेखि तेस्रो आयामसम्म, दो.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०३४ ।
- _____ , नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय, विराटनगर : श्याम पुस्तक भण्डार, २०४० ।
- सुवेदी, राजेन्द्र, नेपाली उपन्यास : परम्परा र प्रवृत्ति, दो.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०६४ ।